

**Con Maksvel KUTZEE.**

## **GƏNCLİK.**

### **Bir.**

Con Moubrey dəmiryol stansiyasının yaxınlığında ayda on bir gineyaya kirayələdiyi birotalı mənzildə yaşayır. Hər ayın son iş günü o, şəhərin mərkəzinə gedən qatara minib qapısındakı mis lövhədə “əmlakçılar A və B. Levi” sözləri yazılmış kiçik ofisin yerləşdiyi Lup küçəsinə gəlir, kirayə haqqını zərfin içində Levi qardaşlarının kiçiyinə, cənab B. Leviyə verir. Cənab Levi pulu səliqəsiz yazı stoluna töküb sayır. Nıqqıldaya-nıqqıldaya, tər tökə-tökə qəbz yazır: “Voila, cavan oğlan!”, – deyərək ədabazlıqla kağızı irəli uzadır.

O, mənzili kirayələyə bilmək üçün yalana əl atdığından ödənişi gecikdirməməyə çalışır. “A. və B. Levi”yə beh verib kirayə müqaviləsini imzalayarkən “məşğuliyyət növü” sətirinə “tələbə” yox, iş yerini universitet kitabxanası göstərməklə “kitabxana işçisi” yazmışdı.

Əslində bu yalan deyildi. Daha doğrusu, tamamilə yalan deyildi. Onun işi bazar ertəsindən cüməyə axşam saatlarında oxu zalını təmizləməkdir. Əsl kitabxanaçılar, əsasən qadınlar bundan imtina edirlər, çünki dağın yamacında yerləşən universitet şəhərçiyi gecələr həddən artıq kimsəsiz və qaranlıq olur. Arxa qapını açıb qaranlıq dəhlizlə əsas elektrik açarına tərəf gedəndə hətta onun özünün də kürəyindən soyuq gizilti keçir. Axşam saat beşdə kitabxanaçılar evlərinə dağılışan vaxt kitab qəfəsələrinin arxasında gizlənmək sonra adamsız otaqları soyub, açarlarını əlindən almaq üçün qaranlıqda gecə işçisinin yolunu gözləmək istənilən cani üçün çox asan idi.

Axşamlar kitabxanaya az tələbə gəlir. Hətta çoxları bunun mümkün olduğundan da xəbərsizdirlər. Buna görə də işi çox olmur, axşama on şillinqi çox da əziyyət çəkmədən qazanır.

Bəzən xəyalında oxu zalına gəlmiş, fikirli olduğundan kitabxana bağlandıqdan sonra çıxıb getməyi unutmuş ağ libaslı gözəl bir qız canlanır. O, qızı çap emalatxanasının və kataloq otağının sirlərindən agah etdiyini, sonra birlikdə ulduzlu gecəyə çıxdıqlarını təsəvvür edir. Amma xəyalı heç vaxt gerçəkləşmir.

Kitabxanadakı iş onun yeganə məşğuliyyəti deyil. Çərşənbə günləri günortadan sonra o, riyaziyyat fakültəsinin birinci kurs tələbələri üçün məşğələ keçir (həftədə üç funt); cümə günləri

teatr fakültəsinin tələbələrinə diplom işləri üçün Şekspirin komediyalarını seçməyə kömək edir (on günə iki funt); axşamlar “Rondeboşe” hazırlıq kurslarında oxuyan axmaqları hərləyir, onları universitetə qəbul imtahanlarına hazırlayır (saatı üç şilling). Tətillərdə isə bələdiyyələrdə (İctimai mənzil tikinti şöbəsində) işləyir, ev təsərrüfatı sorğularından statistik məlumatları toplayır. Bütün qazanları üst-üstə toplananda, məlum olur ki kifayət qədər varlı insan hesab oluna bilər – pulu mənzilin kirayəsini, universitetin təhsil haqqını, ehtiyaclarını ödəməyə, hətta bir qədər kənara qoymağa da çatır. Nə olsun ki, cəmi on doqquz yaşı var, artıq öz-özünü saxlaya bilər və heç kimdən asılı deyil.

Bədən ehtiyaclarının ödənməsinə, sağlam düşüncə ilə yanaşmağa çalışır. Hər bazar kəllə sümüyünü lobyə və kərəvizlə qaynadır – böyük bir qazan şorba ona bir həftə bəs eləyir. Cümə günləri “Solt River” bazarına gedib mövsümündən asılı olaraq bir yeşik alma, naringi və ya başqa meyvə alır. Südçü hər səhər qapısının ağzına yarım litr süd qoyur. Artıq süd qalanda əl-üzüyanın üstündən asdığı köhnə neylon corabda pendir düzəldir. Bir də tindəki mağazadan çörək alır. Bu cür pəhriz Russo və ya Platonun çox xoşuna gəlirdi. Geyimə gəldikdə isə, mühazirələrə geyinməyə yarayan bir şalvar və gödəkcəsi var. Qalan vaxtlarda köhnə paltarlarını geyinir.

O, hamıya məlum həqiqətin canlı sübutudur: hər insan bir adadır və heç bir valideynə ehtiyacı yoxdur.

Bəzi axşamlar yağmurluqda, qısa şalvar və səndəldə, saçları yağışdan yapışmış halda, Meyn Roudda yoldan ötən maşınların işığında ağır-ağır irəliləyərkən qərribə göründüyünü düşünməyə bilmir. Ekssentrik yox (ekscentrik görünüş – bir növ fərqlənməkdir), sadəcə qərribə. Qəzəblə dişini-dişinə sıxıb addımlarını yeyinlədir.

O, qamətli, çevik və eyni zamanda zəifdir. Cazibədar olmaq istəsə də, yaraşlıq olmadığını bilir. Bunun üçün çox vacib bir cəhət, üz cizgilərin gözəlliyi çatışmır. Onda hələ də uşaqlıqdan qalma nə isə var. Bu uşaqlıqdan xilas olmaq üçün hələ nə qədər vaxt lazımdır? Nə onu uşaqlıqdan sağaldıb, kişiyyə çevirəcək?

Onu yalnız əlbəttə əgər qarşısına çıxarsa, məhəbbət sağaldacaq. O, Allaha inanmaya bilər, amma sevgiyə, sevginin gücünə inanır. Taleyinə yazılan sevgili onun qərribə, hətta darıxdırıcı zahiri görünüşünün ardında yanan alovu dərhal görəcək. Hələlikse bu məyus və qərribə görkəmi bir gün işığa: sevginin, incəsənətin işığına çatmaq üçün keçməli olduğu məhsərin bir hissəsidir. Çünki o, sənətkar olacaq, bunu çoxdan qət edib. O vaxta qədər nəzərə çarpmayıb, gülünc təəssürat bağışlasa da, bunun yalnız bir səbəbi olacaq: çox sənətkarlar əsl güclərini dünyaya nümayiş etdirənə, rixşəndləri susdurana kimi istehzalara və anlaşılmamağa dözməli olublar.

Rezin səndəllərinin cütü iki şilling altı pensdir, haradasa Afrikada, yəqin ki, Nyasalənddə hazırlanıb. İslanmış səndəllər pəncədən aralanıb. Qışda Keypdə həftələrlə yağış yağır. Meyn Roudda yağışın altında yeriyərkən istər-istəməz ayağından sürüşən ayaqqabılarını yerinə

qaytarmaq üçün arabir dayanmalı olur. Belə anlarda gözü rahat maşınlarla yanından ötürkən irişən kök Keyptaun sakinlərinə sataşır. Gülün! – o düşünür. Burdan getməyimə çox qalmayıb!

Onun Pol adlı, özü kimi riyaziyyat təhsili alan bir dostu var. Pol ucaboyle, qarabənizdir, onun özündən yaşca böyük Elinor Lorye adlı bəstəboyle, sarışın və gözəl qadınla münasibəti var. Pol qadının əhvalındakı gözlənilməz dəyişkənliklərdən, onun qarşısına qoyduğu tələblərdən şikayət edir. Buna baxmayaraq, o, Pola həsəd aparır. Əgər onun müştüyə qoyulmuş siqaret çəkən və fransızca danışan gözəl, müdrik qadını olsa idi, tezliklə tamamilə başqa bir adama çevrilərdi.

Elinor və əkiz bacısı İngiltərədə doğulublar; onlar Cənubi Afrikaya on beş yaşlarında, müharibədən sonra düşüblər. Polun və Elinorun sözlərinə görə anaları gah birinə, gah o birinə sevgi göstərməklə əkizləri bir-birinə qarşı qaldırır, beləliklə, bacıları çaşdırıb özündən asılı saxlayırdı. Əkizlərdən güclüsü Elinor hələ də yuxuda ağlamağına və siyirtməsində xovlu oyuncaq ayı saxlamağına baxmayaraq, ruhi müvazinətini qoruyub saxlaya bilib. Bacısı isə vaxtilə o qədər havalanıbmış ki, bir müddət qıfıl altında yaşamağı olub. O, elə indi də müalicə alır, ölmüş qarının kabusu ilə mübarizə aparmağı davam edir.

Elinor dil məktəbində müəllimlik edir. Pol Elinorun vasitəsilə bağlarda yaşayan, qara köynək, cins və qıylı səndəllər geyinən, ağız büzən qırmızı şərab içib, “Qoluaz” çəkən, Kamyüdən və Qarsia Lorkadan sitat gətirən, progressiv caz dinləyən rəssamların və intellektualların əhatəsinə düşüb. Aralarından biri ispan gitarı çalır, bəzən onu kante hondo nu yamsılamağı razı salmaq olur. Daimi işləri olmadığından bütün gecəni oyaq qalıb sonra günortaya qədər yata bilirlər. Milliyyətçilərə nifrət eləsələr də, siyasətlə maraqlanmırlar. Dediklərinə görə, pulları olsaydı, geridə qalmış Cənubi Afrikanı tərk edib həmişəlik Monmartr və ya Balearik Adalarına köçərdilər.

Pol və Elinor onu özləri ilə Klifton çimərliyindəki birmərtəbəli bağ evinə - yığıncaqlardan birinə aparırlar. Yığıncaqda Elinorun haqqında çox eşitdiyi havalı bacısı da iştirak edir. Polun sözlərinə görə, onunla bunqalonun sahibi “Keyp-tayms”ın yazarı qırmızısıfət kişi arasında nəşə var.

Bacının adı Jaklidir. O, Elinordan hündürdür, cizgiləri onunku kimi zərif olmasa da, gözəldir. O hələ də əsəbidir, siqareti siqaretə calayır, danışarkən kəskin jestlərdən istifadə edir. Onunla asan dil tapır. Elinorun acıdıllığı Jaklində yoxdur, ona görə də özünü sərbəst hiss edir. O, acıdil insanlardan çəkinir, ələ salındığından şübhələnir.

Jaklin ona sahildə gəzməyi təklif edir. Ay işığında əl-ələ (bu necə oldu?) bütün çimərliyi gəzirlər. Qayaların arasındakı kimsəsiz yerdə Jaklin ona tərəf dönüb dodaqlarını uzadır.

Qızın öpüşünə cavab versə də, narahatdır. Sonra nə olacaq? İndiyə qədər yaşca özündən böyük qadınla sevişməyib. Birdən lazımı yüksəkliyə çata bilməsə necə?

Tezliklə, işin nəylə bitəcəyi aydın olur. Con müqavimət göstərmədən Jaklinə tabe olur, əlindən gələni edir, hətta sonda özünü elə göstərir ki, guya dünyanı unudub.

Əslində heç nəyi unutmayıb. Səbəb yalnız hər tərəfə yayılmış qum yox, həm də cavabsız sualdır –ömründə birinci dəfə gördüyü bu qadın ona niyə təslim olur? Bəlkə ordan-burdan mənasız söhbətlər edərkən Conun içindəki sənətkarlığını borclu olduğu alovu hiss edib? Bəlkə o, sadəcə nimfomandır və özünəməxsus nəzakətlə Jaklinin “müalicə aldığı” deyəndə Pol məhz bunu nəzərdə tuturdu?

Seksdən az da olsa başı çıxır. Bilir ki, kişiye həzz verməyən cinsi əlaqə qadını da məmnun edə bilməz – bu, seksin əsas qanunlarından biridir. Bəs bu oyunda uduzmuş qadın və kişi arasında sonra nə baş verir? Hər yeni görüşdə uğursuzluqlarını xatırlayıb xəcalət çəkməli olurlar?

Gecdir, hava soyuyub. Səssizcə geyinib bunqaloya qayıdırlar, qonaqlar artıq dağılışmağa başlayıblar. Jaklin ayaqqabılarını və çantasını götürür. “Gecən xeyrə qalsın”, - ev sahibini yanağından öpüb deyir.

- Gedirsən? – o soruşur.

- Hə, Conu evlərinə aparacağam, - o cavab verir.

Kişinin əhvalı az da olsa, pozulmur.

- Vaxtınızı yaxşı keçirin, - o deyir. – İkiniz də.

Jaklin tibb bacısıdır. Bu vaxta qədər tibb bacıları ilə əlaqəsi olmayıb, lakin onların xəstələrin və canverənlərin arasında işləməkdən, onların cismani ehtiyaclarını ödəməklə məşğul olmaqdan həyalarını itirdiklərini düşünür. Tibb fakültəsinin tələbələri fürsət tapıb gecələr xəstəxanada növbətçilik edə bilmək üçün əldən-ayaqdan gedirlər. Dediklərinə görə, tibb bacıları seksə o qədər həsrətdirlər ki, istənilən vaxt, istənilən yerdə cinsi əlaqəyə girməyə hazırdırlar.

Amma Jaklin adi tibb bacısı deyil. Tezliklə onun Londonda “Qayın Xəstəxanası”nda mamalıq praktikasını keçdiyini öyrənir. Onun çiyini qırmızı işləməli xələtinin döşünü “PER ARDUA ” şüarı yazılmış bürünc nişan bəzəyir. O, Qrut-Şuurda yerləşən dövlət xəstəxanasında yox, özəl xəstəxanada işləyir, orada məvacib daha yüksəkdir.

Klifton çimərliyindəki hadisədən iki gün sonra tibb bacılarının yataqxanasına Jaklinə baş çəkməyə gedir. Onu vestibüldə gözləyən Jaklin gəzintiyə uyğun geyinib, vaxt itirmədən yataqxanadan çıxırlar. Yuxarı mərtəbələrdəki pəncərələrdən uzanmış başlar diqqətlə onları izləyir; Sözsüz ki, tibb bacıları onu nə isə eyib tapmaq məqsədilə incələyirlər. Con çox gənc, otuz yaşlı qadın üçün olduqca gəncdir, üstəlik zövqsüz paltarları və maşınının olmamağı onun heç də tapıntı olmadığından xəbər verir

Bir həftədən sonra Jaklin yataqxanadan onun mənzilinə köçür. Con onu dəvət etdiyini xatırlamasa da, müqavimət göstərməyə də qətiyyəti çatmır.

Bu vaxta qədər heç kimlə birlikdə yaşamayıb, o ki qaldı, qadınla, məşuqəylə. Hətta uşaqlıqda qapısında qıfılı olan yataq otağı var idi. Moubreydəki mənzil qapıları mətbəxə və hamama açılan tək bir otaqdan ibarətdir. Bundan sonra günləri necə keçəcək?

Yeni ev yoldaşına qonaqpərvərlik göstərməyə, onun əşyaları üçün yer açmağa çalışır. Lakin artıq bir neçə gün sonra qutu və çamadan yığını, hər tərəfə dağıdılmış paltarlar, hamamdakı səliqəsizlik onu özündən çıxarmağa başlayır. Jaklinin gündüz növbəsindən qayıtdığını bildirən motorolların gurultusunu qorxuyla gözləyir. Yan – yana yatmağa davam etsələr də, aralarındakı səssizlik getdikcə artır – o, yazı stolunun arxasında oturub özünü elə göstərir ki, guya başı oxumağa qarışıb, diqqətdən məhrum qadın isə, içini çəkə-çəkə siqareti siqaretə calayıb otaqda var-gəl edir.

Jaklin çox iç çəkir. Onun nevrozu özünü belə büruzə verir, əlbəttə əgər iç çəkmək, boşluq hissi, bəzən – səssiz ağlama nevrozdursa. İlk görüşdəki canlılıq, gülüş, cəsarət harasa qeyb olub. Deyəsən o gecənin şuxluğu bir anlıq qara buludların arasından süzülən şəfəq, içkinin təsiri, ya da Jaklinin riyakarlığı idi.

Onlar bir nəfərlik çarpayıda yatırlar. Jaklin yatağa girib dayanmadan ondan istifadə edən kişilərdən, şüuruna nüfuz edib onu əllərində oyunaq etmək istəyən psixiatrlardan danışır. Maraqlıdır, görəsən Con da o kişilərdən biridir? O, qulağında Jaklinin səsi ilə yuxuya gedir, səhər yuxudan yorğun–arğın oyanır.

Jaklin hər cəhətdən cazibədar qadındır, onun layiq olduğundan qat-qat gözəl mürəkkəb və təcrübəli. Sözü düzü, bacılar arasında rəqabət olmasaydı, Jaklinlə yatağını bölüşə bilməzdi. O, əkiz bacılar arasında Jaklinlə tanışlığından çox-çox əvvəl başlamış oyunda adi bir piyada olduğunu bilir. Hər halda nəticədə qazançı çıxıb, deməli suallarla fələyi bezdirmək mənasızdır. O, mənzilini özündən on yaş böyük, təcrübəli, hələ “Qay xəstəxanasında” işləyərkən (öz sözlərinə görə) ingilislərlə, fransızlarla, italyanlarla, hətta bir farsla yatmış qadınla bölüşür. Bu qadının onu hansısa məziyyətlərinə görə sevdiyini deməyə haqqı olmasa da, erotik sahəsində biliklərini artırmaq imkanı qazanıb.

Hər halda, o, buna ümid edir. Lakin xəstəxanada iyirmi dörd saatlıq növbətçilikdən, ağ souslu gül kələmindən ibarət şam yeməyindən sonra üzücü səssizlik axşamında Jaklin özünü səxavətlə peşkəş çəkməyə meyilli görünür. Hərdən Conu qucaqlamağının səbəbi isə seksə yox, sadəcə iki yad adamın özlərini dar, narahat bir evə pərçimləməsidir. Elə isə birlikdə yaşamağın nə mənası var?

Axırda bir gün Con evdə olmayanda Jaklin onun gündəliyindən birgə həyatları haqqında yazdıqlarını oxuyur. Qayıdanda o, Jaklinin əşyalarını topladığını görüb, - Nə olub? – deyər soruşur.

Jaklin dodaqlarını bir-birinə sıxıb barmağı ilə yazı stolunun üstündəki gündəliyi göstərir. Sözlərində heç bir məntiq olmadığını bilsə də, qəzəbindən pörtmüş halda: - Mənə yazmağı qadağan edə bilməzsən! – deyir.

Jaklin də hirslidir, lakin onun qəzəbi daha soyuq, daha dərinidir.

- Sənin üçün bu qədər dözülməz yükəmsə, dincliyini, tənhalığını pozub yazmaq qabiliyyətini puç eləmişəmsə, icazənlə öz növbəmdə deyim ki, mən də səninlə keçən hər dəqiqəyə nifrət edirdim, azad olacağım günü səbirsizliklə gözləyirdim.

Ümumiyyətlə, başqasının gündəliyini oxumağın yaxşı hərəkət olmadığını demək lazım idi. Həm də yaxşı olardı ki, ortalıqda qoyub getmək əvəzinə gündəliyini gizlədəydi. Lakin artıq gecdir, olmuşa çarə yoxdur.

O, Jaklinin əşyalarını toplamağına tamaşa edir, çantasını motorollərə bağlamağa kömək edir. Jaklin: - icazənlə qalan əşyalarımı götürənə qədər açar məndə qalsın, - deyib şlemni bağlayır. - Əlvida, həqiqətən ümidimi boşa çıxardın, Con. Ola bilər, çox ağıllısan – bunu mən deyə bilmərəm, - amma hələ çox böyüməlisən”. O, starterin pedalına basır. Mühərrik susur. Jaklin pedalı təkrar – təkrar basır. Benzin iyi ətrafa yayılır. Karbüratora su yığılıb; indi onun qurumağını gözləmək lazım gələcək. “Evə gəl” – o təklif edir. Jaklinin üzü daşlaşır, təklifi qəbul etmir. “Üzr istəyirəm, - Con deyir. Hər şeyə görə”

O, Jaklini döngədə qoyub evə qayıdır. Beş dəqiqədən sonra mühərrikin işə düşdüyünü, motorollerin tırıldıya-tırıldıya getdiyini eşidir.

Heyfsilənirmi? Əlbəttə, Jaklin yazdıqlarını oxuduğu üçün heyfsilənir. Amma məsələ bunda deyil. Onu Jaklin haqqında yazmağa nə vadar edib? Bəlkə üzünə deyə bilmədiyi düşüncələri gündəliyinə yazıb ortalıqda qoyub ki, Jaklin oxusun. Bəs əslində nə düşünürdü? Bəzi günlər özünü xoşbəxt, hətta belə gözəl qadınla yaşadığı, ən azı tək qalmadığı üçün seçilmiş insan hesab edirdi. Bəzi günlər isə tamam başqa hisslərə qapılırdı. Bəs həqiqət nədir? O xoşbəxt idi, yoxsa bədbəxt? Bəlkə eybi zamanda həm xoşbəxt həm də bədbəxt?

Onun fikrincə nəyi gündəliyə etibar edib, nəyi həmişəlik gizli saxlamalı olduğu yaradıcılığının köklü problemlərindən biridir. O, hisslərinin ifadəsindən yayınıb, mənzili başqası tərəfindən işğal olunduğu üçün narazılığından, ya da yaxşı sevgili ola bilmədiyi üçün xəcalət çəkdiyindən yazmağı özünə qadağan edərsə, bu emosiyalar poeziyaya necə çevriləcək? Onu rəzillikdən alicənablığa apara bilməyəcəksə, niyə poeziya ilə vaxt itirir? Özü də kim deyir ki, gündəlikdə yazdıqları həqiqətdir? Kim deyə bilər ki, o, qələmini kağızın üzərində sürüşdürərkən bir an belə riyakarlıq etməyib? Bəzən həqiqətən səmimi olsa da, bəzən nəyisə özündən uydura bilərdi. Dəqiq demək mümkündürmü? Ümumiyyətlə, bunu nəyə görə bilmək istəməlidir?

Həqiqət nadir hallarda göründüyü kimi olur – Jaklinə belə deməli idi. Bəs Jaklinin başa düşmək ehtimalı var idimi? O, gündəlikdə oxuduqlarının həqiqət olmadığını necə inana bilərdi?

O, səssizlik və ahlarla dolu üzücü gecələrdə məşuqunun beynindən əslində başqa fikirlərin keçdiyinə, gündəlikdə yazılanların yalnız hansısa incəsənət əsəri qədər həqiqətə uyğun olduğuna inanardımı?

Jaklin sadə bir səbəbə görə ona inanmayacaq. Axı bütün bunlara o, özü də inanmır. Ümumiyyətlə, nəyə inanacağını bilmir. Bəzən heç nəyə inanmadığını düşünür. Hər şey deyilib qurtarandan sonra geriye qalan yalnız ilk qadınla yaşamaq cəhdinin uğursuzluq və rüsvayçılıqla nəticələndiyi faktıdır. Tənha həyata qayıtmalıdır. Təklisə xüsusi bir imtiyaz vəd eləmir. Həm də sonsuza qədər tənha yaşamaq da olmaz. Məşuqə sənətkar həyatının ayrılmaz hissəsidir: hətta evlilik toruna düşməsən də, (əlbəttə ora düşməməyə çalışacaq) qadınla yaşamağı öyrənmək lazımdır. İncəsənət yalnız məhrumiyyətlə, həsrətlə, tənhalıqla bəslənə bilməz, yaxınlıq, sevgi, ehtiras da olmalıdır.

Dahi rəssam, bəlkə də dahilərin dahisi Pikasso bunun bariz nümunəsidir. Pikasso bir-birinin ardınca qadınlara vurulur. Bu qadınlar bir-birlərinin ardınca onun yanına köçür, onunla həyatı bölüşür, modellik edirlər. Taleyin rəssamın qapısına gətirdiyi hər sevgilinin – Doraların, Pıllarların təkrar-təkrar alovlandığı ehtirasdan ölümsüz incəsənət əsərləri doğulurdu. İncəsənət belə yaranır? Bəs o? O, həyatındakı qadınlara, təkcə Jaklinə yox, gələcəkdə həyatına girəcək bütün qadınlara bənzər tale vəd edə bilərmə? Buna inanmaq istəsə də, tərəddüdlərdən xilas ola bilmir. Dahi sənətkar ola bilərmi, bunu zaman göstərəcək. Lakin burası dəqiqdir ki, o, Pikasso deyil. Onun daxili aləmi Pikassonunkindən tamamilə fərqlidir. O daha sakit, daha qaraqabaqdır – daha çox şimal insanıdır. Pikassonun nüfuzədi baxışları da onda yoxdur. Əgər bir gün qadın obrazını yaratmağa çalışarsa, onun bədənini Pikassoya xas qəddarlıqla qızgın kürədəki metal parçası kimi əyib burmayacaq. Axı, yazıçılar rəssamlara qətiyyə bənzəmir. Yazıçılar daha inadkar, daha həssasdırlar.

Sənətkarlarla münasibət quran bütün qadınların taleyi eyni deyilmi? Bu qadınları yaxşı və ya pis xüsusiyyətlərindən arınıb əfsanəyə çevrilirlər. O, “Hərb və sülh”dən Eleni xatırlayır. O da Tolstoyun məşuqələrindən biri olmayıbmi? Görəsən, Elenin ağına gələrdimi ki, hətta ölümündən uzun illər keçdikdən sonra həyatlarında bir dəfə də olsa onu görməyən kişilər onun gözəl çıpaq çiyinlərini xəyallarında canlandırır ehtirasa gələcəklər?

Bu qədər amansızlıq vacibdirmi? Birlikdə yeyib-içdiklərinə, yatdıqlarına baxmayaraq, kişi və qadının öz daxili aləminə qər qola bildiyi birgə yaşayış forması mövcud deyilmi? Bəlkə bədi duyumu olmayan Jaklin sənətkarın daxili tənhalığa olan tələbatını anlaya bilmədiyi üçün onunla münasibəti uğursuzluğa düşər olub? Əgər Jaklin, məsələn, heykəltəraş olsaydı, mənzilin bir küncündə mərmərini yonsaydı, eyni vaxtda o, başqa bir küncdə sözlərlə və qafiyələrlə çarpışsaydı aralarında məhəbbət çiçəklənə bilərdimi? Jaklinlə yaşadıklarından çıxarmalı olduğu nəticə budurmu? Sənətkar yalnız sənətkarla sevgi münasibəti qurmalıdır?

Eşq macərası sona yetdi. Bir neçə həftəlik üzücü yaxınlıqdan sonra otağı yenə öz ixtiyarındadır. Jaklinin yeşiklərini və çamadanlarını bir küncə yığıb sahibinin gəlib aparmağını gözləyir. Lakin bir axşam Jaklin təzədən peyda olub, onunla yaşamaq üçün yox (“Səninlə yaşamaq mümkün deyil”), sülh bağlamağa gəldiyini (“Qanqaraçılığı sevmirəm”) deyir. Sülh birlikdə yatağa girməklə əldə olunur. Sonra Jaklin çarpayıda uzanıb gündəlikdə özü haqqında yazılanları masqaraya qoymağa başlayır. O danışdıqca danışır, Conu gecə saat ikiyə qədər yatmağa qoymur.

O, gec, saat səkkizdəki mühazirəyə çatmaq üçün həddən artıq gec oyanır. Bu, Conun Jaklin həyatına girəndən sonra buraxdığı ilk mühazirə deyil. O, dərslərdən geri qalır, itirilmiş vaxtı nəyləsə əvəz etmək mümkün görünmür. Birinci və ikinci kursa o, qrupun ulduzlarından biri idi. Hər şey ona asan müyəssər olurdu, həmişə mühazirəçini bir addım qabaqlayırdı. Lakin son zamanlar sanki beyni dumanlanmışdı. Universitetdə tədris edilən riyaziyyat getdikcə müasirləşmiş, mücərrədləşmişdi. O, kələfin ucunu itirməyə başlamışdı. Lövhədə sətir – sətir yazılan izahatları hələlik anlasa da, ümumi əsaslandırmadan getdikcə uzaqlaşırı. Dərs vaxtı tez-tez təlaşa qapılan Con həyəcanını ətrafdakılardan gizlətməyə çalışırdı.

Qəribədir, deyəsən çətinlik çəkən yalnız odur. Hətta əzbərçilər də həmişəkindən artıq əziyyət çəkmirlər. Onun qiymətləri aydan-aya aşağı düşsə də, onlarınki dəyişməz qalır.

İndiyə qədər heç vaxt bütün qüvvəsini səfərbər etməli olmamışdı. Əlindən gələnin az bir hissəsi həmişə kifayət edirdi. İndi isə yaşamaq uğrunda mübarizə aparmalıdır. Var gücü ilə çalışmasa, axırı pis olacaq.

Buna baxmayaraq, günləri boz yorğunluq içində keçirdi. Bədəlini bu qədər ağır ödədiyi bir əlaqəyə yenidən başladığı üçün özünü qınayır. Məşuqə bu qədər baha başa gəlsə, bəs Pikasso və başqaları vəziyyətdən necə çıxırdılar? Onun gücü mühazirədən mühazirəyə, işdə işə qaçmağa, sonra isə gün ərzindəki eyforiyası axşamlar ruh düşkünlüyünə çevrilən, həyatı boyu yaşadığı iztirabları danışmaqdan doymayan məşuqəyə diqqət göstərməyə sadəcə kifayət eləmir.

Artıq onunla yaşamasa da, Jaklin günün və gecənin istənilən vaxtı Cona baş çəkməyə haqqı olduğunu düşünür. Bəzən onu gizli mənasını sonradan anladığı hansısa sözünə görə məzəmmət eləməyə gəlir, bəzənsə, sadəcə, məyus olduğu və təskinlik axtardığı üçün. Psixoanaliz seanslarından sonra Jaklinin halı daha da pisləşir: O, həkimin otağında baş verənləri təkrar – təkrar xatırlayır, terapevtin ən kiçik jestlərinin belə mənasını dərk etməyə çalışır, ah çəkir, ağlayır, qədəhlərlə şərab içir və seksin ən qızğın vaxtında yuxuya gedir.



- Sən də terapiyaya getməlisən, - Jaklin siqaretini tüstülədə-tüsdülədə deyir.

- Fikirləşərəm, - o cavab verir. Artıq etiraz eləməyin mənasız olduğunu başa düşüb.

Əslində terapiyaya getmək fikri yoxdur. Terapiyanın məqsədi insanı xoşbəxt etməkdir. Bunun nə mənası var? Xoşbəxt insanlar maraqsızdırlar. Bədbəxtlik yükünü qəbul edib onu nə isə dəyərli bir şeyə - poeziyaya, musiqiyə, rəsmə çevirmək daha yaxşıdır.

Buna baxmayaraq, Jaklini səbirlə dinləyir. O, kişidir, Jaklin isə qadın. Ondan həzz alır, bunun əvəzini ödəməyə borcludur. Görünür bu, bütün sevgi oyunlarının əsas qaydalarından biridir.

Jaklinin hər danışanda istədiyi kimi dəyişdirdiyi rəvayətləri gecələr yuxudan dumanlanmış beyninə işləyir. Söhbət kimlərsə onu öz "mən"indən ayırmağa çalışmadığından gedir. Günahkar bəzən tiran ana, bəzən övladlarını qoyub qaçmış ata, bəzən sadizmə meyilli sevgili, bəzənsə şeytana uymuş psixoterapevt olur. Sənin qucağındakı, Jaklin deyir, quru müqəvvədir. Mən əsl sevmək bacarığını özümü tapdıqdan sonra qazanacağam.

O qulaq asır, amma inanmır. Təpətevt ona qərəzli münasibət bəsləyirsə, niyə yanına getməyə davam edir? Bacısı onu saymırsa, niyə onunla əlaqəni kəsmir? Özünə gəldikdə isə, güman ki, Jaklin onu sevgilidən çox sirdaş kimi qəbul etməyə başlayıb, çünki o kifayət qədər yaxşı – ehtiraslı, coşğun sevgili deyil. O, yaxşı sevgili olsaydı, Jaklin tezliklə itirilmiş "mən"ini və arzusunu tapardı.

Ümumiyyətlə, qapısını onun üzünə açmağa nə üçün davam edir? Çünki sənətkar belə olmalıdır – gecələr boyu yatmamalı, həyatını xaosa çevirməlidir. Bəlkə məşuqunun gözləri qarşısında çılpaq gəzməkdən utanmayan bu baxımlı, inkaredilməz dərəcə gözəl qadın onu doğrudan da ovsunlayıb? Bəs Jaklinin onun yanında özünü bu qədər sərbəst aparmağının səbəbi nədir? Onu qıcıqlandırmaq istəyi? Bəlkə bütün tibb bacıları özlərini belə aparırlar – paltarlarını döşəməyə atır, qaşınır, ifrazatlarından eyhamsız, birbaşa danışır, ədəbsiz lətifələr danışmaqda kişilərdən geriyə qalmırlar?

O, öz istəyi ilə başlamadığı bu əlaqəni öz iradəsi ilə davam etdirmir. İndi də Jaklinlə əlaqəni kəsməyə gücü yoxdur. O, fatalizmin əsirinə çevrilib. Jaklinlə həyat xəstəlikdirsə, qoy bu xəstəlik öz bildiyi kimi inkişaf etsin.

O və Pol sevgililərini müqayisə etməyəcək qədər alicənabdırlar. Buna baxmayaraq o, Jaklin Loryenin hər şeyi bacısı ilə müzakirə etdiyindən Elaynın isə eşitdiklərini Pola danışdığından şübhələnir. Polun onun intim həyatından xəbərdar olmağı ürəyincə deyil. Şübhəsiz ki, Pol qadınlarla ustalıqla rəftar edir.

Bir axşam Jaklin xəstəxanada gecə növbəsində olanda o, Pola baş çəkir. Dostu Sent – Ceymsə gedib şənbə və bazar günlərini anasıgildə keçirməyə hazırlaşır. - Bəlkə sən də gələsən, heç olmasa bir günlüyə, - Pol təklif edir,

Sonuncu qatara cəmi bir saniyə gecikirlər. Hələ də Seint – Ceymsə getmək istəyirlərsə, pay-piyada düz on iki mil yol getməlidirlər. Hava yaxşıdır. Niyə də getməsinlər?

Pol özü ilə çanta və skripka götürüb. Deyir ki, Seint- Ceyms qonşular bir-birlərinə çox yaxın yaşayırlar, orada məşq etmək asandır.

Pol uşaqlıqdan skripka çalsa da, çox da böyük irəliləyişə nail ola bilməyib. Hələ də illər əvvəl öyrəndiyi ciqa və menuetləri ifa etməkdən məmnun görünür. Lakin musiqiçi kimi hədəfləri böyükdür. On beş yaşında fortepiano çalmağı öyrənmək qərarına gələndə, anasının aldığı royal hələ də Polun mənzilindədir. Piano dərsləri uğurlu nəticələnmədi. Piano çalmağı müəllimin yavaş-yavaş, addım – addım öyrətmə üsulu ilə mənimsəməyə Polun səbri çatmadı. Lakin o, bir gün pis də olsa, Bethovenin 111 əsərini, Buzoninin transkripsiyasında Baxın re-minor çakonunu çalmağı qarşısına məqsəd qoyub. O, Çerni və Motsartdan keçən tikanlı yoldan ötmədən öz məqsədinə çatacaq. Əvəzində yorulmadan yalnız və yalnız bu iki əsəri məşq edib əvvəlcə yavaş-yavaş, sonra tədricən tempini artırmaqla çalacaq. Bu metodu Pol özü kəşf edib. Dediyinə görə, səhlənkarlıq etməyib qrafika dəqiq əməl edərsə, metodun səmərəsiz olması üçün heç bir səbəb qalmayacaq.

Lakin Polun çox-çox yavaş ifadan yavaş ifaya keçmək cəhdi barmaqlarının keyiməsi ilə nəticələnir. Çox keçmədən ümumiyyətlə heç nə çala bilməyən Pol qəzəblə klavişləri yumruqlayıb, dilxor halda alətdən uzaqlaşır.

Gecə yarısından keçib, hələ Vinberqdədirlər: Nəqliyyatın hərəkəti dayanıb, küçə süpürgəçisini saymasaq, magistral yol3r boşdur.

Dip Riverdə bir südçü at arabası ilə yanlarından ötür. Onlar ayaq saxlayır, atının cilovunu çəkib bağıın əyri-üyrü cığırından keçən südçünün artırmadakı boş şüşələrdən xırda pulları götürüb, yerinə dolularını qoymağına tamaşa edirlər.

- Bir pinta süd ala bilərik? – Pol ona dörd pens uzadıb soruşur. Gümrahlıq saçan yaraşlıq və gənc südçü gülümsəyə-gülümsəyə onların süd içməyinə baxır. Hətta onun dırnaqları nalsız iri, ağ atı da gecələr işləməkdən narazı deyil.

Heyrət ediləsi işdir. Conun haqqında heç nə bilmədiyi işlər ağlar yuxuda ikən yerinə yetirilir: küçələr süpürülür, süd qapılarının ağzınacan çətdirilir! Bəs niyə heç kim südü oğurlamır? Niyə südçüləri izləyib qoyduqları şüşələri oğurlayan yoxdur? Nəyəsə malik olmağın cinayət olduğu, hər şeyin oğurlana bildiyi ölkədə südün istisna olmasının səbəbi nədir? Oğurlamaq çox asan olduğu üçün? Bəlkə oğrular arasında da öz əxlaq normaları var? Bəlkə onlar əksərən gənc, qaradərili və aciz südçülərə rəhm edirlər?

O, sonuncu fərziyyəsinə, zəncilərin və onların taleyinin təəssübünü çəkən, yerli əhaliylə vicdanlı rəftar etməklə qanunların amansızlığını azaltmaq istəyən insanların həqiqətən mövcud olduğuna inanmaq istəyərdi. Lakin o bilir ki, ağlarla zəncilər arasındakı uçurum əbədidir.

Mərhəmətdən, vicdandan, hətta xoş niyyətdən də vacibi budur ki, Pol və onun kimi fortepianolu və skripkalı insanlar Cənubi Afrika torpaqları üzərində gəzməyə haqları olmadığını anlasınlar. Güman ki, bunu hələ bir il əvvəl Transkey çölündə mal–qara güdən kiçik bir oğlan uşağı olan südcü də bilir. O, afrikalılardan, ümumiyyətlə, zəncilərdən ətrafa qərribə bir nəvaziş yayıldığı hiss edir: Con və Pol anlayırlar ki, ayaqları altındakı, qədim tarixi fəryadlarla dolu torpağın qanla sulandığına baxmayaraq, xeyirxahlıq və dürüstlüklə keçinməyin mümkün olduğunu düşünən bu oğlan qayğıya möhtac sadələvh insandır. Əks halda atının yalını pırtlaşdıran səhər yelinə qarşı dayanıb gənc ağaların süd içməklərinə belə nəvazişlə, gülümsəyə-gülümsəyə baxardımı?

Onlar Seint -Ceymsdəki evə gün ağarmağa başlayanda çatırlar. O, divana uzanır və dərhal yuxuya gedib, günortaya qədər yatır. Polun anası onları oyadıb səhər yeməyi üçün mənzərəsi Fals körfəzinə açılan şüşəbəndə aparır.

O, Pol və anasının adı, məişət söhbətinə asanlıqla qoşulur. Polun anası fotoqrafdır, şəxsi fotostudiyası var. Bu gözəgəlimli, zövqlə geyinmiş narahat qadının siqaret çəkən adamlara xas xırıltılı səsi var. Səhər yeməyindən sonra o, işlərini əsas gətirib getməyə məcbur olduğu üçün üzr istəyir.

Con və Pol sahili gəzməyə, çimməyə gedir, sonra geri qayıdıb şahmat oynayırlar. Sonra o, qatarla evə qayıdır. Polun ailə həyatı ilə ilk dəfə tanış olan Conun ürəyi həsəd hissi ilə dolub. Niyə o da anası ilə belə gözəl, normal münasibət qura bilmir? Con istəyərdi ki, anası Polun anasına oxşasın, onun da dar ailə çərçivəsindən kənarında öz həyatı olsun.

O, evi valideynlərinin təzyiqindən xilas olmaq üçün tərkdən edib. Ailəsi ilə nadir hallarda görüşür. İki addımlıqda yaşasalar da, onlara baş çəkmir. Heç vaxt nəinki Jaklini heç Polu, ya da başqa bir dostunu da evlərinə qonaq aparmayıb. Artıq özünü dolandıra bilir və əldə etdiyi müstəqillikdən istifadə edərək valideynlərini həyatından təcrid edib. Oğlunun soyuqluğu anasını kədərləndirir. O başa düşür ki, anasının sevgisinə həmişə laqeydliklə cavab verib. Anası həmişə oğlunu əzizləməyə çalışıb, Con isə həyatı boyu buna müqavimət göstərməyə çalışıb. İndi də anasını kifayət qədər qazandığına inandıra bilmir. Anası hər görüşdə “bir az xırda-para” deyərək onun cibinə bir ya iki funt pul basmağa çalışır. Bir azca ixtiyar verilsə, oğlunun mənzilinə pərdə tikər, ağlarını yuyulmağa verərdi. Anasına qarşı amansız olmalıdır. İndi sayıqlığı əldən vermək vaxt deyil.

O, “Ezra Paundun məktubları”nı oxuyur. İndiana ştatındakı mənzilində qadınla yaxalanan Paund Vabaş Kollecindəki işini itirir və bu məhdud əyalət təfəkküründən hiddətlənərək Amerikanı tərkdən edir. Şair Londonda Doroti Şekspir adlı gözəl bir qadınla tanış olur və onunla

evlənib İtaliyaya köçür. II Dünya Müharibəsindən sonra onu faşistlərlə əməkdaşlıqda günahlandırırırlar. Paund edamdan xilas olmaq üçün ruhi xəstəliyini bəhanə gətirir və xəstəxanaya yerləşdirilir.

1959-cu ildə azadlığına qovuşan Paund indi İtaliyaya qayıdıb, ən böyük əsəri “Kantos”un üzərində işləməyə davam edir. Bu vaxta qədər işıq üzü görmüş bütün “kantos”ların qara, zərif şriftli sətirlər sırası ara-sıra iri çin heroqlifləri ilə pozulan “Feyber” nəşri Keyptaun Universitetinin kitabxanasında var. Kantos Conun bütün varlığına hakim kəsilib. O, Hyu Kennerin Paunda həsr olunmuş kitabından köməkçi vəsait kimi istifadə edərək poemanı dönə - dönə oxuyur (özünü günahkar hiss etsə də, Van Buren və Malatestə həsr olunmuş darıxdırıcı hissələri ötürür). T. S. Eliot Paundu açıqürəkliklə il miglior fabbro - böyük usta adlandırırdı. Eliota pərəstiş elədiyinə baxmayaraq, Con sevimli şairinin bu fikri ilə razıdır.

Həyatı boyu təqiblərə, sürgünə, həbsə məruz qalan Paund iki dəfə vətənidən qovulub. Dəli elan edilsə də, o ən az Uolt Uiltmen qədər dahi bir şair olduğunu sübut edə bildi. Paund öz dühasının ardınca gedib həyatını incəsənətə qurban verdi. Eliot kimi. Hərçənd Eliotun iztirabları daha çox şəxsi həyatı ilə bağlı idi. Eliot və Paund həyatlarını əzab və məhrumiyyət içində keçiriblər. Conu hələ məktəb illərindən heyrətə gətirən Eliotun və Paundun şerlərinin hər misrasından dərs çıxarmaq olar. Paund və Eliot kimi o da həyatın qarşısına çıxaracağı sınaqlara hazır olmalıdır. Hətta bu həyat sürgün, mənasız iş və təhqirlərdən ibarət olsa da. Sonda incəsənətin böyük sınağına tab gətirə bilmədiyi, ilahi istedadından məhrum olduğu aşkara çıxarsa, tarixin bu amansız hökmünə-bəxtinə düşən və düşəcək iztirablara baxmayaraq, əhəmiyyətsiz bir varlıq olaraq qalmış insanın taleyinə də hazırlıqlı olmaq lazımdır. Seçilmişlərin sayı çox deyil. Bir böyük şairə yan-yörəsində civildəşən minlərlə kiçik şair düşür. Şirin ətrafında uçuşan mığmığalar kimi.

Onun Paunda marağını dostlarından yalnız biri – Norbert bölüşür. Norbert Çexoslovakiyada doğulub, Cənubi Afrikaya müharibədən sonra düşüb, ingilis dilində yüngül alman ləhcəsilə danışır. O, atasının yolunu davam etdirərək mühəndis təhsili alır. Zərif avropalı zövqü ilə geyinir, həftədə bir dəfə gəzintiyə çıxdığı yaxşı ailədən gözəl bir qızla səviyyəli münasibət saxlayır. Norbert və o, dağın yamacındakı çayxanada görüşür, bir – birlərinin son şerlərdən aldıkları təəssüratları bölüşür, Paundun ən sevdikləri misralarını bir-birlərinə söyləyirlər.

Ədəbiyyat fakültəsində oxuyan, universitetin ədəbi jurnalını buraxan tələbələr Cerard Menli Hopkins i təqlid etdikləri halda, gələcəyin mühəndisinin və riyaziyyatçısının özlərini Ezra Poundun ardıcılı saymaqları Cona qərribə görünür. Məktəb illərində o özü də bir müddət Hopkinsə aludə olmuşdu, o vaxtlar Con öz şerlərində çoxlu təkhecalı sözlər işlədir, roman mənşəli sözlərdən istifadə etməməyə çalışırdı. Lakin Şekspirə qarşı laqeydləşməyə başlayanda, Hopkinsə olan marağı da söndü. Hopkinsin şerlərində ahəng, Şekspirdə isə metafora həddindən artıqdır. Həm də Hopkins və Şekspir nadir işlədilən sözlərdən, xüsusən də köhnə ingilis sözlərindən: maw, reck, pelf -lərdən çox istifadə edirlər. O, şerlərdə səsi təntənəli tona qaldırmaq

ehtiyacını, nə üçün adi danışmaq dilinin ifadələrindən istifadə etməyin mümkün olmadığını, nəşrdən bu qədər fərqlənmək zəruriyyətini anlaya bilmir.

İndi o, Popu Şekspirdən, Svifti isə Popdan üstün tutur. Cümlələrinin amansız sərrastlığına baxmayaraq, Popun qadınların və buruqlu pariklərin əhatəsində özünü çox rahat hiss etməsi Conu təəccübləndirir, Svift isə rəddedilməz, tərki-dünya bir insan olaraq qalır.

O, Çoseri də sevir. Darıxdırıcı, həddən artıq təmkinli orta əsrlərdə dindarların sayı ifrat dərəcədə çox idi. Orta əsr şairləri qorxaqdırlar, daim katolik rahiblərinin nəsihətlərinə sığınırırlar. Çoser isə özü ilə avtoritetlər arasında gözəl istehzal məsafə saxlayır. Şekspirdən fərqli olaraq o, hər mövzuda boşboğazlıq edib, təmtəraqlı kəlamlar söyləmir.

Başqa ingilis şairlərinə gəldikdə isə, Paund ona romantik və viktorianların, şerlərindəki səliqəsizlik bir yana, dayaz sentimentləri hiss etmək qabiliyyətini aşılıb. Paund və Eliot şərəfransız yığcamlığını qaytararaq ingilis – amerikan poeziyasını yenidən canlandırmağa çalışırlar. Con bununla tamamilə razıdır. O, vaxtilə Kitsi kitssayağı sonetlər yazacaq qədər çox sevdiyini xatırladıqca heyrətə gəlir. Kits qarpız dilimi kimi yumşaq, şirin və çəhrayıdır, poeziya isə alov kimi qaynar və aydın olmalıdır. Kitsin beş-altı səhifə şerini ibtidai bir həvəsə qapılmaq kimidir.

Fransız dilini bilsəydi, daha böyük əminliklə özünü Paundun tələbəsi sayıb bilərdi. Lakin onun fransız dilini öyrənmək cəhdləri nəticəsiz qaldı. Con sözləri yüksək tonla başlayıb pıçıltıyla bitən bu dili hiss edə bilmir. Beləliklə, onun Eliot və Paundun sözlərinə etibar edib Bodlerin, Nervalın, Korbyerin, Zaforqun izi ilə getməli olduğuna inanmaqdan başqa seçimi yoxdur.

Universitetə daxil olanda düşünürdü ki, riyaziyyatı öyrəndikdən sonra xaricə gedib, özünü incəsənətə həsr edəcək. Bu uzunmüddətli plan hələ də qüvvədə qalır. Xaricdə bir tərəfdən ədəbi bacarıqlarını təkmilləşdirir, digər tərəfdənsə, ruhsuz, lakin mötəbər bir işdə çalışaraq özünü dolandıra bilər. Dahi şairlər bir müddət qəbul edilməməyə məhkum olduğundan yəqin ki, sınaq illərini klerk kimi çalışıb hansısa idarənin arxa otağında rəqəmləri mütiliklə sütunlara düzməklə keçirəcək. Şübhəsiz ki, ziyalı mühitin təsirinə düşməyəcək, yəni sərxoşluq, dilənçilik və avaralıq etməyəcək.

Riyaziyyat sirli simvolikasından əlavə həm də saflığı ilə Conu özünə cəlb edir. Universitetdə Təmiz Təfəkkür fakültəsi olsaydı, yəqin ki, ora daxil olardı; formalar aləminə yaxınlığına görə riyaziyyat ona hər hansı başqa fəndən daha doğmadır.

Lakin o, gözləmədiyi bir maneə ilə üzləşib: universitet qaydaları sırf və yalnız riyaziyyatla məşğul olmağa imkan vermir. Onun qrupunda tələbələrin çoxu riyaziyyatı tətbiqi riyaziyyat və ya fizika ilə birləşdirməli olublar. Con isə özünü bu istiqamətdə getməyə qabil saymır. Uşaqlıqda raket texnikasına və zəncirvari nüvə reaksiyasına səthi maraq göstərdiyinə baxmayaraq, real dünya haqqında təsəvvürü bulanıqdır, o, fiziki hadisələrin mahiyyətinə vara bilmir. Məsələn, nə üçün sıçramağa başlayan top bir müddət sonra dayanır? Bu sual başqa tələbələr üçün çətinlik doğurmur: “çünki topun elastiklik əmsalı vahiddən azdır,” onlar deyir.

“Hə, bəs nə üçün bu əmsal vahiddən kiçik olmalıdır? – o soruşur. – Nə üçün vahidə bərabər ola ya da ondan böyük ola bilməz?” Tələbələr çiyinlərini çəkirlər. Biz real dünyada yaşayırıq, onlar deyirlər: real aləmdə elastiklik əmsalı həmişə vahiddən kiçikdir. Conun fikrincə, bu, cavab deyil.

Real aləmə heç bir rəğbət bəsləmədiyindən, texniki elmlərdən boyun qaçırıb tədris planında yaranan boşluğu ingilis dili və ədəbiyyatı, klassik dillər və fəlsəfə kursları ilə doldurmağa çalışır. O, bir neçə incəsənət kursunda iştirak edən riyaziyyatçı kimi tanınmaq istərdi. Əfsus ki, təbiət elmləri üzrə təhsil alan tələbələr ona arabir riyaziyyat mühazirələrində iştirak edib sonra kim bilir hara yoxa çıxan yad, diletant kimi baxırlar.

Riyaziyyatçı olmaq istəyirsə, bu elmə daha çox vaxt sərf etməlidir. Hər halda latın dilindən fərqli olaraq, əvvəllər riyaziyyatı daha asan qavrayırdı. Katolik məktəbində latın dilinin sintaksisini öyrənə bilmişdi, Siseron nəsrini çətinliklə də olsa, düzgün yaza bilərdi, Vegili və Horasinin oxucunu qorxudan sərbəst söz sırası və vokabulaları isə onu əvvəlki kimi çıxılmaz vəziyyətdə qoyur.

O, latın dili qrupuna yazılmışdı. Bu qrupdakı tələbələrin çoxu yunanca da öyrənirlər. Yunanca bildikləri üçün latın dilini öyrənmək onlar üçün asandır. Con isə onlardan geri qalmamaq və axmaq təsiri bağışlamamaq üçün çox çalışmalı olur. Kaş yunan dilinin tədris edən məktəblərdən birini bitirmiş olaydı.

Riyaziyyatın gizli üstünlüklərindən biri də yunan əlifbasının istifadəsidir. O, yunan dilində “hubris”, “arete” və “eleutheria” - dan başqa heç bir söz bilməsə də, yunan hərflərinin yazılışını öyrənmək üçün saatlarla vaxt sərf edir.

Onun fikrincə, yunan dili və riyaziyyat universitetdə tədris edilən ən ali fənlərdir. O, kurslarında iştirak edə bilmədiyi yunan dili mühazirəçiləri, papiroloq Anton Paap, Sofoklun tərcüməçisi Moris Pop, Heraklitin şərhçisi Moris Heyemstr qarşısında uzaqdan baş əyirdi. Onlar, bir də riyaziyyat professoru Duqlas Sirz uca zirvələrin sakinləridirlər.

Nə qədər çalışsa da, latın dilindən qiymətlərini yüksəldə bilmir. Roma tarixi onu dəfələrlə pis vəziyyətdə qoyub. Roma tarixini daha çox “Digenis Akrit”lə maraqlanan, bəxti gətirməmiş, solğun bənizli, gənc bir ingilis tədris edir. Hüquq fakültəsinin Latın dilini öyrənməyə məcbur olan tələbələri zəifliyini hiss etdikləri mühazirəçini ələ salırlar. Tələbələr dərsə gec gəlir, vaxtından əvvəl gedirlər, mühazirə zamanı kağız təyyarələr uçurur, bərkdən pıçılداşır, müəllim, hazırcavablıq göstərməyə cəhd edəndə, qaqqıldayıb ayaqlarını yerə döyür, özlərini gülməkdən saxlaya bilmirdilər.

Kommodun hakimiyyəti dövründə taxılın qiymətinin dəyişməsi hüquqşünas tələbələr və bəlkə də mühazirəçinin özü qədər Conu da darıxdırırdı. Faktsız tarix olmur, o isə faktları yadında saxlaya bilmir. İmtahanda imperiyanın son dövrlərində baş verən hadisələrin səbəbi soruşulanda, Con iztirab içində gözünü qarşısındakı boş kağıza zilləyir.

İmperatorların əxlaqsızlıqlarını və rüsvayçılıqlarını quru üslubla nəql edən, istehzasını yalnız təhkiyəsinin izah edilməz tələskənliyi ilə büruzə verən Tasiti tərcümədə oxuyurlar. Şair olmaq istəyirsə, Katuldan, tərcümələri dərsləklərə salınan məhəbbət şairindən nümunə götürməlidir, lakin dili orijinaldan oxuya bilməyəcəyi qədər qəliz, tarixçi Tasit ona daha maraqlı görünür.

O, Paundun tövsiyəsinə əməl edərək Floberi - əvvəl “Madam Bovari”ni, sonra “Salambo”nu - qədim Karfagen haqqında romanı oxuyur. Yenə də Paundun təsirinə düşüb Viktor Hüqonu oxumaqdan boyun qaçırır. Paundun fikrincə, Hüqo boşboğazdır, Flobersə nəsrə poeziyanın zərgər dəqiqliyini, ustalığını gətirib. İlk növbədə Henri Ceyms, sonra isə Konrad və Ford Medoks Ford Floberdən bəhrələniblər.

Flober Conun xoşuna gəlir. Xüsusilə də, özünü qurban verməyə hazır olan Emma Bovari qara gözləri, narahatlığı və həssaslığı ilə onu valeh edir. O, Emma ilə yatmaq, soyunarkən korsetinin çıxardığı ilan fisiltısına oxşar məşhur səsi eşitmək istəyərdi. Bəs Paund buna necə baxardı? Doğrudanmı, Emma ilə tanış olmaq arzusu Floberin yaradıcılığı qarşısında baş əymək üçün yetərli səbəbdir. Deyəsən onun həssaslığında hələ də murdar, kitsayağı nəşə qalıb.

Əlbəttə, Emma Bovari xəyali varlıqdır, heç vaxt onunla küçədə rastlaşmayacaq. Lakin, o, yaradıcısının şəxsi təcrübəsindən, sonradan incəsənət alovuna çevrilən təcrübədən yaranıb. Emma kiminsə və ya kimlərinsə prototipdirsə, deməli, onun kimi qadınlar real həyatda da mövcuddur. Hətta yer üzündə Emmaya bənzər bir qadın olmasa da, “Madam Bovari”nin sehrinə qapılıb Emmanın müxtəlif variantlarına çevrilən qadınlar var. Onlar əsl Emma olmasalar da, müəyyən mənada onun canlı təəcəssümüdür.

Avam kəndli təsiri bağışlamaq istəməyən Con dənizin o tayına – Avropaya getməzdən əvvəl diqqətəşayan bütün kitabları oxumağa çalışır. Öz mütaliəsində isə o, Paund və Eliotun bələdçiliyinə bel bağlayır. Onların tövsiyələrinə qulaq asaraq Skot, Dikkens, Tekkerey, Trollop və Meriditin cild – cild kitablarını oxuyub. Düzünə qalsa, on doqquzuncu əsrdə Almaniya, İtaliya, İspaniya və Skandinaviyada yaranan heç nə diqqətə layiq deyil. Rusiya maraqlı doğuran bir neçə nəhəng yetirsə də, ruslar yazıçı kimi heç nə öyrətməyə qabil deyillər. On səkkizinci əsrdən mədəniyyətdə ingilislər və fransızlar at oynadırlar.

Qədim zamanlara aid diqqət tələb eləyən yüksək mədəniyyət qırıntıları da var: özü də təkcə Afina və Romada yox, Tan sülaləsi dövrünün Çini, Moğol dövrünün Hindistanı, almoravidlərin hökm sürdüyü İspaniya bir yana, Valter fon der Fogelveydenin Almaniyasında, Arno Danielin Provansında, Dante və Qvido Kavalkantenin Florensiyasında. Deməli, çin, fars və ərəb dillərini heç olmasa, klassikləri tərcüməsiz oxumaq üçün tələb olunan səviyyədə öyrənməsə, barbar olaraq qalacaq. Bəs vaxtı haradan tapsın?

Əvəllər ingilis dilindən də geri qalırdı. İngilis ədəbiyyatı müəllimi cənab Cons adlı gənc bir uelsli idi. Cənab Cons Cənubi Afrikaya təzəcə gəlmişdi. Bu, onun ilk ciddi işi idi. Dərstdə yalnız ingilis dili latın dili qədər vacib fənn olduğu üçün iştirak edən tələbə hüquqşunasların onun

qətiyyətsizliyini dərhal hiss etdilər. Onlar cənab Consun üstünə əsnəyir, danışığını yamsılayır, müəllimi tamamilə naümid vəziyyətə çatdırana qədər özlərini axmaqlığa qoyurdular.

Tələblərin Cənab Consdan aldıkları ilk tapşırıq Endryu Marvelin şerlərinin tənqidi təhlili oldu. Tənqidi təhlilin nə demək olduğunu dəqiq başa düşməsə də, Con əlindən gələni etdi. Cənab Cons ona “qamma” yazdı. “Qamma” – ən aşağı qiymət olmasa da, (mənfi “qamma” və “delta”nın müxtəlif növləri də var) yüksək də sayılmırdı. Bir çox tələbələr, o cümlədən hüquqşünaslar “betta”, hətta aralarından bir nəfər mənfi “alfa” almışdı. Poeziyaya qarşı laqeydliklərinə baxmayaraq, qrup yoldaşları onun bilmədiyi nəyisə bilirdilər. Görəsən bu, nə idi? İngilis dilini öyrənməyin sirri nədir?

Cənab Cons, cənab Brayant, xanım Vilkinson – onun bütün müəllimləri gənc, aciz, hüquqşünas tələbələrin təhqirlərinə səssizcə dözən, onların bir gün nəhayət yorulub sakitləşəcəyinə ümid edən insanlar idilər. Acınacaqlı vəziyyətlərinə baxmayaraq, Conun müəllimlərinə yazığı gəlmirdi. Onun fikrincə, müəllimlər kövrəklik mücəssəməsi yox, nüfuz sahibi olmalı idilər.

Üç il sonra ingilis dilindən qiymətləri bir qədər yüksəlsə də, o heç vaxt qrupun ən yaxşı tələbəsi ola bilmədi. Con ədəbiyyatı öyrənməyin nə demək olduğunu anlamadan çarəsizcə mübarizə aparırdı.

İndi, dördüncü kursda professor Qay Hauartın qədim ingilis nasirlərinə həsr olunmuş kursuna yazılır. O, kursun yeganə tələbəsidir. Hauartın quru, xırdaçı bir adam kimi tanınması, Conu narahat eləmir. O, xırdaçılığın əleyhinə deyil. Təlxəkdənsə, xırdaçı yaxşıdır.

Onlar həftədə bir dəfə Hauartın otağında görüşürlər. Hauart mühazirə oxuyur, o isə qeydlər aparır. Bir neçə belə görüşdən sonra Hauart sadəcə olaraq mühazirə mətnlərini ona verib evdə oxumağı tapşırır.

Görünür, bu köhnə, saralmış kağızlar bütün ingilisdilli yazarlar haqda mühazirələrin ayrı-ayrı qovluqlarda saxlandığı şkafdan çıxarılır. İngilis ədəbiyyatı üzrə professor olmağın şərti budurmu: bütün tanınmış müəllifləri oxuyub hər biri haqqında mühazirə yazmaq? Buna ömrünün neçə ilini sərf etməlisən? Bu məşğuliyyət insan ruhuna necə yön verə bilər?

Deyəsən, Avstraliyada doğulmuş Hauart nəyə görə Cona rəğbət bəsləyir. Hauartdan xoşu gəlməsə də, o da öz növbəsində qocanı müdafiə etmək ehtiyacı hiss edir. Bu ehtiyac Hauartın ləngliyindən və Haskoyn, Lili, yaxud Şekspir haqqındakı fikirlərinin Cənubi Afrikalı tələbələr üçün maraqlı olduğuna dair kor-koranə inamından irəli gəlirdi.

Semestrin sonunda lap axırıncı görüşdə Hauart onu evinə dəvət edir: “Sabah axşam bizə gəl, hərəyə bir qədəh içək.”

O, ürəyi əsə-əsə, təklifi qəbul edir. Elizabet dövrü nasirləri haqqında düşüncələrdən başqa Hauartla danışacaq heç nəyi yox idi. Üstəlik o, spirtli içki sevmir. Hətta bir qurtum şərəbdən



sonra ağzı turş dadmağa başlayır, turş, kəskin və xoşagəlməz. O insanların nə üçün özlərini içkidən həzz almırmış kimi göstərdiklərini başa düşmür.

Hauartın Qardendəki evinin yüksək tavanlı, alaqaranlıq qonaq otağında əyləşiblər. Con yeganə qonaqdır. Hauart Avstraliya poeziyası, Kennet Slessər və A. D. Houp haqqında danışır. Xanım Hauart ora – bura vurnuxur. Con bu qadının ürəyinə yatmadığını, Xanım Hauartın onu rəsmiyyətçi, joie de vivre -dən, fərasətdən məhrum bir insan hesab elədiyini hiss edir. Lilian cənab Hauartın ikinci arvadıdır. Şübhəsiz, vaxtilə gözəl olub, indi isə üzünə həddən artıq kirşən çəkmiş kök, arıq baldırlı, bir qadındır. Deyinləmə görə, həm də əyyaşdır və sərxoş vəziyyətdə iyrənc hərəkətlər edir.

Sən demə, onu səbəbsiz yerə qonaq çağırmaıblar. Hauartlar altı aylıq səfərə hazırlaşırlar. Condan Qardendəki mənzilə köçüb evə göz-qulaq olmağı xahiş edirlər. Ev üçün pul vermək və ya hər hansı haqq – hesab ödəmək lazım olmayacaq, heç bir öhdəçilik yoxdur.

O dərhal razılaşıır. Ölüvay, buna görə də etibarlı hesab olunduğu üçün də olsa, aldığı təklif onu məmnun edir. Həm də Moubreydəki mənzildən imtina etməklə, İngiltərəyə bilet almaq üçün lazım olan pulu daha tez toplaya bilər. Üstəlik dağın ətəyində yerləşən bu nəhəng qaranlıq ev kif atmış dəhlizləri, heç kimin istifadə etmədiyi otaqları ilə özünəməxsus cazibəyə malikdir.

Lakin bir ay evi Hauartların qonaqları – Yeni Zelandiyadan gəlmiş qadın və onun üç yaşlı qızı ilə bölüşmək lazım gələcəkdi.

Yeni Zelandiyalı bu qadın da əyyaşdır. Ora köçəndən qısa müddət sonra qadın gecə yarısı Conun otağına, sonra isə yatağına girir, onu qucaqlayıb, özünə sıxır, islaq öpüşlərə qərq edir. O nə edəcəyini bilmir. Qadın Conun xoşuna gəlmir, ona qarşı heç bir ehtiras duymur. Onu əvvəl soyuq titrəmə tutur, sonra təşviş bürüyür. O: “Yox! Gedin!” deyər – qışqırır yumaq kimi bükülür.

Qadın güc-bəla ilə yataqdan qalxır. “Əclaf!” deyər pıçıldayır və gedir.

Onlar ayın sonuna qədər bir – birlərindən qaçaraq döşəmənin cırıltısına qulaq verib yollarını dəyişərək, yenə də yolları kəsişərsə, gözlərini qaçıraraq, bu böyük evdə yaşamağa davam edirlər. İkisi də axmaqlıq etmişdilər. Qadının axmaqlığını bağışlamaq olardı, o isə riyakar və qanmaz hərəkət edib.

Con ömründə bir dəfə də sərxoş olacaq qədər içməyib. Sərxoşluğa nifrət edir. İçkili insanların mənasız, rabitəsiz söhbətlərindən qaçmaq üçün məclisləri vaxtından əvvəl tərk edir. Onun fikrincə, sərxoş sürücülərə verilən cəzayı yarıya endirmək yox, əksinə iki dəfə artırmaq lazımdır. Lakin spirtli içkinin təsiri ilə edilən istənilən ədəbsizlik Cənubi Afrikada anlayışla qarşılır. Fermerlər sərxoş vəziyyətdəki muzdurlarını ölüncəyə qədər döyə bilərlər. Eybəcər kişilər özlərini qadınlara sırıyır, eybəcər qadınlar özlərini kişilərə peşkəş çəkirlər. Müqavimət göstərənlər isə oyunun qaydalarını pozmuş hesab olunurlar.

Con Henri Milleri oxuyub. Sərxoş bir qadın Henri Millerin yatağına girsəydi, heç şübhəsiz, sevimə və içki məclisi səhərə qədər davam edərdi. Henri Miller yalnız satirik, qadınlar arasında fərq qoymayan bir zorba olsaydı, ona məhəl qoymamaq olardı. Lakin Miller sənətkardır. O, 1930 – cu illərin Parisini sənətkarların və onlara aşiq qadınların şəhəri adlandırır. Əgər qadınlar Henri Millerin üstünə atılırdırsa, mutatis mutandis, deməli, Pablo Pikasso bir yana, Ezra Paundun, Ford Medoks Fordun, Ernest Heminqueyin və o illərdə Parisdə yaşayan bütün sənətkarların üstünə atılırdılar. Bəs o, nəhayət, Paris və ya Londona getsə, nə edəcək? Yenə də qaydaları pozmaqda israr edəcək?

Onu yalnız sərxoşluq yox, fiziki eybəcərlik də dəhşətə gətirir. Viyonun “Vəsiyəti”ni oxuyarkən o yalnız belle heaumiere -in çirkinliyi, qırıxıq dərisi, əxlaqsızlığı söyüşkənliyi haqqında düşünür. Sənətkar olmaq istəyən heç bir fərq qoymadan bütün qadınları sevməlidirmi? Sənətkar olmaq həyat naminə kiminlə gəldi yatmaq deməkdir? Seksdə ayrı-seçkilik salmaq həyatdan imtina etməkdir?

Daha bir sual: Nə üçün yeni zelandiyalı Meri düşünüb ki, onunla yatmağa dəyər? Əlinin altında başqa heç kim olmadığına görə? Bəlkə Hauartdan onun şair ya da gələcək şair olduğunu eşidib? Qadınlar sənətkarları sevir, çünki onların içində toxunduqları hər şeyi məhv edib eyni zamanda yeni həyat bəxş edən bir alov yanır. Bəlkə də Meri onun yatağına girəndə, incəsənət alovunun dillərinin bədəninə yalayacağını, sözlə təsvir edilə bilməyən bir xoşbəxtlik yaşayacağını düşündü. Əvəzində isə qorxuya qapılmış balaca bir oğlan tərəfindən rədd edildi. Sözsüz ki, Meri bir yol tapıb ondan qisas alacaq. Heç şübhəsiz, dostlarına, Hauartlara yazacağı növbəti məktubda onu maymaq kimi qələmə verəcək.

O, qadını gözəl olmadığı üçün günahlandırmağın əxlaqi cəhətdən yolverilməz olduğunu anlayır. Lakin xoşbəxtlikdən sənətkarlar əxlaq nümunəsi olmağa məcbur deyillər. Əsas odur ki, böyük sənət nümayiş etdirə bilsinlər. Sənəti “mən”inin ən nifrətəlayiq tərəflərindən qidalansa belə fərqi yoxdur, qoy olsun. Şekspirin yorulmadan təkrar etdiyi kimi güllər peyində daha yaxşı yetişir. Güman ki, özünü forma və ölçülərindən asılı olmayaraq istənilən qadınla yatmağa hazır, ürəyiaçiq oğlan kimi qələmə verən Henri Millerin belə ustalıqla gizlədə bildiyi qaranlıq tərəfləri olub.

Pis olmaq adi insanlar üçün çətindir. Adi insanlar özlərindəki pisliyi hiss edib sərxoşluq edir, söyüş söyür, zorakılığa əl atırlar. Pislilik insanlar üçün hərərət kimidir: ondan qurtulmaq, normal həyata qayıtmaq istəyirlər. Xasiyyətlərinin yaxşı və ya pis olmasından asılı olmayaraq, sənətkarlar isə bu hərərətlə yaşamağa məcburdurlar. Onları sənətkarı edən də elə bu hərərətdir, deməli onu qorumaq lazımdır. Sənətkarın dünyəvi həyata tam şəkildə qoşula bilməməsinin səbəbi də budur: onun bir gözü həmişə daxilə dönük olmalıdır. Sənətkarların ardınca sürünən qadınlara isə tam etibar eləmək olmaz. Sənətkarın ruhu hərərətdən və alovdan yoğrulub. Bu alovun dillərinin toxunuşuna susamış qadınlar eyni zamanda bu alovu söndürmək, sənətkarı aid olduğu yüksəklikdən endirib adiləşdirmək üçün əllərindən gələni edirlər.

Buna görə də qadınlara, hətta sevdiklərimizə belə müqavimət göstərməliyik. Onları alova oğurlaya biləcəkləri qədər yaxınlaşdırmaq olmaz.

Con yalnız zərafəti ürəklərinin dərinliklərindəki qaranlıqla birləşdirmiş beləliklə, onun içindəki zülmətlə ayaqlaşma bilən mükəmməl qadınlarla yatmaq istədi. Lakin, o, belə bir qadın tanımır. Qəlbində heç bir qaranlıq sezmədiyi Jaklin daha ona baş çəkmir, Con bu dəfə ağıllı hərəkət edərək onun bu qəfil gedişin səbəbini aydınlaşdırmağa çalışır. O, Jaklini söhbət eləməyə mövzu tapa bilmədiyi, hər hansı mahiyyətdən məhrum başqa qadınlarla – daha doğrusu, qızlarla əvəz eləməli olur. Bu qızlar əks cinslə əlaqəyə yalnız kişilər tərəfindən dilə tutulduqları, rəfiqələrindən geri qalmaq istəmədikləri, ya da sadəcə sevgililərini əldə saxlamağın başqa yolu olmadığını düşündükləri üçün girirlər.

Belə qızlardan biri ondan hamilə qalır. Telefonda bu xəbəri eşidəndə Con heyrətindən yerində donub qaldı. O, necə kimisə hamilə qoya bilər? Ruhən o, özünü səkkiz, uzağı on yaşlı uşaq kimi hiss edir. Uşaq necə ata ola bilər?

Bəlkə bu, həqiqət deyil, öz-özünə deyir. Bəlkə bu, kəsildiyini düşündüyü, nəticələr açıqlananda isə heç də pis nəticə göstərmədiyini başa düşdüyü imtahanlardan biridir.

Amma yox. Telefon bir daha zəng çalır. Qız ciddi səs tonu ilə həkimə getdiyini xəbər verir. Qısa, lakin sözə başlamağa kifayət edəcək qədər uzun fasilə yaranır. “Yanımda olacağam”, ya da “hər şeyi həll edəcəyəm” – deyə bilərdi. “Yanımda olacağam” sözü ürəyini bulandırırsa, telefonun dəstəyini atıb qaçmaqdan başqa heç nə istəmirsə necə “arxandayam” deyə bilər?

Pauza bitir. Qız problemi həll edə biləcək adamdan danışır. Onunla sabah görüşmək üçün vədələşib. Onu həkimə aparıb, sonra geri qaytara bilərmiz? Deyilənə görə maşın sürməyə halı qalmayacaq.

Qızın adı Saradır. Dostları onu Selli çağırır, bu ad Conun xoşuna gəlmir. Ona “Evkalipt bağına gəlin” misrasını xatırladır. Nə üçün məhz evkalipt bağı? Sara Yohannesburqda, bazar günləri at belində malikanələrini dolaşmış bir – birlərini “Çox gözəl!” deyə salamlayan ağaların, onlara içki daşıyan ağ əlcəkli qara nöqərlərin yaşadığı şəhər ətrafı qəsəbələrindən birində doğulub və boya-başa çatıb. Atların əhatəsində keçən uşaqlığı, atdan yıxılıb yaralansa da, ağlamamağa vərmiş Saranı qaya kimi möhkəm edib. Yohannesburqlu yoldaşları onun haqqında tez-tez: “Sel əsl dəliqanlıdır!”- deyirlər. Sara gözəl deyil. O iri sümüklüdür, yanaqları həddən artıq qırmızıdır, lakin enerji doldur. Həm də ikiüzlü deyil. İndi də çətinliklə üzləşdiyi bir

vaxtda otağında gizlənilib özünü heç nə olmayıbmiş kimi göstərməyə çalışmır, əksinə, lazım olan hər şeyi öyrənib – Keyptaunda necə abort olunmaq olar – və hər şeyi həll edib. Əslində onu özündən utanmağa vadar edib.

Onlar Saranın kiçik avtomobili ilə Vudstoka gedir, eyni ilə bir-birinə bənzəyən iki otaqlı evlərdən birinin qarşısında dayanırlar. Sara maşından düşüb birinin qapını döyür. Con qapını kimin açdığını görmür. Hərçənd abortçu qadından başqa kim ola bilərdi ki? Con onları saçları boyalı, dırnaqlarına səlqişiz lak çəkilməmiş kök qırmızı sifətli, qadınlar kimi təsəvvür edir. Onlar qıza bir qədəh qatışıqsız cin süzür, kürəyi üstə uzanmağı tələb edir və bətnində iyirənc bir əməliyyat aparırlar, içəri məftil parçası salaraq nədənsə yapışır, sonra dartıb çıxarırlar. Con maşında oturub titrəyir. Kimin ağlına gələrdi ki, bağında hortenziyalar və gipsdən cırtıdan heykəli olan adi bir evdə belə dəhşətli hadisə baş verə bilər!

Yarım saat keçir. Conun əsəbləri getdikcə daha çox tarıma çəkilir. Ondan tələb olunanı yerinə yetirməyə gücü çatacaqmı?

Nəhayət, Sara evdən çıxır və qapı arxasınca örtülür. Qız yavaş – yavaş, ehtiyatla maşına tərəf gəlir. Bənizi solmuş, tər içindəki Sara dillənir.

Con onu Hauartların böyük evinə aparıb pəncərəsi körfəzə və limana açılan yataq otağına yerləşdirir. Çay, şorba təklif edir, Sara heç nə istəmir. O, özü ilə çamadan; dəsmal və mələfə gətirib. Hər şeyi düşünüb. Conun vəzifəsi sadəcə hər ehtimala qarşı yaxınlıqda olmaqdır.

Sara ondan isti dəsmal istəyir. O, dəsmalı elektrik sobasına qoyur. sobadan çıxan dəsmaldan yanıq iyi gəlir. Lakin dəsmal yuxarı aparılana qədər soyuyur. Buna baxmayaraq Sara dəsmalı qarnının üstünə qoyub gözlərini yumur – sanki ağrısı bir qədər azalır.

Sara bir neçə saatdan bir abortçu qadının verdiyi həbləri qəbul edir, ardınca isə çoxlu su içir. Qalan vaxtlarda isə gözlərini yumub uzanır, ağrıya tab gətirməyə çalışır. O, Conun vasvasılığını hiss edərək bədənində baş verənləri: qanlı tamponları və sair gizlədir.

- Necəsən? – Con soruşur.

- Yaxşı, – qız mızıldanır.

Bəs birdən “yaxşı” olmasa? Abortlar qanunsuzdur, amma hansı dərəcədə? Həkim çağırırsa, polisə xəbər verərmimi?

Con çarpayının yanındakı döşəkdə yatır. Xəstə baxıcısı kimi o, tamamilə yararsız, hətta ondan da bətərdir. Buna heç xəstə baxıcılığı da demək olmaz. Bu, sadəcə onun fərsiz bir kütbeyinliklə ödəməyə çalışdığı cərimədir.

Üçüncü günün səhəri Sara solğun bənizinə, ayaq üstə güclə dayanmağına baxmayaraq, tam geyinmiş halda iş otağının qapısında peyda olub evinə getməyə hazır olduğunu deyir.

Con çamadanı və içi yuyulmağa veriləcək qanlı dəsmal və mələfə ilə dolu torbanı götürüb Saranı kirayələdiyi mənzilinə aparır. “bir az yanında qalım?” – o soruşur. Sara başını silkələyib “Yaxşıyam”, - deyir. Con onu yanağından öpüb evinə qaydır.

Sara bir dəfə də şikayət etmədi, heç nə tələb eləmədi, hətta abortçunun pulunu da özü verdi. Əslində Sara ona ləyaqət dərsi verdi. O isə özünü biabır elədi, bunu inkar edə bilməz. Con ona kömək eləməyə çalışdı, amma qorxaqcasına və daha da pisi fərsizcəsinə. İndi bircə Saranın bu əhvalatı heç kimə danışmaması üçün dua etmək qalırdı.

Onun fikri Saranın bətnində məhv ediləndə - döl parçasında, kauçuk insancıqda qalıb. Con o kiçik varlığın Vudstokdakı evin unitazına atıldığını, su borularının labirintində axdığını təsəvvür edir. O, bu varlığın yaşamağını istəmir, indi isə ölməyini istəmir. İndi sahilə qaçıb onu axtarıb tapsa, dənizdən çıxarsa belə mənası yoxdur. Onu evə gətirib isti pambığa bükərək böyütməyə çalışacaq? Özü uşaq ola-ola başqa bir uşağı necə tərbiyə edə bilər?

Con heç nə başa düşə bilmir. Həyata hələ yeni başlayıb və artıq kiminsə ölümünə görə cavabdehdir. Görəsən, boynundan körpə başmaqları kimi ölü uşaqlar sallanan kişilərlə küçədə tez-tezmi rastlaşır?

Sara ilə yenidən qarşılaşmaq istəmir. Bir müddət tək qalsaydı, özünə gələ, yenidən əvvəlki insan ola bilərdi. Lakin indi Saranı atmaq vicdansızlıq olardı. Buna görə də, Con hər gün ona baş çəkir, bir müddət əlindən tutub yanında oturur, lakin heç nə danışmır, çünki Saradan necə olduğunu soruşmağa cürəti çatmır. Bunu getdikcə sağalan bir xəstəliyə bənzətmək olarmı? Yoxsa abort heç vaxt sağalmayan amputasiya kimidir? Abort, uşağı düşmək və kitablarda təsvir edilən “körpəsini itirmək” arasında nə fərq var? Kitablarda körpələrini itirən qadınlar həyatdan üz döndərüb yasa batırlar. Bəlkə Sara üçün də matəm hələ indi başlayır? Bəs o? O da yas saxlayacaqmı? Adətən yas nə qədər davam edir? Matəm nə vaxtsa, sona çatırmı, yoxsa, heç kimin göyertədən dənizə yıxıldığını hiss eləmədiyi matros şagirdi kimi dənizin dalğalarında yırğalanan bu kiçik varlıq üçün yas sonsuza qədər davam edəcək? “Ağlayın, ağlayın!” – heç vaxt batmayacaq və heç vaxt susmayacaq matros şagirdi qışqırır.

O, daha çox pul toplaya bilmək üçün axşamlar riyaziyyat fakültəsində məşğələ keçməyə davam edir. Birinci kurs tələbələrinə ona həm riyaziyyatdan, həm də tətbiqi riyaziyyatdan sual verə bilərlər. Tətbiqi riyaziyyatla cəmi bir il məşğul olduğu üçün bu fəni şagirdlərindən qat-qat yaxşı bildiyini demək çətinidir. O, məşğələlərə hazırlaşmaq üçün saatlarla vaxt sərf edir.

Başı öz dərdlərinə qarışmış olsa da, ölkədə baş qaldıran qiyam diqqətindən yayına bilməzdi. Afrikalılara və yalnız afrikalılara şamil olunan qanunlar daha da sərtləşdirilib. Hər tərəfi etiraz dalğası bürüyüb. Transvaalda polis izdihama atəş açıb, sonra isə qaçıb canını qurtarmağa çalışan kişi, qadın və uşaqların arxasınca necə gəldi güllə yağdırıb. Bu əhvalat əvvəldən axıra kimi ürək bulandırır: qanunlar, talançı polislər, qatillərə bəraət qazandırır həlak olanları günahlandırır iqtidar və açıq-açıq qorxaq mətbuat.

Şarpyvill dəki qətlamından sonra heç nə əvvəlki kimi olmadı. Hətta sakit Keypdə belə nümayiş və tətillər başladı. Hər nümayişi atəş açmaq üçün bəhanə axtaran silahlı polislər müşayiət edir. Conun məşğələ keçdiyi günlərdən birində vəziyyət daha da gərginləşir. Məşğələ otağında sakitlikdir. O, partaların arasılə gəzişir, tələbələrə verilən tapşırığı necə yerinə yetirdiklərinə baxır, çətinlik çəkənlərə kömək etməyə çalışırdı. Gözlənilmədən qapı açılır. Baş müəllimlərdən biri içəri girib stola yaxınlaşır və əlini stola çırpmağa başlayır. “Qulaq asın!” – o qışqırır, üzü pörtüb, səsində əsəb duyulur. – “Xahiş edirəm, qələmlərinizi yerə qoyub diqqətlə mənə qulaq asın! Bu dəqiqə De-Vall-drayvda fəhlə nümayişi keçirilir. Təhlükəsizlik məqsədilə şəhərciyi tərək etməyə icazə verilmir. Təkrar edirəm: heç kim buranı tərək etməməlidir. Polisin göstərişi belədir. Sualınız var?”

Conun sualı var, amma yeri deyil. Adi riyaziyyat məşğələsini belə sakit şəkildə keçmək mümkün deyil. Bu ölkənin axırı necə olacaq? Polisin göstərişi isə heç də inandırıcı, guya şəhərciyi tələbələrə düşündükləri üçün mühasirəyə alıblar. Tələbələrə ona görə burda saxlayırlar ki, bu solçu dünyagörüşün beşiyindən çıxan heç kim nümayişçilərə qoşula bilməsin, vəssalam.

Məşğələni davam etdirmək barədə düşünməyə belə dəyməz. Otağı uğultu bürüyür; tələbələr çantalarını toplayıb gedir, baş verənləri görməyə tələsirlər.

O, De Vaal Drayvdakı izdihamın ardınca gedir. Küçədə nəqliyyatın hərəkəti dayandırılıb. Nümayişçilər şimala dönərək maşın yoluna, Vulsak Rouda qalxırlar. Nümayişçilərin əksəriyyəti nimdaş paltarlı – kombinezon və ya hərbi pencək geyinmiş, başlarına yun papaq taxmış kişilərdir. Bəziləri əllərində çubuqlar var, cəld və səssiz hərəkət edirlər. İnsan selinin sonu görünür. Əgər o, polis olsaydı, çox qorxardı.

- PAK -dır – Conun yanındakı gözləri parıldayan, iti baxışlı zənci tələbə deyir. Düz deyir? Bunu haradan bilir? Bu təşkilatlar bir-birlərindən hansı əlamətlərinə görə fərqlənirlər? PAK ANK kimi deyil, amansız təşkilatdır. “Afrika afrikalılarındır!” – PAK deyir. – “Ağları dənizə tökək!”

Minlərlə kişi təpəyə tərəf burulub yuxarı qalxır. Nümayişçilər əsgərə deyillər, amma ordu əmələ gətiriblər. Gözlənilmədən Keyp düzənliyində toplaşmış bu ordu şəhərə çatanda nə edəcək? Ölkədə onları dayandırmağa kifayət edəcək qədər polis və güllə yoxdur.

On iki yaşında Conu şagirdlərlə dolu avtobusa mindirib Adderli küçəsinə aparmış, parad (ciddi bürger geyimində Yan Van Ribek və xanımı, müşkətli foortrekkerlər, iri cüssəli Pol Krüger) keçəndə əlindəki narıncı-ağ-göy rəngli kağız bayraqları yellətməyi tapşırırmışdılar. Afrikanın ən ucqar yerində üç yüz illik tarix, üç yüz illik xristian sivilizasiyası – siyasətçilər öz nitqlərində deyirdilər: şükürlər olsun! İndi isə Allah onun gözləri önündə hifzedici əlini geri çəkir. Con dağın kölgəsində dayanıb tarixin dəyişməyinə tamaşa edir.

Conun yan-yörəsində sakitlikdir. O, Oğlanlar üçün Rondeboş Ali Məktəbi və Yeparxiya Kollecinin təmiz, səliqəli geyimli məzunlarının, yarım saat əvvəl ciddi-cəhdlə vektorlar arasındakı bucaqları hesablayan inşaat mühəndisi olmağı arzulayan bu gənclərin də vahiməyə

qapıldıqlarını, heyrətləndiklərini hiss edir. Onlar bura mərəkəyə tamaşa etmək, avam adamların mübarizəsinə gülmək üçün gəlmişdilər, hiddət dolu bir ordu ilə qarşılaşdılar. Axşamları korlanmışdı, indi yalnız evə getmək, kola içib sendviç yemək və hər şeyi unutmaq istəyirlər.

Bəs o? Onun da tələbələrindən fərqi yoxdur. “Sabah gəmilər yola düşəcəkmiz? – Con düşünürdü. – “Nə qədər gec deyil, aradan çıxmaq lazımdı!”

Ertəsi gün nümayişçilər evlərinə dağılışandan sonra qəzetlər bu haqda danışmaq üçün müxtəlif üsullar tapırlar. “Gizli hiddət üzə çıxdı” – qəzetlər yazır. “Şarpyvilldən sonra keçirilən saysız-hesabsız etiraz nümayişlərindən biri. Polisin sayıqlığı (nəhayət ki) nəticəsində və nümayiş liderlərinin köməyi ilə nümayiş hadisəsiz ötüşdü”. “Hökumət nəticə çıxarmalıdır”. Beləliklə, mətbuat hadisənin əhəmiyyətini azaltmağa çalışır. Amma onu aldada bilməzlər. Bircə işarə kifayətdir ki, həmin kişilər əllərində Çin silahları ilə Keyp düzənliklərindəki daxma və komalardan çıxıb daha böyük saylı ordu yaradaraq döyüşə hazır vəziyyət alsınlar. Ağların haqsız olduqlarını bilə-bilə onlara qarşı müqavimət göstərə biləcəklərinə ümid etmək olarmı?

Bir də əsgərlik məsələsi var. O, məktəbi bitirən vaxtlarda üç ağıdərili gəncdən yalnız birini hərbi xidmətə aparırdılar. Püşk ona düşmədiyi üçün özünü xoşbəxt sayırdı. İndi isə vəziyyət dəyişib. Yeni qaydalar müəyyən olunub. Hər dəqiqə poçt qutusundan çağırış vərəqəsi tapa bilər: “Filan tarixdə səhər saat 9-da İstehkama gəlməlisiniz. Özünüzlə yalnız vanna ləvazimatları götürün”. “O, Foortrekkerlərin istehkamı – , Transvaalda yerləşən bu təlim düşərgəsi haqqında çox eşidib. Keypdən yaşayan çağırışçıları ora, evlərindən uzağa göndərirlər ki, sındırmaq asan olsun. Cəmi bir həftədən sonra o, “Foortrekkerlərin İstehkamında” quldur afrikanderlərlə bir çadırda ola, onlarla birlikdə tənəkə bankalarda pörtlədilmiş mal əti yeyib Springbok Radiostansiyasından Conni Reyni dinləyə bilər. O, buna tab gətirə bilməz; venalarını kəsər. Bircə yol qalır: qaçmaq. Bəs universiteti qurtarmamış necə qaça bilər? Bu, uzun səyahətə, həyatının səyahətinə geyimsiz, pulsuz, silahsız çıxmaq deməkdir.

Gecdir, gecə yarısından keçib. O, Cənubi Afrikadan gətirdiyi rəngi solmuş mavi yataq torbasına bürünərək, dostu Polun Belsayz – parkda kirayələdiyi mənzildəki divana uzanıb. Conun yanında çarpayıda yatan Pol xoruldamağa başlayıb. Pərdənin arasından bənövşəyi – narıncı rəngli səma görünür. Üstünü yastıqla örtərsə də, ayaqları buz kimi soyuqdur. Amma eybi yox: axı o Londondadır.

Bu dünyada onun tam dolğun həyat yaşaya biləcəyi iki, uzağı üç şəhər var: London, Paris, yəqin ki, bir də Vyana. Ən çox eşqin və incəsənətin şəhəri Parisdə yaşamaq istərdi. Lakin Parisdə yaşamaq üçün fransız dilini tədris edən yüksək səviyyəli bir məktəb bitirmək lazım idi. Vyana isə bu şəhərə məntiqi pozitivizm, on iki – tonal musiqi və psixozanalizlə bağlı irsi hüquqlarını tələb etmək üçün qayıdan yəhudilər üçündür. Qalır London, cənubi afrikalılar bu

şəhərə bir topa sənəd daşımağa məcbur deyillər, həm də buranın sakinləri ingiliscə danışirlər. London labirintşəkilli, amansız və soyuq olsa da, bu şəhərin binalarının qorxunc divarları ardında işləyən – kitab yazan, rəsm çəkən, musiqi bəstələyən kişilər və qadınlar gizlənilib. Bu şəhərin küçələrində addımlayarkən məşhur və valehedici ingilis təmkininə malik, gizli sirlərindən xəbərsiz olduğun insanların yanından ötürsən.

O, mənzilin bir otaqdan, qaz sobası və yalnız soyuq su axan əl – üzyuyandan (Hər kəsin istifadə edə bildiyi hamam və tualet yuxarı mərtəbədə yerləşir) ibarət hissəsinə görə Pola həftədə iki funt ödəyir. Cənubi Afrikadan cəmi səksən dörd funtla gəlib. Təcili iş tapmalıdır.

O, London Qraflığı Şurasının idarəsinə gedib adını dərhal işə başlamağa hazır müəllimlərin siyahısına saldırır. Onu Barnetə - Şimal Xəttinin lap qurtaracağına – müasir orta məktəbə müsahibəyə göndərilir. Con riyaziyyat və ingilis dili üzrə təhsil alıb. Məktəbin direktoru isə onun sosiologiya dərslərini keçməyini və həftədə iki dəfə hovuzda üzən şagirdlərə nəzarət etməyini istəyir.

- Axı, mən üzə bilmirəm, - o etiraz edir.

- Deməli, öyrənməli olacaqsınız, elə deyil? – direktor cavab verir.

O, məktəbdən qoltuğunda sosiologiya kitabı ilə çıxır. İlk dərslə hazırlaşmaq üçün şənbə və bazar günlərindən başqa vaxtı yoxdur. Hələ dayanacağına çatmamış işi qəbul etdiyi üçün özünü qınamağa başlayır, lakin geri qayıdıb fikrini dəyişdiyini deməyə cürəti çatmır. Belsayz Parkdakı poçt idarəsində kitabı zərfə qoyub məktubla bərabər məktəbə göndərir: “Gözlənilməz səbəblərə görə mənə etibar elədiyiniz vəzifəyə başlama bilmirəm. Xahiş edirəm, səmimi üzrxahlığımı qəbul edin”.

O, “Qardian” qəzetindəki elanı oxuyub Rotamstedə, Londondan kənarda yerləşən kənd təsərrüfatı bazasına yollanır. Universitet dərslərindən biri “Statistik eksperimentlərin planlaşdırılması” kitabının müəllifləri Holsted və Makintayr da bir vaxtlar orada işləyiblər. Bazanın bağına və oranjeriyasına gəzintini də nəzərdə tutan müsahibə uğurla keçir. O, kiçik eksperimentator kimi işə qəbul olunmaq üçün ərizə yazır. Kiçik eksperimentatorun vəzifəsi böyük eksperimentatorlardan birinin rəhbərliyi altında sahənin təcrübə əkinini üçün bölünməsindən, müxtəlif əkin rejimlərində əldə edilmiş məhsulun qeydiyyatından və alınmış nəticələrin bazanın kompyuterində təhlilindən ibarətdir. Kənd təsərrüfatı işlərini bostançılar görürlər. Aqronomlar isə onlara nəzarət edirlər, deməli, əlləri çirklənməyəcək.

Bir neçə gündən sonra o, ildə altı yüz funt məvaciblə işə qəbul olunduğunu təsdiq edən məktub alır. Sevincinin həddi-hüdudu yoxdur. Böyük uğurdur! Rotamsteddə işləmək! Cənubi Afrikada heç kim bunu inanmayacaq!



Amma bir məsələ var. Məktub belə bitir: “Siz kənddə və ya bələdiyyə evlərinə birində məskunlaşa bilərsiniz”. O, cavab məktubu göndərir: təklifi qəbul etdiyini, lakin əvvəlki kimi Londonda yaşamaq istədiyini bildirir. Rotamstedə isə qatarla gedib gələcək.

Cavabında kadrlar şöbəsinə ona zəng edib deyirlər ki, Londondan bura gəlmək mümkün deyil. Kiçik eksperimentator vəzifəsini yerinə yetirmək üçün masa arxası iş kifayət deyil. Bəzi günlər səhər ertədən işə başlamaq lazım gələcək. Bəzi günlər gecəyə qədər, hətta bəzən bazar günləri də işləməli olacaq. Buna görə başqa işçilər kimi o da bazanın yaxınlığında yaşamaq lazımdır. Buna görə də, bir daha düşünüb son qərarını bildirməlidir.

Conun ovqatı təlx olur. Paytaxtdan neçə mil uzaqda yaşayacaq, səhər tezdən oyanıb hansısa paxlanın uzunluğunu ölçəcəkdir, Keyptaundan Londona bu qədər yol ölçməyin nə mənası vardı? O, Rotamsteddə işləmək, illərlə əmək sərf edib qazandığı riyazi biliklərini tətbiq etmək, digər tərəfdən poeziya axşamlarında iştirak etmək, yazıçı və rəssamlarla tanış olmaq, eşq macəraları yaşamaq istəyir. O, Rotamsteddəki insanlara – tvin gödəkçə geyinib qəlyan çəkən kişilərə, seyrək saçlı, bayquş eynəkli qadınlara bunları necə başa sala bilər? “Poeziya”, “məhəbbət” kimi sözləri onların yanında necə tələffüz edəcək?

Digər tərəfdən belə təklifi rədd etmək də olmaz. İş özü onun qarşısına çıxıb, özü də İngiltərədə. O yalnız bir söz deməlidir - “hə”. Bundan sonra isə anasına məktub yazıb çoxdan gözlədiyi müjdəni verə bilər, oğlunun sanballı işi var, yaxşı maaş alır. Anası da öz növbəsində Conun bibilərinə zəng edib bəyan edə bilər: “Oğlum İngiltərədə alim işləyir!” Nəhayət ki, onların tənqid və rixəndlərinə son qoyulacaq. Alim, bundan mötəbər nə ola bilər?

Onun ən çatışmayan cəhəti, axilles dabanı mötəbərlikdir. Anasının və bir vaxtlar özünün düşündüyü qədər olmasa da, yetərinə ağıllıdır, lakin heç vaxt başqalarında özünə qarşı hörmət oyandıra bilməyib. Rotamstedə ona mötəbərlik qazandırmırsa da, (hər şeyi bir anda əldə etmək olmaz) rütbə, otaq, sığınacaq verə bilər. Kiçik eksperimentator, bəlkə nə vaxtsa, eksperimentator, hətta, böyük eksperimentator ola, bu hörmət oyandıran pərdə altında da xəlvətçə həyat təcrübəsini incəsənətə çevirməyə çalışa bilər. Axı dünyaya bunun üçün gəlib.

Kənd təsərrüfatı bazasının müsbət tərəfləri bunlardır. Mənfi cəhəti isə Londonda, bu romantik şəhərdə yerləşməməsidir.

O, Rotamstedə məktub yazır, ətraflı düşünüb, şəraiti nəzərə alaraq təklifi qəbul etməməyi daha məqsədəuyğun hesab etdiyini bildirir.

“Kompyuter proqramçısı tələb olunur” – qəzetlər bu məzmunlu elanlarla doludur. Elmi dərəcə arzuolunan olsa da, mütləq deyil. Con proqramlaşdırma sözünü eşidib, lakin bu haqda dəqiq təsəvvürü yoxdur. Heç indiyə qədər kompyuter də görməyib. O, kompyuteri yalnız karikaturalarda görüb: içindən kağız rulonu püskürən qutuya bənzər predmet. Conun bildiyinə görə Cənubi Afrikada ümumiyyətlə, kompyuter yoxdur.

O, IBM-in elanını seçir – bu, ən böyük, ən yaxşı şirkətdir – Keyptaunda aldığı qara kostyumu geyinib müsahibəyə gedir. IBM-in ondan müsahibə götürən otuz yaşlarındakı əməkdaşı da qara, lakin daha yaxşı biçilmiş kostyum geyinib. O, ilk növbədə Conun Cənubi Afrikalı həmişəlik tərki edib-etmədiyini öyrənmək istəyir.

Həmişəlik, – o cavab verir.

Niyə? – IBM əməkdaşı soruşur.

Çünki ölkə inqilaba doğru gedir, – Con cavab verir. Sükut. Bəlkə IBM-in divarları arasında “inqilab” sözünü tələffüz etmək doğru deyil.

Sizin fikrinizcə - müsahibə götürən maraqlanır – inqilab nə vaxt olacaq?

Suala cavabı hazırdır. “Beş il ərzində”. Şarpyvilldən bəri hamı belə deyir. Şarpyvill ağların getdikcə zəifləyən hakimiyyət üçün sonun başlanğıcını qoydu.

Müsahibədən sonra o, IQ testindən keçir. Bu testlər həmişə Conun xoşuna gəlir. O, belə sualların öhdəsindən həmişə asanlıqla gəlir. Ümumiyyətlə, o, həyata nisbətən testlərin, sorğuların, imtahanların öhdəsindən daha yaxşı gəlir.

Bir neçə gündən sonra IBM-də ona stajçı-proqramçı işi təklif edilir. Təlim kursunu müvəffəqiyyətlə başa vurarsa, proqramçı, tədricən isə böyük proqramçı olacaq. O, karyerasına IBM-in Nyumen küçəsindəki məlumatların işlənilməsi bürosunda başlayır, bura Vest-Endin gözü olan Oksford küçəsinə çox yaxındır. İş vaxtı doqquzdan beşə qədərdir. Başlanğıc əmək haqqı ildə yeddi yüz funt olacaq.

Con təklifi tərəddüdsüz qəbul edir.

Həmin gün o, London metrosunda daha bir iş elanı görür. Təcrübə stansiyasına briqadir tələb olunur – ildə yeddi yüz funt. Təhsilə minimal tələb: orta məktəb bitirmək şəhadətnaməsi. Minimal yaş həddi: iyirmi bir yaş.

Bu nədir, o təəccüblənir, İngiltərədə bütün işlərin maaşı eynidir? Elə isə universiteti bitirmək nəyə lazımdır?

Təlim kurslarında ona daha iki stajçı – Yeni Zelandiyalı kifayət qədər gözəl qız, üzüsüzanaqlı londonlu bir gənc, IBM-in on-on iki müştərisi, iş adamları yoldaşlıq edirlər. Əslində o, kursun birincisi olmalı idi – o və riyaziyyatçı diplomu olan yeni zelandiyalı qız. Lakin Con deyilənləri çətinliklə qavrayır və yazılı tapşırıqları yaxşı yerinə yetirə bilmir. Birinci həftənin sonunda hamı imtahandan keçirilir, o, testin suallarına çətinliklə cavab verir. Müəllim ondan narazıdır və bu narazılığını tərəddüd etmədən ifadə edir. Görünür, iş dünyasında nəzakətə yer yoxdur.

Hətta iş adamları öyrədilənləri asanlıqla mənimsədikləri halda proqramlaşdırmada onu çıxılmaz vəziyyətə salan nəşə var. O isə sadələvhəsinə inanırdı ki, kompüter proqramlaşdırması rəmzi

məntiqin kodlaşdırılması, nəzəri müddələrin rəqəmli kodlara tətbiq olunması ilə bağlıdır. Əvəzində isə yalnız məhsul ehtiyatından, ehtiyatın sərf olunmasından, A və B istehlakçılarından danışılır. Məhsul ehtiyatı və onun sərf olunmasının riyaziyyatla nə dəxli var? Axı o, klerk, ya da təcrübə stansiyasında briqadir deyil.

Üçüncü həftənin sonunda buraxılış işi yazır, kafi qiymət alıb Nyumen küçəsində, doqquz gənc proqramçının işlədiyi otaqda yazı stolunun arxasına keçir. İdarədə bütün mebellər boz rəngdədir. Stolunun siyirməsində kağız, xətkəş, sadə qələm, karandaşçərtən və qara plastik cildli kiçik qeyd dəftərçəsi var. Dəftərçənin üz qabığına böyük, yağlı hərflərlə “DÜŞÜN” sözü yazılıb. Çox da böyük olmayan şöbəyə başçılıq edən rəisin stolunun üstündə də “DÜŞÜN” yazılmış lövhə var. “DÜŞÜN” IBM-in şüarıdır. Cona izah edirlər ki, zehni işə sarsılmaz inam bu şirkətin əsas fərqləndirici xüsusiyyətidir. IBM-in əməkdaşları hər yerdə və hər zaman düşünməli, beləliklə şirkətin yaradıcısı Tomas C. Vatsonun hədəflədiklərinə çatmalıdırlar. Düşünməyən əməkdaşlara IBM-də yer yoxdur. IBM-in Nyu-York Uayt Pleynsdəki baş idarəsində yerləşən laboratoriyalarda kompyuter elmləri ilə bağlı aparılan tədqiqatlar bütün dünyanın universitetlərində aparılan tədqiqatların cəmindən daha çoxdur.

Nyumen küçəsində iş vaxtı doqquzdən beşə qədər olsa da, o, tezliklə anlayır ki, düz saat beşdə işdən çıxan kişi işçiləri yaxşı qəbul eləmir. Ailəli qadınlar mənfi münasibətlə qarşılaşmadan beşdə işdən çıxma bilərdilər, kişilərdənsə heç olmasa altıya qədər işləməli idilər. Əgər iş təcildirsə, meyhanada yemək üçün qısa fasilə verməklə bütün gecə işləməli olurlar. O, meyhanaları sevmədiyindən fasiləsiz işləyir, evə nadir hallarda saat ondan tez gəlir.

Con İngiltərədə Londondadır; işi var. IBM-dəki iş müəllimlikdən yaxşıdır, kifayət qədər məvacib alır. Cənubi Afrikada deyil. İşləri yaxşı gedir, ilk məqsədinə çatıb, sevinməyə əsas var. Əslində isə həftələr ötdükcə özünü daha çarəsiz hiss etməyə başlayır. Başdan – başa metalla örtülmüş idarədə gözün yorğunluğunu almağa yarayan heç nə yoxdur. O, ruhunun neon lampalarının kölgəyə yer qoymayan parlaq işığı altında əridiyini hiss edir. Beton və şüşədən ibarət bu simasız bina sanki Conun damarına işləyib qanını soran rəngsiz, iysiz qaz ifraz edir. O, and içməyə hazırdır ki, IBM onu öldürür, zombiyə çevirir.

Amma o, buradan getməyəcək. Barnet Hilldəki məktəb, Rotamsted, IBM: bu, üçüncü dəfə iflasa uğramaq deməkdir. Baş tutmayan işlər Conun atasına həddən artıq oxşadığını sübut edər. Həyat onu IBM-in boz, ruhsuz mühiti ilə sınaşa da, canını dişinə tutub dözməlidir.

Onun IBM-dən xilas yeri kinoteatrdır. Con Hamsteddəki “Evrimen” kinoteatrında indiyə qədər tanımadığı dünya rejissorlarının çəkdiyi filmləri kəşf edir. O, Antonioninin respektivinə baxır. “L’Eclisse” adlı filmə qadın günəşin qasıb qovurduğu şəhərin kimsəsiz küçələrində dolaşır. O, narahat və kədərli. Qadının kədərinin səbəbi tam aydın deyil, üzündən heç nə sezilmir.

Baş rolu Monika Vitti ifa edir. Vittinin qüsursuz ayaqları, həssas dodaqları və fikirli çöhrəsi ona rahatlıq vermir. Con bu qadına aşiq olub. O, yuxusunda Monikanı sakitləşdirmək, ona təskinlik vermək üçün seçilmiş yeganə kişi olduğunu görür. Qapı döyülür. Monika Vitti barmağını dodağına yaxınlaşdırıb Conun qarşısında dayanıb. O, irəli doğru bir addım atıb Monikanı qucaqlayır. Zaman dayanır: o və Monika bir bədənə çevriliblər.

Doğrudanmı Monika Vittinin axtardığı sevgili odur. Con filmdəki kişilərdən fərqli olaraq onun ağrısını dindirməyə qadirdirmi? Tutaq ki, Londonun sakit, dumanlı bir məhəlləsində ikisi üçün otaq tapa bildi. Bəs Monika yenə də səhər saat üçdə yataqdan sıçrayıb masanın arxasında əyləşərək yeganə lampanın işığı altında fikrə gedib özünə əzab verməyəcəkmi?

Monika Vitti və Antonioninin digər personajlarının çəkdiyi bu əzab ona tamamilə yaddır. Əslində bu, əzab yox, ondan çox daha dərin bir hissdır: Angst . Nə olduğunu anlamaq üçün o, bu Angst-ın dadını duymaq istəyərdi. Lakin nə qədər çalışsa da, ruhunda Angst-a müvafiq heç nə tapa bilmir. Görünür, Angst avropalı olmaqdır, sırf avropalı.

“Observer”dəki məqaləyə görə Avropa kinematoqrafının Angst-ının kökündə nüvə müharibəsi qorxusu və Allahın ölümündən sonra yaranan qeyri - müəyyənlik dayanır. Con inana bilmir ki, Monika Vittini sərin mehmanxana nömrəsində rahat uzanıb kiminləsə sevişmək yerinə Polermonun küçələrinə, günəşin - qəzəbli qırmızı kürənin altında dolanmağa məhz hidrogen bombası və ya Allahın onunla söhbət eləməməyi vadar edib. Səbəb daha mürəkkəb olmalı deyildimi?

Angst Berqmanın qəhrəmanlarına da əzab verir. Onların çıxılmaz tənhalığının səbəbi də budur. Lakin “Observer” Berqman Angstını çox da ciddi qəbul etməməyi tövsiyə edir. “Observer”ə görə bu angstda iddialılıq, sünilik, uzunmüddətli Skandinav qışının, əyyaşlıq gecələrinin, sərxoşluqdan sonrakı sütləşmənin təsiri aydın hiss olunur.

Con hətta liberal hesab olunan “Qardian”, “Observer” kimi qəzetlərin də düşünənlərə düşməncəsinə yanaşdığını anlamağa başlayır. Onlar dərin və ciddi bir işlə qarşılaşan kimi müəllifi ələ salmağa, sivri dillərini işə salmağa tələsirlər. Yeni incəsənət – amerikan poeziyası, elektron musiqi, mücərrəd ekspressionizm – yalnız Üçüncü proqram ın dar çərçivəsində ciddi qəbul olunur. Müasir İngiltərə narahatlıq doğuracaq dərəcədə meşşan bir ölkədir və V.H.Henlinin, 1912-ci ildə Ezra Paundu qəzəbləndirən “Təntənəli və əzəmətli” marş ların İngiltərəsindən çox az fərqlənir.

Elə isə İngiltərədə nə işi var? Bura gəlməklə böyük səhv eləməyibmi? Buradan köçmək üçün çoxmu gecdir? Bəlkə də fransız dilini bilsəydi, sənətkarların şəhəri Parisdə özünü daha rahat hiss edərdi. Bəs Stokholm? Bəlkə də Stokholm şəhəri ruhuna daha yaxındır. Bəs isveç dili? Orada nəylə dolanacaq?

O, İBM-də Monika Vitti ilə bağlı fantaziyalarını, ümumiyyətlə incəsənətə marağını bürüzə vermir. Nədənsə həmkarlarından – proqramçılardan biri – Bill Briqs onu özünə dost seçib. Bill

Briqsin alçaqboyludur, üzündə sızanaqlar var. O, Sintiya adlı sevgilisi ilə evlənməyə və kreditlə Vimblonda birotaqılı mənzil almağa hazırlaşır. Başqa proqramçılar klassik məktəbdə qazandıqları qüsursuz tələffüzləri ilə seçildikləri, günə “Teleqraf”ın maliyyə səhifələrini oxumaqla başladıkları halda Bill Briqs açıq-aşkar London ləhcəsilə danışır, pullarını “Tikinti Cəmiyyəti”ndəki hesabında saxlayır. Sosial mənşəyinə baxmayaraq, Bill Briqsin İBM-də uğur qazana bilməməsi üçün heç bir səbəb yoxdur. İBM Amerika şirkətidir, burada britaniyadakı sinfi təbəqələşməyə rişxəndlə yanaşırlar. İBM-in qüdrəti də elə bundadır. İBM-də hər adam yüksələ bilər, çünki burda vacib olan yalnız şirkətə bağlılıq və çalışqanlıqdır. Bill Briqs səylə işləyir və heç şübhəsiz İBM-ə sadıqdır. Bundan başqa, görünür, Bill Briqs həm İBM-in, həm də Nyumen küçəsindəki məlumatların işlənilməsi mərkəzinin əsas məqsədlərini dəqiq anlayır. Conun haqqında isə bunu demək çətindir.

İBM-in əməkdaşları yemək üçün talon kitabçası ilə təmin edilirlər. Bu talon üç şilling, altı pensə əməlli – başlı yeməyə imkan verir. O, “Totnem-kort-roud” metro stansiyasının yaxınlığındakı “Şir” pivəxanasına üstünlük verir, orada salat barında ürəyin istəyən qədər oturmaq olar. Lakin İBM-in proqramçıları Şarlott küçəsindəki “Şmidt”i xoşlayırlar. Buna görə o, Bill Briqsə “Şmidt”ə gedib orada Vyana şnitse və ya dovşan raqusu yeyir. Bəzən onlar dəyişiklik xatirinə Quc küçəsindəki “Afina”ya baş çəkib musakka yeyirlər. Yağış yağmasa, qəlyanaltıdan sonra öz iş stollarına qayıtmazdan əvvəl bir qədər küçədə gəzişirlər.

Conla Bill Briqsin söhbətlərində toxunmamaq haqqında səssiz razılığa gəldikləri mövzuların siyahısı o qədər uzundur ki, nəyinsə kənardə qalması yalnız heyrət doğura bilər. Onlar arzularını, ciddi planlarını, ailələrini, hansı mühitdə böyüdüklerini, siyasəti, dini, incəsənəti müzakirə etməzlər. Futbol yaxşı mövzu olardı, lakin vəziyyət elə gətirib ki, o, ingilis klubları haqqında heç nə bilmir. Qalır təkcə hava, dəmiryolçuların tətilləri, evlərin qiymətləri və İBM: İBM-in gələcək planları, İBM-in müştəriləri, müştərilərin planları, və İBM-də kim nə deyib.

Darıxdırıcı da olsa Con üçün bu söhbətlərin mənası böyükdür. Cəmi iki ay əvvəl o, Sauthempton limanının sahilində narın yağışın altında addımlayan avam əyalət adamı idi. İndi isə Londonun mərkəzindədir, qara kostyumu ilə Londonun hər hansı ofis işçisindən fərqlənmir, gündəlik mövzular haqqında əsl londonlu kimi fikir yürüdə bilər, bütün ünsiyyət qaydalarına uğurla riayət edir. Bu gedişlə, saitlərin tələffüzünə daha çox fikir versə, tezliklə heç kimin diqqətini cəlb etməyəcək, izdihamın arasında londonlulardan, vaxt keçdikcə hətta ingilisdən fərqlənməyəcək.

Artıq məvacib alır, deməli Arçvey Roudda, şimali Londonda özü üçün ayrıca otaq kirayələyə bilər. Otaq üçüncü mərtəbədə yerləşir, pəncərəsi su anbarına baxır. Otaqda qızdırıcı, qaz sobası, ərzaq və qablar üçün rəf bərkidilmiş kiçik bir oyuq var. Küncdən sayğac asılıb: içinə bir şilling atırsan və sayğac pulun müqabilində sənə qaz verir. Conun menyusu dəyişməzdir: alma, yulaf sıyığı, çörək, pendir, üstəgəl, “çipolata” adlı acı sosiskalar. Conun “çipolata”ları adi sosiskalardan üstün tutmağının səbəbi onların soyuducu tələb etməməyidir. Həm də quruyanda üzərində piy qatı əmələ gəlmir. O, bu sosiskalara çoxlu miqdarda kartof unu qatıldığından şübhələnir. Amma kartof unu o qədər də ziyanlı deyil.

Səhər tezdən evdən çıxıb gec qayıtdığına görə qonşularını az-az görür. Tezliklə həyatı rejimə düşür. O, şənbə günlərini kitab mağazalarında, rəsm sərgilərində, muzeylərdə, kinoteatrdə keçirir. Bazar günləri öz otağında “Observer” oxuyur, sonra kinoteatra gedir və ya parkda gəzintiyə çıxır.

Şənbə və bazar axşamları daha dözülməz olur. Bu vaxtlar Con adətən üzə çıxmağına imkan vermədiyi boz və rütubətli London havasına, buz kəsmiş səkilərə bənzəyən tənhalığa sürüklənir. O, səssizlikdən üzünün keyidiyini hiss edir. Hətta IBM-dəki şablon söhbətlər belə bu səssizlikdən yaxşıdır.

Con izdihamın arasıyla addımlayarkən qəfildən qarşısına çıxan bir qadının baxışlarına cavab verib heç bir söz demədən yanınca addımlayacağına, otağına gəlib (hələ də heç bir söz demədən, ilk sözü nə ola bilər? – təsəvvür etmək çətindir) yatağına girəcəyinə, sonra qaranlıqda qeyb olub növbəti gecə qayıdacağına (kitab oxuyarkən birdən qapının döyüldüyünü eşidəcək) və saatın gecəyarısını göstərən ilk zərbəsilə yenidən yox olacağına, həyatını dəyişib Rilkenin “Orfeyaya sonetlər”inə bənzər gizli qalmış şerlərinin üzə çıxmağına vəsilə olacağına inanmaq istəyir.

Keyptaun Universitetindən məktub gəlir. Məktubda buraxılış imtahanlarında göstərdiyi yüksək nəticəyə görə aspiranturada təhsil almaq üçün iki yüz funt məbləğində təqaüdə layiq görüldüyü bildirilir.

Bu məbləğ Britaniya universitetlərində aspiranturaya daxil olmaq üçün çox kiçikdir. Həm də o işləyir, işdən çıxmaq haqqında isə düşünməyə belə dəyməz. Deməli bircə yol qalır: Keyptaun Universitetində in absentia aspirant kimi qeydiyyatda düşmək olar. Qeydiyyat kağızını doldurur. Bir az düşündükdən sonra “Tədqiqat sahəsi” sətirinə “Ədəbiyyat” yazır. “Riyaziyyat” yazmaq istəyərdi, amma yalana nə hacət, riyaziyyatla məşğul olmaq üçün kifayət qədər ağıllı deyil. Bəlkə də ədəbiyyat riyaziyyat qədər nəcib bir elm deyil, amma heç olmasa ədəbiyyatda onu heç nə qorxutmur. Tədqiqat mövzusunda gəldikdə isə əvvəlcə Ezra Paundun “Kantos”larını təklif etmək istəyir, lakin sonda Ford Medoks Fordun romanlarını seçir. Ən azı Fordu mütaliə etmək üçün çin dilini bilmək lazım deyil.

Huefferdə anadan olan Ford, rəssam Ford Medoks Braunun nəvəsidir, ilk kitabını 1891-ci ildə on səkkiz yaşında nəşr etdirib. O vaxtdan 1939-cu ilə, vəfatına qədər yazıçının yeganə gəlir mənbəyi ədəbiyyat olub. Paund onu dahi stilist – dövrünün görkəmli nasiri adlandırır və ingilis ictimaiyyətini ona qarşı etinasız münasibətinə görə kəskin tənqid edib. Con bu vaxta qədər onun beş romanını oxuyub – “Yaxşı əsgər” və “Paradın sonu” silsiləsindən daha dörd əsər. Paund haqlıdır. Fordun əsərlərinə onu ən çox süjetin mürəkkəbliyi, hadisələrin sarsıdıcı ardıcılığı, sözarası bir qeydin bir neçə fəsil sonra leytmotivə çevrilməsi cəlb edir. Bundan başqa Kristofer Titjens və ondan xeyli cavan Velentina Vonnop arasındakı məhəbbət onu təsirləndirir. Valentinanın razı olmasına baxmayaraq Titjens bu məhəbbəti son həddə çatdırmaq istəmir, çünki (Titjens deyir) həyat yolunda yolüstü qızları bəkarətdən məhrum edərək irəliləməmək kişiyyə

başucalığı gətirmir. Conun fikircə, Titjensin sağlam düşüncəyə, müxtəsərliyə və vicdanlılığa söykənən daxili dünyası ingilis olmağın nə demək olduğunu çox gözəl əks etdirir.

Əgər Ford beş belə şah əsər yarada bilibsə, Con öz - özünə deyir, deməli, hələ məşhurlaşmayan, itib – batmış, gün üzünə məhz onun çıxaracağı başqa şah əsərləri də var. O vaxt itirmədən bütövlükdə şənbə gününü və həftənin oxu zalının gecəyə qədər açıq olduğu iki axşamını Britaniya Muzeyinin Kitabxanasının oxu zalında keçirərək Fordu mütaliə etməyə başlayır. Oxuduqları əvvəl ümidini doğrultmasa da, bu əsərləri yazarkən hələ təzə-təzə püxtələşdiyini nəzərə alaraq Fordu bağışlayır və mütaliədən əl çəkmir.

Bir şənbə günü yanında əyləşmiş bir qızla söhbəti tutur. Birlikdə Muzeyin kafesinə gedirlər. Qızın adı Annadır, əslən polyakdır, ləhcəsi az da olsa hiss olunur. Anna tədqiqatçı olduğunu, işinin oxu zalına gəlməyi tələb etdiyini deyir. Hal-hazırda Nilin mənbəyini kəşf edən Con Spikin həyatını araşdırır. Onlar Konradın Afrikadakı həyatından, Polşada keçirdiyi gənclik illərindən və ömrünün sonlarına yaxın ingilis zadəganına çevrilmək cəhdlərindən danışırlar.

Söhbət zamanı Con düşünür: Fordun tədqiqatçısının Britaniya Muzeyinin Oxu Zalında Konradın həmyerlisi ilə qarşılaşması nəyəsə işarə deyilmi? Bəlkə taleyinə yazılmış qadın Annadır? Əlbəttə, gözəl deyil, yaşca Condan böyükdür, üzünün sümükləri çıxıb, çox sısqadır, dabansız rahat ayaqqabı və biçimsiz boz yubka geyinib. Amma kim deyir ki, o, bundan yaxşısına layıqdır?

Con az qala onu harasa, yəqin ki, kinoya dəvət edəcəkdə, amma cəsəreti çatmadı. Özü haqqında danışandan sonra belə aralarında qığılcım yaranmadı? Özünü alçalmış hiss etmədən vəziyyətdən çıxma biləcəkmidi?

Oxu Zalının başqa daimi ziyarətçiləri var, çox güman ki, onlar da Con kimi tənhadırlar. Məsəl üçün köhnə sarğı və çiban iyi verən çopur sifətli hindli. O, hər dəfə ayaqyoluna gedəndə hindli onun arxasınca gedir, sanki nə isə demək istəyir. Nəhayət, bir gün onlar əl-üzyuyanın yanında yan-yanı dayananda hindli danışır. Utana-utana Conun Kings Kollecindən olub-olmadığını soruşur. Yox, o cavab verir, Keyptaun Universitetindənəm. Çay içmək istəmirsən? – hindli soruşur.

Onlar kafedə otururlar, hindli “Qlobus” teatrının tamaşaçılarının sosial mənsəyinə həsr olunmuş tədqiqatları haqqında uzun-uzadı danışır. Bu mövzu Conu bir o qədər maraqlandırmasa da, hindlini diqqətlə dinləməyə çalışır.

“Düşüncə həyatı” Con düşünür: mən və Britaniya Muzeyinin dərinliklərində avaralanan başqa yalqızlar həyatlarımızı buna həsr etməmişikmi? Sürdüydümüz bu həyata görə nə vaxtsa mükafatlandırılacağıqımı? Nə vaxtsa tənhalıqdan xilas olacağıqımı, yoxsa bu həyatın özü elə mükafatdır?

Şənbə günü günorta saat üçdür. O, Oxu Zalı açıldan bəri Fordun “Cənab Hampti Dampiti” romanını oxuyur. Roman o qədər darıxdırıcıdır ki, Con yatmamaq üçün böyük səy göstərməli olur

Tezliklə Muzey də, Oxu Zalı da bağlanacaq. Bazar günləri zal ümumiyyətlə açılmır. Şənbə gününə qədər axşamlar bir saat burada, bir saat orada fasilələrlə oxumaq lazım gələcək. Əsnəməkdən tənqə gəlsə də, oxumağa davam etməlidirmi? Ümumiyyətlə, bu işə girişmək lazım idimi? İngilis ədəbiyyatı üzrə elmi dərəcə kompyuter proqramçısının – əgər bütün həyatı boyu proqramçı olaraq qalacaqsa – nəyinə lazımdır? Tapmağa ümid elədiyi heç kimə məlum olmayan şah əsərlər haradadır? “Cənab Hampti Dampiti” qətiyyənlə onlardan biri deyil. Con kitabı örtüb, kağızlarını yığıdır.

Hava qaralmağa başlayıb. O, Qreyt Rassel küçəsindən Totenhəm Kort küçəsinə qədər yeriylə, oradan cənuba, Çarinq Krossa tərəf dönür. Səkidəki qələbəliyin əksər hissəsini gənclər təşkil edir. Con onlarla yaşıl olsa da, özünü gənc yox, vaxtından əvvəl qocalmış, ortayaşlı, ucaboylu, kiçik bir toxunuşdan dərisi səpən üzülüb əldən düşmüş, solğun bənizli alimlərdən biri kimi hiss edir. Ruhunun dərinliklərində işə hələ də həyatda öz yerini tapa bilməyən, qorxmış, qətiyyətsiz uşaq olaraq qalır. Axı onun sakinlərinin yıxılmamaq üçün daim nədənsə ikiəlli yapışmaq məcburiyyətində qaldığı bu nəhəng, soyuq şəhərdə nə işi var?

Çarinq Kross küçəsində kitab mağazaları altıya qədər açıqdır. Saat altıya qədər gedəsi yeri var. Altıdan sonra şənbə gecəsi əyləncə axtaranların axınına qoşulmalı olacaq. Müəyyən vaxt insan axınında üzüb özünü elə göstərə bilər ki, guya onun da gedəcək yeri, görüşəcək adamı var, sonda işə təslim olub “Arçvey” stansiyasına, otağının tənhalığına aparan qatara minməli olacaq.

Gözlədiyinin əksinə, adı Keyptaunda belə məşhur olan “Foyls”da axtardığı bütün kitabları tapa bilmir. “Foyls mağazasında olmayan kitab yoxdur” deyimi ağ yalan imiş. Üstəlik əksəriyyəti ondan gənc olan satıcılar nəyi harada axtarmalı olduqlarını bilmirlər. Kitabları necə gəldi düzdüklərinə baxmayaraq Con “Dillons” mağazasına üstünlük verir. Həftədə bir dəfə ora gedib yeni kitabları nəzərdən keçirməyə çalışır.

“Dillons”dakı jurnallar arasında “Afrika kommunisti” jurnalını görür. Haqqında çox eşitsə də, Cənubi Afrikada qadağan edildiyindən bu jurnalı birinci dəfədir görür. Qəribə də olsa, yazarların çoxu bütün günü yatıb, gecə yaxınlaşanda əyləncələrə gedən, əyyaşlıq edən, valideynlərinin hesabına yaşayan, imtahanlardan kəsilən, üç illik təhsili beş ilə başa vuran keyptaunlu tələbələrdir. Buna baxmayaraq, onlar mühacir işçi qüvvələrin iqtisadiyyatı yaxud Transkeydəki iğtişəşlər haqqında sanballı məqalələr yazırlar. Bu qədər əyyaşlığın və əxlaqsızlığın arasında bütün bunları öyrənməyə haradan vaxt tapırlar?



Əslində o, “Dillons”a poeziya jurnallarına görə baş çəkir. “Ambit”, “Agenda” və “Paun”, Kil kimi ucqar yerlərdə sürətçoxaltma yolu ilə buraxılan kitabçalar, dövrü Amerika nəşrlərinin ətrafa səpələnmiş köhnə sayları. Hərəsindən bir nüsxə alıb, qucağında bir topa jurnalla otağına qaydır, kimin nə yazdığını, nəşr olunmaq istəyərsə, hara baş vurmağı olduğunu anlamaq üçün oxumağa başlayır.

İngilis jurnallarında dərc olunanların çoxu gündəlik düşüncələrə və yaşantılara həsr olunmuş kiçik qorxulu şerlərdir. Əlli il bundan əvvəl bu şerlərə görə heç kimin tükü tərənəmzdi. Görəsən, Britaniya şairlərinin şöhrət həvəsi hara qeyb olub? Bəlkə burada heç kim Edvard Tomas dövrünün çoxdan ötdüyünü anlamayıb? Məgər Bødler, Rembo, yunan epiqrammatikləri, çinlilər bir yana, Paund və Eliot onlara heç nə öyrədə bilməyiblər?

Bəlkə britaniyalıları mühakimə etməyə tələsir? Bəlkə səhv jurnalları oxuyur; bəlkə “Dillons”a yol tapmayan daha cürətli nəşrlər var? Bəlkə burda nəşr etdirdiyi jurnalları “Dillons” kimi mağazalara göndərmək zəhmətinə qatlaşmayacaq qədər bədbin əhval-ruhiyyəli yaradıcı mühit var? Məsələn, “Bottege Oskure” jurnalını haradan almaq olar? Belə maarifçi mühitlərin varlığından necə xəbər tutmaq olar? Onları necə tapsın?

Öz yaradıcılığına gəldikdə isə, işdir, sabah qəfildən ölsə, yazdığı bir neçə şerin ölümündən sonra xeyirxah bir ziyalı tərəfindən kitabça şəklində nəşr olunmasını, əsərlərini oxuyanların başlarını bulayıb astadan “Böyük gələcək vəd edirmiş! Böyük itkidir!” deməklərini istəyərdi. Əslində isə yazdığı şerlər getdikcə nəinki qısalır, həm də mənasızlaşır. Görünür, on yeddi, on səkkiz yaşlarında onu bəzən səhifələrlə uzanan, bəzən səliqəsiz, lakin yeniliklərlə dolu şerlər yazmağa vadar edən nə idisə, artıq tükənib. Şerlərinin əksəriyyəti sonsuz məhəbbət iztirablarından, sel kimi coşqun mütaliəsindən doğulurdu. O, dörd ildən sonra indi də əzab çəkir, lakin bu iztirablar artıq adiləşib, hətta baş ağrısı kimi xronikləşib. İndi o, hər baxımdan süni və dəyərsiz qısa şerlər yazır. Şerti mövzusunun asılı olmayaraq, şerlərin əsas qəhrəmanı özü – çıxılmaz vəziyyətdəki tənha, bədbəxt gənkdir. Digər tərəfdən enerjidən məhrum (bunu hiss etməyə bilməzdi) yeni şerlərində ruhi vəziyyətinin səbəblərini anlamaq cəhdləri də nəzərə çarpmır.

Əslində o, özünü həmişə son dərəcə yorğun hiss edir. IBM-in ofisində darıxdırıcı iş stolunun arxasında onu yuxu basır, var gücü ilə əsnədiyini gizləməyə çalışır; Britaniya Muzeyində oxuduğu sözlər gözünün qabağında uçuşur. Yeganə istəyi başını qollarının üstünə qoyub yatmaqdır.

Lakin Londondakı sürdüyü həyatın mənasız olduğunu, heç bir məqsədə xidmət etmədiyini qəbul etmək istəmir. Yüz il əvvəl şairlər divanəliyin son həddinə çatıb ilahi yaşantılar haqqında yaza bilmək üçün özlərini tiryək və şərəblə məhv edirdilər. Onlar üçün peyğəmbərə, gələcəkdən xəbər verən kahinə çevrilməyin yeganə yolu bu idi. Tiryək və şərab Conluq deyil. O, səhhətinə ziyan vurmaqdan qorxur. Məgər yorğunluq və kədər də eyni təsirə malik deyilmə? Mənəvi yorğunluq dəliliyin astanasında olmaqdan çoxmu pisdir? Özünü Sol sahildəki çoxdandır

pulunu ödəmədiyi mansarda ya qapatmış, yaxud kafedən kafeyə veyllənən dostlarından içki dilənən üfunət qoxuyan, saç-saqal basmış insan hər səhər qara kostyumunu geyinib ürək üzən işinə yollanan insandan daha çoxmu qurban verir, özünü daha çoxmu məhv edir? Ömürlük tənhalığa və ya ehtirassız seksə kim qatlaşır? Doğrusu, absent və cır-cındır içində gəzmək bu gün bir qədər dəbdən düşmüş sayılır. Ümumiyyətlə, ev sahibini aldadıb pulunu verməmək çoxmu böyük hünərdir?

T. S. Eliot bankda, Volles Stivens və Frans Kafka sığorta şirkətində işləyirdilər. Nə Eliot, nə Stivens, nə də Kafka Po və ya Rembodan az əzab çəkirdi. Eliot, Stivens və Kafkanın taleyini seçmək heç də ləyaqətsizlik deyil. Bəli, Con da onlar kimi qara kostyum geyinməyi, heç kimi istismar etmədən, heç kimi aldatmadan halal zəhmət hesabına yaşamağı seçib. Romantizm dövründə sənətkarlar ekstravaqandlığa, divanəliyə qapılırdılar. Divanəlik onların misralarında, yaxud boya sıçrayışlarında təzahür edirdi. Lakin o dövr bitib. Əgər nə vaxtsa divanəlikdən əziyyət çəkəsi olarsa, Conun dəliliyi başqa cür – sakit və təmkinli olacaq. O, Dürerin qravyrasındakı plaşa bürünmüş kişi kimi bir künedə büzüşüb səbirlə cəhənnəm həyatının bitməsini gözləyəcək. Yaşadıqları onu daha da gücləndirəcək.

Əhval-ruhiyyəsi nisbətən yaxşı olanda özünə belə təsəlli verir. Qalan günlərdə isə böyük poeziyanı öz yeknəsəq duyğuları ilə bəsləyə biləcəyinə inanmır. Bir vaxtlar musiqiyə göstərdiyi böyük həvəs artıq zəifləyib. Tədricən poeziyaya qarşı həvəsini itirəcəkmi? Poeziyadan nəsrə yönələcəkmi? Nəsrin gizli mahiyyəti də elə bundan ibarət deyilmi: iflasa uğramış yaradıcı ruhun pənahı, ikinci seçimi?

Son beş ildə yazdıqları içində bəyəndiyi yeganə şeir beş misradan ibarətdir:

Yalqız gəzməyə öyrəşiblər balıqçıların qadınları

Xərçəng ovuna çıxsalar da, hər səhər,

Narahat deyil yuxuları yuxularım qədər

Portuqaliyalı balıqçıya get

Gedirsənsə əgər

“Portuqaliyalı balıqçı”... Diqqətlə fikir verəndə, mənasızlaşmağa başlasa da, şeirə belə adi bir ifadə sala bildiyinə görə sevinir. Onun beyni öz vaxtını gözləyən söz və ifadələrlə doludur. Məsələn, “alov”. O, “alov”u qiymətli daş üçün hazırlanmış sancaq kimi tək bir sözə çərçivə olmaq üçün yaradılacaq əsərin epiqramına salacaq.

Poeziyada ad qazanmaq üçün yalnız epiqram kifayətdirmi? Forma baxımından epiqram heç də pis deyil. Sətsiz-hesabsız duyğunu bir misraya sığdırmaq mümkündür, yunanlar bunu dəfələrlə sübut ediblər. Lakin onun epiqramları yunanlara xas yığcamlığa heç vaxt çatmır, çox vaxt duyğudan məhrum olur, oxucuya yalnız məlumat ötürə bilirlər.

“Poeziya hisslərin ifadəsi yox, hisslərdən qaçmaqdır” – Eliot gündəliyinə yazır: “Poeziya şəxsiyyətin təzahürü yox, şəxsiyyətdən qaçıdır”. Sonra isə kədərlə əlavə edir: “Yalnız şəxsiyyəti və hissləri olanlar, onlardan qaçmaq istəyinin nə demək olduğunu anlaya bilərlər”.

Hisslərin kağız üzərindəki adı izharı Conu iyrendirir. O bu izharı hansı məqamda bitirməli olduğunu bilmir. Bu şah damarını kəsib həyatının axıb getdiyini seyr etmək kimidir. Xoşbəxtlikdən nəsr coşğun hisslər tələb eləmir. Nəsr suyun istiqaməti dəyişməyə, tələsmədən, istədiyin naxışı vurmağa imkan verən sakit, hamar səthi kimidir.

O, iki istirahət gününü ilk nəsr təcrübəsinə sərf etdi. Nəticədə yaranan hekayənin, əlbəttə, buna hekayə demək mümkündürsə, süjeti yoxdur. Hər şey özü kimi adsız bir gəncin xəyalında baş verir, o adsız tənha bir qızı sahilə aparıb dənizdə üzməyinə tamaşa edir. Qızın hansısa əhəmiyyətsiz hərəkətindən, qeyri-ixtiyari jestlərindən aydın olur ki, o oğlana sadıq deyil. Hətta qız da bunu başa düşüb. Oğlanın hər şeyi bilməyi qızı qətiyyənlə narahat eləmir. Vəssalam. Hekayə belə bitir. Məzmunu belədir.

Con bilmir hekayəni neynəsin. O, yazdığını adsız qızın prototipindən başqa heç kimə göstərmək istəmir. Lakin qızla əlaqəni çoxdan itirib, həm də Con eyham vürməyə o özünü tanımayacaq.

Əhvalat Cənubi Afrikada cərəyan edir. Hələ də Cənubi Afrika haqqında yazdığı üçün narahatdır. O, Cənubi Afrikan tərk etdiyi kimi cənubi afrikalı “mən”ini də tərk etmək istəyirdi. Cənubi Afrika pis bir başlanğıc, maneədir. Heç nəylə seçilməyən kəndli ailəsi, pis təhsil, afrikaans dili. O bu maneələri az-çox dəf edə bilib. İndi o, böyük dünyada yaşayır, öz –özünü təmin edir və bu işin öhdəsindən pis gəlmir, ən azı açıq-aşkar uğursuzluğa düşər olmayıb. Cənubi Afrika haqqında xatirələr ona qətiyyənlə lazım deyil. Atlantik okeanından gələn nəhəng bir dalğa Afrika qitəsinin cənub burnunu yuyub aparsa, bir damla göz yaşı belə axıtmaz. Özü ki sağ qalacaq. Yazdığı hekayə qısa olsa da (buna şübhə yoxdur), heç də pis deyil. Lakin Con onu çap etdirməyə çalışdığı mənasız hesab edir. İngilislər hekayəni anlamayacaqlar. Onlar Afrika çimərliyini ingilis çimərliyi – zəif dalğaların çırılddığı kiçik çınqıl zolağı kimi təsəvvür edəcəklər. Xəyallarında sıldırım qayaların kölgəsindəki gözqamaşdırıcı nəhəng qum sahəsini canlandırmayacaq, səmada küləklə savaşıyan qağayıların və qarabatdaqların səslərini eşitməyəcəklər.

Görünür poeziya ilə nəsr arasında başqa fərqlər də var. Şerlərdəki hadisələr hər yerdə və heç yerdə cərəyan edə bilər: xərçəng tutan balıqçıların tənha qadınlarının Kalk körfəzi, Portuqaliya və ya Mendə yaşamaqlarının heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Nəsr isə görünür, məkanın dəqiq təsvir olunmasını tələb edir.

Hələlik İngiltərəni nəsrə təsvir edəcək qədər yaxşı tanımır. O, hətta Londonun tanış məhəllələrini – işə tələsən izdihamı, soyuğu və yağışı, lampaları qırx vattlıq, pəncərəsi pərdəsiz mənzilləri belə təsvir edə biləcəyindən əmin deyil. Bəlkə də onun Londonla bağlı öz təsəvvürü var, lakin təsəvvürdə qeyri-adi heç nə yoxdur. Bu təsəvvürdə müəyyən gərginlik olsa da, səbəb

yalnız nabelədlik, nadanlıqdır. Yox, o, Londonu ram edə bilməyib. Sözsüz ki, ram edilən London yox, Con özüdür.

İlk nəsr təcrübəsi bütün həyatının dəyişəcəyindən xəbər verir mi? O, poeziyadan birdəfəlik imtina etməyə hazırlaşır? Hələ qəti qərara gəlməyib. Əgər nəsr seçsə, sona qədər gedib ceymsçi olmaq lazım gələcək. Henri Ceyms – milliyyət anlayışından yüksəkdə dayanan yazıçıdır. Əslində, onun təsvir etdiyi hadisələrin harada – Londonda, Parisdə, yoxsa Nyu-Yorkda cərəyan elədiyi həmişə aydın olmur. Ceyms gündəlik həyatın mexanikasının fəvqündə dayanır. Onun qəhrəmanları kirayə haqqı ödəmək, yaşamaq üçün bir işdən yapışmaq ehtiyacı duymurlar. Onlardan tələb olunan yalnız üstünlüyün hər adamın sezə bilməyəcəyi növbələşmələrlə bir həmsöhbətdən digərinə keçdiyi qeyri-adi zəriflikdə söhbətlər aparmaqdır. Bir müddət sonra isə qəfildən aydın olur ki, qəhrəmanların hökmranlıqları arasındakı tarazlıq bir daha bərpa olunmayacaq şəkildə dəyişib (voila!). Vəssalam: hekayə məqsədinə çatıb, nöqtə qoymaq olar.

O, Ceymsin üslubunda yazmağa çalışır. Lakim onun üslubunu mənimsəmək Conun düşündüyündən də çətindir. Yaratdığı qəhrəmanları son dərəcə zərif söhbətlər eləməyə məcbur eləmək məməliləri uçurmağa çalışmaq qədər mənasızdır. Onlar bir anlıq qollarını açıb havada dayana bilirlər, lakin sonra mütləq yerə çaxılacaqlar.

Şübhəsiz ki, Henri Ceyms ondan daha həssasdır. Lakin onun məğlubiyyətini yalnız həssaslıqla izah eləmək olmaz. Ceyms oxucunu inandırmaq istəyir: söhbət sözlərin mübadiləsidir – vacib olan da yalnız budur. Con sevimli yazıçısı ilə razılığa da, onun kredosuna əməl edə bilmir. Hər halda Londonda- yazıçı olmağı öyrətmək əvəzinə dişinə salıb əzən bu şəhərdə yox. Elə isə bura niyə gəlib?

Uzaq keçmişdə, hələ məsum bir uşaq olanda inanırdı ki, ağıl yeganə ölçü meyarıdır. Ağıl onu bütün arzularına çatdıracaq. Lakin universitet ona öz yerini göstərdi. Sən demə, o, dünyanın ən ağıllı adam deyilmiş. İndi isə imtahan qiymətlərinin belə heç bir rol oynamadığı real həyatla üz-üzə qalıb. Real həyatda yalnız əzab çəkməyi və bədbəxt olmağı yaxşı bacarır. Cona elə gəlir ki, onun öz üstünə çəkib daşıya biləcəyi bədbəxtliyin həddi-hüdudu yoxdur. O, bu yad şəhərin soyuq küçələrində sərgərdan gəzərkən belə harasa getməyə yox, özünü əldən salmağa çalışır ki, evə qayıdıb yata bilsin. O, heç də bədbəxtliyin yükü altında sına biləcəyini düşünmür. Bədbəxtlik onun ayrılmaz hissəsidir. O, bədbəxt olanda özünü suda balıq kimi hiss edir. Əgər bədbəxtlik ləğv olunsaydı, necə yaşayacağını bilməzdi.

“Xoşbəxtlik heç nə öyrədə bilməz” – o, öz-özünə deyir. Bədbəxtlik isə insanı bərkidir, gələcəyə hazırlayır. Bədbəxtlik ruhun məktəbidir. Bədbəxtlik sularına daldıqdan sonra sahilə təmizlənmiş, güclənmiş və incəsənətin çağırışına cavab verməyə hazır şəkildə çıxmaq olar.

Amma əslinə qalsa, bədbəxtliyin arındırıcı xüsusiyyətini, yuyulub təmizləndiyini hiss eləmir. Əksinə, başına gələnlər çirkli nohurda yuyunmağa bənzəyir. İztirabları onu nə ağıllandırır, nə də möhkəmlədir, əksinə daha da keyləşdirib, ölüvaylaşdırır. Bəs iztirabla gələnlər məşhur təmizlik hanı? Bəlkə hələ kifayət qədər dərinə üzməyib? Bəlkə daha dərinə - bədbəxtlik, kədər və dəliliyin dibinə qədər üzmək lazımdır? O, kifayət qədər əsaslı dəlillərlə dəli adlandırılma biləcək insanlarla heç vaxt rastlaşmayıb, yalnız fasilələrlə də olsa, altı ay bir otaqda yaşadığı özünün dediyi kimi “müalicə alan” Jaklini xatırlayır. Bu müddət ərzində o bir dəfə də olsun Jaklində yaradıcı alov hiss eləməyib. Əksinə, bu Jaklini özünə qapalı, qeyri-müəyyən, darıxdırıcı bir adama çevirirdi. Bəlkə də sənətkar ola bilmək üçün həyatın lap dibinə enməlidir. Digər tərəfdən hətta dəli, ya da bədbəxt də olsan, yorğunluq əlcəkli əl kimi dayanmadan beynini sıxırsa, necə yazı bilərsən? Bəlkə onun yorğunluq adlandırdığı əslində keçə bilmədiyi gizli sınaqdır? Yorğunluğu Dantenin cəhənnəmindəkilərə bənzər yeni sınaqlar izləyəcəkmi? Bəlkə yorğunluq Hölderlin, Bleyk, Paund və Eliot kimi böyük sənətkarların keçməli olduğu ilk sınaqdır? Kaş, bir dəqiqə, bir saniyə belə olsa, incəsənətin müqəddəs alovunda yanmağın nə demək olduğunu hiss edə biləydi.

İztirab, divanəlik, seks – müqəddəs alovu çağırmağın üç üsuludur. O, iztirab girdabına yuvarlanıb, divanəliklə tanış olub, bəs seks haqqında nə bilir? Hamı deyir ki, seks və yaradıcı ruh həmişə yanaşı addımlayır, heç o özü də buna şübhə eləmir. Sənətkarlar məhəbbətin sirlərinə bələddirlər. Qadınlar isə sənətkarların daxilində yanan alovu hiss etmək qabiliyyətinə malikdirlər. Qadınlar özləri isə bu müqəddəs alovdan məhrumdurlar (Səfo, Emili Bronte kimi istisnalar olsa da). Qadınlar özlərinə verilməyən məhəbbət alovunun axtarışında sənətkarlarla yaxınlığa can atır, onlara təslim olurlar. Sənətkarlar və sevgililəri eşqə təslim olduqları qısa, müddət ərzində allahlığın zövqünü dadırlar. Sevgi nəvazişlərindən sonra sənətkar zənginləşmiş və güclənmiş halda öz işinə, qadın isə daha əvvəlki kimi olmayan həyatına qayıdır.

Bəs o? İndiyə qədər heç bir qadın onun qaba görkəmi, donuq siması altında gizlənən alovun işartısını görməyibsə, ona qeyd-şərtsiz təslim olmayıbsa, cinsi əlaqə nə qadına, nə də özünə can sıxıntısı və narahatılıqdan başqa heç nə hiss etdirmirsə, bu onun əsl sənətkar olmadığını göstərirmi? Bəlkə bu o deməkdir ki, o, hələ kifayət qədər əzab çəkməyib, ehtirassız seksin məhşərində yetərinə yanmayıb?

Henri Ceymsin həyat qarşısındakı məğrur laqeydliyi Conu valeh edir. Lakin o nə qədər çalışsa da, alnında Ceymsin xeyir-dua verən əlini hiss edə bilmir. Ceyms keçmişə aiddir: o, anadan olanda Ceyms artıq iyirmi il idi ki, məzarda yatırdı. Ceyms Coys isə həyatı tükəndən asılı olsa da, o vaxt hələ sağ idi. O, Coysa pərəstiş edirdi, hətta onun “Uliss”indən bütöv parçaları əzbər söyləyə bilirdi. Lakin Coys panteonda özünə yer eləmək həvəsilə İrlandiyaya və irlandlara qayğı nümayiş etdirmək cəhdlərinə həddən artıq aludə olub. Ezra Paund və T. S. Eliot nə qədər qoca və miflərə bələnməmiş olsalar da, hələ də sağdılar. Biri Rapalloda, o biri isə burada, Londonda yaşayır. Lakin əgər poeziyanı atmağa hazırlaşsın (və ya poeziya onu atmağa hazırlaşsın) Paund və Eliotdan necə nümunə götürə bilər?

Deməli qalır müasir görkəmli simalardan yalnız biri: D. H. Lourens. Lourens də dünyasını Con anadan olmamışdan əvvəl dəyişmişdi, lakin bunu təsadüf hesab etmək olar, çünki o, cavan yaşlarında vəfat edib. O, Lourensi ilk dəfə məktəb illərində - “Ledi Çatterleyin məşuqu” qadağan olunmuş kitabların ən məşhuru olanda vaxt oxumuşdu. Artıq üçüncü kursda o, naşi əsərləri istisna olmaqla Lourensin bütün yaradıcılığı ilə tanış idi. Bu yazıçıya başqa tələbələr də mübtəla olmuşdular. Onlar sivil həyatın kövrək qabığı sındıraraq gizli “mən”lərini ortaya çıxarmağı Lourendən öyrənmişdilər. Qızlar gen donlar geyinib yağışın altında rəqs edir, ruhlarındakı qaranlıqları kəşf etməyə kömək edəcəklərinə söz verən kişilərə təslim olurdular. Vədinə əməl edə bilməyən kişilər qəzəblə rədd edilirdilər.

O özü isə ehtiyatlı davranır, kultistə Laurensçiyə çevrilməməyə çalışırdı. Lourensin kitablarındakı qadınlar onu qorxudurdular. Con o qadınları mərhəmətdən məhrum dişli həşəratlar – hörümçəklər və dəvədəlləklər kimi təsəvvür edirdi. Solğun bənizli, qara geyimli bütperəst qızlar baxışlarını üzünə zilləyəndə özünü əsəbi, ora-bura vurnuxan erkək həşərat kimi hiss edirdi. O, bu qadınların bəziləri ilə məmnuniyyətlə yatmaq istəyəcəyini inkar etmir. Kişi yalnız qadını ruhunun qaranlıq dərinliklərinə qovuşdurduqdan sonra öz qaranlıq mahiyyətinə vara bilər. Lakin Con onlardan çox qorxurdu. O, bu qadınların ekstazlarına tab gətirə bilməyəcək qədər zəif idi.

Həm də Lourensin ardıcılığının öz əxlaq kodeksləri var idi. Onlar uzun müddət buz kimi soyuqlaşır, təkbaşına və ya bacılarının əhatəsində olmağa can atır və belə vaxtlarda öz bədənini kiməsə verməyi eyib hesab edirdilər. Onları bu yuxudan yalnız kişi təbiətinin amiranə çağırışı oyada bilərdi. Conda isə nə qaranlıq, nə də amiranəlik vardı. Daha doğrusu, əsl qaranlıq və amiranəlik onda hələ yaranacaqdı.

Con Keyptaunda keçirdiyi son günlərdə teatr fakültəsinin səhnəyə çıxmağa can atan tələbələrindən biri Karolina ilə münasibət qurmuşdu. Onlar birlikdə teatra gedir, bütün gecəni Sartrla müqayisədə Aninyanın, Bekketlə müqayisədə İoneskonun üstünlüklərini müzakirə etməklə keçirir, yataqlarını bölüşürdülər. Bekket onun sevimlisi idi, Karolinanınsa yox. O deyirdi ki, Bekket həddən artıq bədbindir. Lakin Conun fikrincə, Karolina Bekketi qadın rolları yazmadığı üçün sevmirdi. O, rəfiqəsinin məsləhətinə qulaq asıb pyes – Don Kixot haqqında mənzum dram yazmağa çalışmış, lakin tezliklə çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdü – qoca ispanın daxili dünyası ona yad idi. O bu dünyaya heç cür daxil ola bilməmiş və sonda təslim olmuşdu.

Aylar sonra Karolina Londona gəlib onu tapır. Onlar Hayd Parkda görüşürlər. Cənub günəşinin altında qaralmış Karolina enerji doludur. O, Londona heyran olub, Conla görüşdüyü üçün sevinir. Parkda gəzirlər. Yaz gəlib, günlər uzanıb, ağaclar yarpaqlarla örtülüb. Avtobusla Karolinanın yaşadığı Kensinqtona gedirlər.

Karolinanın enerjisi, təşəbbüskarılığı Conu valeh. O, cəmi bir neçə həftədir Londondadır və artıq mühitə uyğunlaşıb, işləyir, tərcüməyi-halını bütün teatr agentliklərinə göndərərək, üç ingilis qızla bölüşdüyü gözəl mənzildə yaşayır. Onlarla necə tanış olmusan? – Con soruşur. “Rəfiqələrimin rəfiqələridirlər” – Karolina cavab verir.

Onlar münasibətlərini bərpa edirlər, lap əvvəldən çətinliklər meydana gəlir. Karolina Vest Enddə gecə klubunda ofisiant işləyir, iş saatlarını əvvəlcədən bilmək olmur. Conla evdə görüşməyə üstünlük verir, gəlib onu klubdan götürməyini istəmir. İngilis qızlar mənzilin açarını yad adamlara verməyə razı olmaqlarından Karolinanı evin qarşısında, küçədə gözləməli olur. Beləliklə, iş gününün sonunda o, qatarla evə - Arçvey Rouda gedir, çörəklə sosiska yerir, bir saat mütaliə edir və ya radio dinləyir, sonra Kensinqtona gedən son avtobusa minir və gözləməyə başlayır. Karolina klubdan bəzən gecə yarısı, bəzən hətta səhər saat dördə qayıdır. Birlikdə vaxt keçirib yuxuya gedirlər. Saat yeddidə zəngli saat çalır: Con qızın rəfiqələri oyanmadan evi tərk etməlidir. O, avtobusla Haygeytə qayıdıb səhər yeməyi yeyir, qara kostyumunu əyninə taxıb işə gedir.

Bu rejim tezliklə qayda halını alır. Con kənardan özünə baxıb düşünməyə imkan tapanda heyrətə gəlir. O, qaydalarını qadının və yalnız qadının müəyyən elədiyi bir macərə yaşayır. Deməli, ehtiras kişini bu hala salır: qürurunu əlindən alır. Karolinaya qarşı belə güclü ehtiras hiss edir? Çətin ki, ayrı keçirdikləri vaxtlarda demək olar, onun haqqında düşünür. Bəs bu itaət, alçalma nə üçündür? Özünü bədbəxt hiss etməkdən zövq alır? Bəlkə bədbəxtlik tərgidilə bilməyən narkotik kimidir?

Karolinanın klubdan evə qayıtmadığı gecələr ümumiyyətlə dözülməzdir. O, saatlarla səkidə veyllənir, yağış yağanda isə hansısa qapının günlüyünün altında dayanır. Karolina həqiqətənmi gec saatlara qədər işləyir, Con məyus halda düşünür, bəlkə Beysvoterdəki klub böyük bir yalandır və o, bu dəqiqə əslində kiminsə yatağındadır?

Con onu məzəmmət edəndə cavabında yalnız qeyri-müəyyən bəhanələr eşidir. Klubda mərəkə qopmuşdu, – Karolina deyir, – işdən yalnız səhərə yaxın çıxma bildik. Və ya taksiyə verməyə pulum yox idi. Və ya müştəri ilə içki içməyə getməli oldum. – və əsəbi halda əlavə edir: Axı əlaqələrin olmasa teatr aləmində baş çıxara bilməzsən.

Hələ də sevişirlər, lakin heç nə əvvəlki kimi deyil. Karolinanın fikri başqa yerdə idi. Ən pisi isə budur ki o, öz qaraqabaqlığı və inciklikləri ilə Karolinaya yük olmağa başladığını hiss edir. Əgər bir az ağıl olsaydı, dərhal bu əlaqəni kəsər və çıxıb gedərdi. Bəlkə Karolina da onun uğruna Avropaya gələn qaragözlü, əsrarəngiz qız yox, sadəcə onun kimi bayağı keçmiş olan Keyptaunlu adı bir qızıdır. Lakin indi Conun ondan başqa heç nəyi yoxdur.

Hələ də əyalət adamlarına xas küt görkəmindən xilas ola bilmədiyindən, ya da sadəcə yaxşı geyinmədiyi üçün ingilis qızları ona diqqət yetirmirlər. IBM üçün nəzərdə tutulmuş kostyumdan başqa Keyptaundan gətirdiyi bir neçə boz flanel şalvarı və yaşıl idman gödəkcəsi var. Qatarlarda və küçələrdə gördüyü gənclər isə qısa qara şalvarlar, sivri uclu yarımboğaz çəkmələr, çoxlu düymələri olan kip enli gödəkcələr geyinirlər. Həm də saçları alınlarını və qulaqlarını örtür. O isə, əvvəlki kimi saçlarını arxadan və yanlardan qısa kəsdirir, üstə qalanı isə uşaqlıqda əyalət bərbərlərinin öyrətdiyi kimi İBM-də təqdir edilən səliqə ilə ayırır. qatarlardakı qızların nəzərləri bəzən onun üzündə ləngisə də, bu baxışlardan etinasızlıq duyulur.

Ədalətsizlikdir. Con hara müraciət etməli olduğunu bilsəydi, etirazları ilə dünyanı dağıdardı. Londonlu oğlanlar harada işləyirlər, kefləri istəyəni necə geyinə bilirlər? Ümumiyyətlə o nə üçün dəbə uyğun geyinməlidir? Bəs daxili keyfiyyətlərin heç bir əhəmiyyəti yoxdur?

Ən ağlabatanı dəbdə olan paltarlardan alıb istirahət günləri geyinmək idi. Lakin o, özünü təbiətinə yad olan, ingilislərdən çox Aralıq dənizi sakinlərinin geyimini xatırladan bu libaslarda təsəvvür edəndə daxilində güclü bir müqavimət baş qaldırır. Yox, bu, mənasız bir məzhəkə, tamaşa olardı.

London gözəl qızlarla doludur. Onlar bütün dünyadan bura gəlirlər: au pair , ya da turist kimi. Saçları qatlanmış qanadlar kimi almacaq sümüklərinə düşür, qara kölgə çəkilmiş gözlərində, üzlərində müəmma gizlidir. Ən gözəlləri dəriləri bal rəngində olan ucaboy İsveç qızlarıdır. Badamı gözlü bəstəboy italyanlar da məlahətdən məhrum deyillər. Ona elə gəlir ki, italyanlar sevgidə amansız və ehtiraslı, isveçlilər isə nəşəli və güləruzdürlər. Görəsən nə vaxtsa haqlı olub olmadığını yoxlaya biləcək? Tutaq ki, cəsarətini toplayıb bu yadelli gözəllərdən biri ilə tanış olmaq qərarına gəldi, onlara nə deyəcək? Özünü proqramçı yox, riyaziyyatçı kimi təqdim edərsə, yalan söyləmiş olar? Riyaziyyatçının rəğbəti avropalı qızı məmnun edərmə, yoxsa darıxdırıcı görkəminə baxmayaraq şair olduğunu desə yaxşıdır?

Həmişə cibində şer kitabı olur, bəzən Hölderlinin, bəzən Rilkenin bəzənsə Valyexonun. Qatarda kitabı nümayişkaranə surətdə cibindən çıxarıb oxuyur. Sınaq üçün: yalnız qeyri-adi bir qız Conun oxuduğunu layiqincə qiymətləndirə, onun qeyri-adi insan olduğunu görə bilər. Lakin qatardakı qızlar ona əhəmiyyət vermirlər. Görünür, İngiltərəyə gələrkən öyrəndikləri ilk dərslər kişilərin göndərdiyi siqnallara məhəl qoymamaqdır.

Gözəllik adlandırılan əslində dəhşətin ilk təzahürüdür, Rilke ona deyir. İnsanlar onları məhv etməyə tənəzzül etmiş gözəllik qarşısında minnətdarlıqla səcdə edirlər. Con bu mələklərə, özgə dünyaların möhtəşəm varlıqlarına yaxınlaşmağa cəsarət edərsə, onu ayaqları altında əzərlərmə, yoxsa bu şərəfə layiq hesab etməzlər?

Poeziya jurnallarının birində “Ambit”də, ya “Agenda”dakı elan diqqətini cəlb edir: poeziya cəmiyyəti hər həftə dərc olunmamış, gənc müəlliflər üçün seminar təşkil edir. O, qara



kostyumunu geyinib elan edilən vaxt, elan edilən yerə gedir. Qapını açan qadın onu şübhə ilə süzüb yaşını soruşur. “İyirmi bir” – o cavab verir. Yalan danışır, iyirmi iki yaşındadır .

Dəri kreslolarda əyləşmiş həmkarları uzaqdan onu süzüb başları ilə salam verirlər. Deyəsən burda hamı bir-birini tanıyır, təzə gələn təkə odur. Poeziya Cəmiyyətinin nümayəndəsi, orta yaşlı axsaq kişini saymasaq, demək olar bütün iştirakçılar ondan gənc, hətta yeniyetmədirlər. Növbə ilə hər kəs son şerlərini oxuyur. Conun oxuduğu şer “Özümü saxlaya bilməməyim” sözləri ilə bitir. Axsaq son sözlərin seçimini uğursuz hesab edir. Deyir ki, xəstəxanada işləyən hər kəs üçün bu söz ən yaxşı halda “sidiyi saxlaya bilməmək” mənasını verir.

O, gələn həftə yenə seminara gedir. Seminardan sonra yol qəzasında ölən dostu haqqında şer yazan (yaxşı şerdir – sakit, iddiasız) qızla qəhvə içməyə gedir. Qız deyir ki, şer yazmaqdan başqa həm də London Kinqs Kollecinə oxuyur. Bu onun ciddi geyimində də özünü büruzə verir: tünd rəngli yubka, qara corablar. Yenə görüşmək üçün vədələşirlər.

Şənbə günü günüortadan sonra Lester Meydanında görüşürlər. Az qalır kinoya getməyə qərar versinlər, amma onlar axı şairdirlər, dolğun həyat yaşamaladırlar. Ona görə Conun Qauer küçəsindəki mənzilinə gedirlər, burada o, öz razılığı ilə qız soyundurur.

Çılpaq uzanıb qucaqlaşsalar da, coşğun ehtiras hiss eləməzlər. Ehtirasın baş qaldıracağını gözləmək əbəsdir. Nəhayət, qız ondan aralanır, əllərini itələyir, ovucları ilə döşlərini örtüb, səssizcə başını yırğalayır. Con onu dilə tutub davam etməyə razı salmağa çalışa bilərdi, amma cəsarəti çatmır. Axı, o, intuisiyası olan adi bir qadın yox, həm də sənətkardır. Conun onu sürükləmək istədiyi macərə saxtadır. Yəqin ki qız bunu hiss edəcək.

Səssizcə geyinirlər. “Bağışla” – qız deyir. O, çiyinlərini çəkir, hirsələnmiş, qızı günahlandırmır. O özü də intuisiyadan məhrum deyil. Qızın ona çıxardığı hökmü özü də çıxara bilərdi.

Bundan sonra o, bir daha Poeziya Cəmiyyətinə getmir. Onsuz da orada heç kim üçün maraqlı deyildi.

İngilis qızları ilə bəxti gətirmir. İBM-də kifayət qədər qız var – katibələr və ştamplayıcılar. Onlarla tez-tez söhbət etmək imkanı var. Lakin o, İBM-dəki qızların ona etimad etmədiklərini hiss edir. Sanki bu qızlar Conun kim olduğunu, məqsədinin nə olduğunu, onların ölkəsinə nə üçün gəldiyini anlamırlar. Başqa kişilərlə isə şəhər, riyakar ingilis ədasıyla cəmləşirlər. Con isə dilxəşlik etməyi hələ də öyrənə bilməyib. Deyəsən, bu üsul heç onun xoşuna da gəlmir. Hər halda şair olduğunu İBM-dəki qızlara bildirməməlidir. Dərhal öz aralarında onu ələ salmağa, bütün Bürodada bu haqda söz-söhbət yaymağa başlayırlar.

O, ingilis, isveçli və ya italyan sevgilidən çox fransız qadın arzusuyla yaşayır. Fransızla eşq macərəsinin onu dəyişdirib mükəmməl - fransız nitqinin incəliyini, fransız təfəkkürünün zərifliyini yaxınlaşdıracağını güman edir. Amma kim deyir ki, fransız qadın onunla söhbət etməyə tənəzzül edəcək? Həm də Londonda fransızları sayı o qədər də çox deyil. Axı fransızlar

dünyanın ən gözəl ölkəsində yaşayırlar. Niyə də soyuq İngiltərəyə gəlib başqalarının uşaqlarına baxmalıdırlar?

Fransızlar dünyanın ən mədəni xalqıdır. Conun bəyəndiyi bütün yazıçılar fransız mədəniyyətindən bəhrələniblər, əksəriyyəti Fransanı özlərinin mənəvi vətənləri hesab edirlər (Fransanı və müəyyən dərəcədə İtaliyanı, baxmayaraq ki, İtaliya indi çətin dövrdən keçir) O, on beş yaşından - Pelman İnstitutuna poçtla beş funt on şilling göndərüb əvəzində qiymət almaq üçün yerinə yetirib geri göndərməli olduğu tapşırıqlar yazılmış bir qalaq kağız aldığı vaxtdan fransız dilini öyrənməyə çalışır. Keyptaundan gətirdiyi çamadanda üzərlərinə ən çox işlədilən fransız ifadələri yazılmış beş yüz kartoçka var; başında fransızca söz birləşmələri fırlanır – je viens de, mən indicə; il me faut, mən etməliyəm.

Lakin bütün cəhdləri əbəsdir, fransız dilini hiss eləmir. Fransızca nitqi dinləyərkən çox vaxt bir sözün harada başlayıb harada bitdiyini müəyyən edə bilmir. Sadə nəsr mətnlərini oxuya bilsə də, dinləyəndə başa düşmür. Dil müqavimət göstərir, onu qəbul etmir, o isə dilə yol tapa bilmir.

Əslində fransız dili onun üçün çətinlik törətməməli idi. Axı o, latın dilini bilir bəzən latın nəsrindən – Qızıl və Gümüş dövrünün nəsrini yox, sözlərin klassik düzülüşünə etinasız yanaşan “Vulqati”dən parçaları ucadan oxuyur. İspan dilini asanlıqla mənimsəyir. Sesara Valyxonun ikidilli əsərlərini, Nikollas Gilyeni, Pablo Nerudanı oxuyur. İspancada kobud səslənən sözlər çoxdur, amma bu vacib deyil. Əsas odur ki, bütün hərflər hətta qoşa “r” də tələffüz olunur.

Sözün əsl mənasında hiss edə bildiyi yeganə dil isə alman dilidir. O, radioda Kölnə, ya da çox darıxdırıcı olmayanda Şərqi Berlindən yayımlanan proqramları tutur və demək olar ki, hər sözü başa düşür. Alman şairləri oxumaq onun üçün çətinlik törətmir. Alman dilində hər bir hecanın lazımı çəkiyə malik olması onun xoşuna gəlir. Afrikaans dili yaddaşına həkk olduğundan alman dilinin sintaksisi ona çox asan gəlir. Alman cümlələrinin uzunluğu, sonlarındakı fellərin mürəkkəbliyi ona zövq verir. Alman dilində oxuyarkən bəzən onun əcnəbi dil olduğunu unudur.

O, İnqeborq Baxmanı, Bertolt Brexti, Hans Maqнус Ensenbergeri dönə-dönə oxuyur. Alman dilində onu cəlb edən gizli bir kinayə var. Lakin Con bu kinayənin səbəbini anlamır. Bəlkə də sadəcə ona elə gəlir. Kimdənsə soruşmaq istərdi. Amma fransız dilini bilən heç kimi tanımadığı kimi alman şairlərini oxuyan bir adam da tanımır.

Axı bu nəhəng şəhərdə alman dilini gözəl bilən, hətta rus, macar, yunan, italyan şerlərini oxuyan, tərcümə edən, bu dillərdə yazan minlərlə insan yaşamalı idi: mühacir şairlər, buynuz çərçivəli eynək taxan uzunsaçlı kişilər, yad sifətli, dolğun və həssas dodaqlı qadınlar. “Dillons”dan aldığı jurnallarda onların mövcudluğunu sübut edən dəlillər kifayət qədərdir. Bəs onlarla necə tanış olmaq olar? Bu müstəsna varlıqlar heç nə oxumayanda, yazmayanda və ya tərcümə etməyəndə nə ilə məşğul olurlar? Özü də bilmədən “Evrimen”in zalında onların arasında oturur?

Con bir anlıq həyəcana qapılıb parkda gördüyü bir cütlüyə yaxınlaşır. Kişi hündürboylu, saqqallıdır, qadın uzun sarı saçlarını arxaya atılıb. Con onların rus olduqlarına şübhə eləmir. Lakin söhbətlərini eşidəcək qədər yaxına gedəndə başa düşür ki, onlar ingilisdirlər, söhbətlərinin mövzusu isə “Hils”dəki mebellərin qiymətləridir.

Qalır bircə hollandlar. Ən azı holland dili Cona yad deyil, onu demək olar ki, bilir. Londondakı çoxsaylı ədəbi cəmiyyətlər arasında holland şairlərinin dərnəkləri də varmı? Əgər varsa, bu mühitə daxil olmaqla holland dilini öyrənə biləmi?

Holland poeziyası ona darıxdırıcı gəlirdi, lakin poetik jurnallarda görə ki, beynəlxalq aləmdə qəbul olunan yeganə hollandiyalı şair – Simon Vinkenooqun adı önə çəkilirdi. Con Vinkenooqun Britaniya Muzeyində tapa bildiyi bütün əsərlərini oxuyur və ona qarşı xüsusi bir rəğbət hiss etmir. Vinkenooqun şerləri sərt və amansızdır. Bu şerlərdə heç bir ecazkarlıq duyulmur. Əgər Hollandiya yalnız Vinkenooqu təqdim edə bilirsə, deməli, Conun qənaəti özünü doğruldur: hollandlar ən darıxdırıcı, ən qeyri-poetik millətdirlər.

Bəzən Karolina işə zəng vurub onunla görüş təyin edir. Görüşlər zamanı Karolina əsəbliyini gizlətməyə çalışır. Con bu qədər yol qət edərək Londona bütün gününü maşında rəqəmləri toplamağa sərf üçün mü gəlir? Ətrafına bax – Karolina deyir, – London yeniliklərlə, həzlərlə, əyləncələrlə doludur. Niyə o öz qınından çıxıb heç olmasa bir az əylənmək istəmir?

“Hamı əyləncə üçün yaranmayıb” – o cavab verir. Karolina bunu onun növbəti zarafatı hesab edib, anlamağa belə çalışır.

Karolina Kensinqtonda ev tutmaq, hər görüşə təzə libas geyinmək üçün pulu haradan tapdığını hələ də ona izah etməyib. Onun Cənubi afrikadakı atalığı avtomobil biznesi ilə məşğul olur. Bu biznes nə qədər gəlirli olmalıdır ki, qızlığının Londonda həyatını ürəyin istədiyi kimi təmin edə biləsən? O, gecə saatlarını keçirdiyi klubda, əslində nə ilə məşğuldur? Qarderobda plajları qəbul edir və bəxşiş toplayır? İçki sinisini daşıyır? Bəlkə klubda iş sadəcə tamamilə başqa mənaya gələn evfemizmdir?

Klubda – Karolina deyir, – Lorens Olivye ilə tanış olmuşam. Lorens Olivye aktrisa kimi ona böyük maraq göstərir. Hələ adı olmayan pyesində ona rol vəd edib və öz şəhərkənarı evinə dəvət edib.

Con bundan nə nəticə çıxarmalıdır? Rol vədi həqiqətə oxşamır. Karolina ona yalan deyir, yoxsa Lorens Olivye Karolinaya? Lorens Olivye yəqin ki artıq taxma dişli qocadır. Karolina şəhərkənarı evdə özünü Olivyedən müdafiə edə biləcəkmi? Ümumiyyətlə, bu yaşda kişilər gənc qadınlardan hansı yolla həzz alırlar? Çox güman ki, artıq ereksiyyətə belə qabil olmayan kişini qısqanmağın mənası varmı? 1962-ci ilin Londonunda qısqançlıq hissi dəbdən düşməyibmi?

Lorens Olivye, əlbəttə, əgər həqiqətən özüdürsə – Karolinanı dayanacaqda qarşılayıb, sürücü və eşik ağasının xidməti daxil olmaqla – şəhərkənarı mülk sahibinin qonaqpərvərliyini

göstərəcək? Sonra içkidən sərxoş olmuş qızı yataq otağına aparıb onunla könül əyləndirəcək. Karolina isə nəzakətdən, gözəl axşama görə minnətdarlıqdan, həm də karyera xatirinə buna göz yumacaq. Onunla təkliddə qalanda qız qocanın haradasa, uzaqda hesablayıcı maşınlar istehsal edən bir şirkətdə işləyən, Arçvey Roudda kirayələdiyi otaqda yaşayan və arabir şer yazan rəqibi olduğunu xatırlamaq zəhmətinə qatlaşacaq mı?

Con Karolinanın nə üçün ondan, klerk sevgilisindən hələ də ayrılmadığını anlamır. Birlikdə keçirdikləri gecədən sonra səhərin ala qararlığında evinin yolunu tutarkən Con yalnız Karolinanın onu bir daha axtarmaması üçün dua edə bilər. Doğrudan da bəzən ondan həftələrlə səs çıxmır. Sonra hər şeyin bitdiyini düşünməyə başlayan kimi Karolina yenə ona zəng vurur.

O, ehtiraslı məhəbbətin insanı dəyişdirə biləcəyinə inanır. Amma şəxsi təcrübəsi göstərir ki, məhəbbət çox vaxt aparır, yorucudur və işə ziyan vurur. Bəlkə o, qadınları sevmək üçün yaranmayıb? Bəlkə homoseksualdır? Homoseksuallıq onun bütün uğursuzluqlarının izah edə bilərdi. Axı o, on altı yaşından bəri qadın gözəlliyinin, qadınların yaratdığı sirli əlçatmazlıq təəssüratının vurğunudur. Tələbəklik illərində hansı gün kimin bəzəndiyindən asılı olaraq iki qıza birdən vurulmaqdan əldən düşmüşdü. Oxuduğu şerlərsə onu daha da coşdururdu. Şairlərin dediyinə görə seksdəki ekstaz insanı misilsiz bir aləmə, sükutun dərinliklərinə aparır, orada Kainatla bütövləşdiyini hiss edirsən. O, hələ bu aləmə çata bilməsə də, şairlərin haqlı olduğundan bir an belə şübhələnməyib.

Con bir axşam küçədə bir kişinin ona yaxınlaşmasına icazə verir. Kişi yaşca ondan böyükdür, başqa nəslin adamıdır. Taksilə Sloun Skverə çatırlar, görünür, kişi burada – divan balışları və solğun işıqlı stolüstü lampalarla dolu mənzildə tək yaşayır.

Onlar demək olar ki, danışmırlar. Con kişinin paltarın altından ona toxunmağına icazə verərək əvəzində heç nə eləmir. Kişi qurtarsa da, bu qətiyyəni hiss olunmur. Sonra Con evinə yollanır.

Homoseksuallıq elə budur? Vəssalam? Hətta bundan artıq da olsa, homoseksuallıq qadınla qorxusuzca, amma məhəbbətsiz tez-tələsik sevişməklə müqayisədə belə çox miskin görünür. Bu, uduşsuz oyundur: heç nə itirmirsən, heç nə qazanmırsan. Birinci liqadan qorxan, uduzmağa məhkum insanlar üçün oyun.

İngiltərəyə gələrkən, onun planı (əgər, ümumiyyətlə, planı var idisə) iş tapıb pul yığmaq idi. Kifayət qədər pul yığdıqdan sonra işi atıb yazıçılıqla məşğul ola bilərdi. Yığdığını xərclədikdən sonra isə yeni iş tapa bilərdi və sair.

Tezliklə, o, bu planın nə qədər sadələşdirilmiş olduğunu anlayır. O, IBM-dən ayda altmış funt alır və yalnız on funta qənaət edə bilir. Bir il iş ona iki ay azadlıq verəcək. Bu vaxtın böyük hissəsi yeni iş axtarışına sərf olunacaq. Cənubi Afrikadan aldığı təqaüd isə elmi işlərinin xərcini ödəməyə güclə çatır.

Bundan başqa məlum olur ki, o, məşğuliyyət növünü istədiyi kimi dəyişə bilməz. İngiltərəyə gələn əcnəbilərə şamil olunan yeni qaydalara görə hər dəfə iş yeri dəyişdiriləndə Daxili İşlər Nazirliyindən icazə alınmalıdır. İşsiz avaralanmaq qadağandır: IBM-dən çıxıb ya tezliklə özünə başqa iş tapmalı, ya da ölkəni tərk etməlidir.

O, IBM-də kifayət qədər çox vaxt keçirib və buradakı qaydalara öyrəşib. Bununla belə iş gününün axırına qədər dözmək onun üçün çətindir. Ona da, proqramçı həmkarlarına da iclaslarda, memorandumlarda dönmə-dönə təlqin edirlər: unutmayın, siz məlumatların peşəkar işlənməsinin ön cərgələrində dayanırsınız; buna baxmayaraq Con özünü Dikkensin kətildə oturub darıxa-darıxa kiflənməmiş sənədləri köçürən klerki kimi hiss edir.

İş gününün darıxdırıcılığı yalnız on birdə və dördün yarısında çay paylayan qızın arabası ilə gəlib hər proqramçının qarşısında bir fincan tünd ingilis çayı ("Buyurun, əzizim") qoyduğu vaxtlarda azalır. Düz saat beşdə yaranan hay-küy sakitləşən kimi katibələr və ştamplayıcılar ofisi tərk edirlər, daha onlardan iş gözləmək əbəsdir. O isə, yalnız hava qaralanda stolun arxasından qalxıb otaqda gəzişməyə, bir qədər dincəlməyə imkan tapır. Çox hissəsini 7090-cı kompüterin nəhəng yaddaş dolablarının tutduğu maşın otağı demək olar, heç vaxt boş olmur; Con öz proqramlarını 1401 saylı kiçik kompüterdə yazır, bəzən hətta xəlvətcə oyun da oynayır.

Belə vaxtlarda iş ona nəinki dözümlü bilən, hətta xoş gəlir. O, bütün gecəni bürodə keçirib yuxu tutana kimi proqramlar tərtib etməyə, sonra tualetdə dişlərini fırçalayıb döşəyini stolunun altına sərməyə etiraz etməzdi. Bu, son qatara tələsib tənha otağına çatana qədər Arçvey Roudda, sürünməkdən yaxşı olardı. Lakin belə namünasib hərəkət IBM-də yaxşı qarşılanmazdı.

O, ştamplayıcı qızlardan biri ilə dostlaşmış. Qızın adı Rodadır. Rodanın baldırları bir az qalın olsa da, zeytun rəngli dərisi çox gözəldir. Roda işinə ciddi yanaşır; hərdən o, qapının ağzında dayanıb klaviaturanın üzərinə əyilmiş qızı müşahidə edir. O, Conun baxışlarını hiss edir, lakin deyəsən bunun əleyhinə deyil.

O, Rodayla işdən başqa mövzuda danışmağa heç vaxt cəhd etmir. Onun triftonqlarla və qırtlaq birləşmələri ilə dolu nitqini başa düşmək Con üçün asan deyil. Roda köklü-köməcli ingilisdür. Bu isə onu Conun klassik orta məktəb məzunu həmkarlarından fərqləndirir. Qızın işdən kənardə yaşadığı həyat Con üçün örtülü kitabdır.

O, Londona gələrkən özünü ingilis temperamentinin məşhur soyuqluğuna hazırlamışdı. Lakin IBM – dəki qızlar heç də soyuq deyillər. Onlarda özlərinə məxsus məhrəm bir həssaslıq, eyni qəfəsə salınmış bir – birlərini bədən dilləri ilə başa düşən heyvanlara xas şəhvet hissi var. Gözəllikdə isveçlilərə və italyanlara çatmasalar da, yumor hissindən məhrum olmayan, təmkinli

ingilis qızları onun xoşuna gəlirlər. O, Rodanı yaxından tanımaq istəyərdi. Amma necə? Roda yad qəbiləndir. Bu qızın yolunda aradan qaldırılmalı olan maneələr ümidini üzür, cəsarətini qırırdı.

Nyumen küçəsində faydalı iş əmsalı 7090 – nın necə işləməsi ilə ölçülür. Bu maşın Büronun şah damarı, onun varlıq səbəbidir. 7090 – nın işləmədiyi vaxtlar itirilmiş vaxt hesab olunur. İtirilmiş vaxt səmərəsizdir, səmərəsizlik isə günahdır. Büronun hədəfi 7090 – nı gecə - gündüz işlətməkdir. Ən dəyərli müştərilər 7090 – nı bir neçə saatlığa icarəyə götürənlərdir. Belə müştərilər baş proqramçılara həvalə olunurlar, Con heç vaxt onlarla işləmir.

Lakin bir gün məlumat kartı ilə çətinliyi olan ciddi müştərilərdən birinə kömək etməyi ona tapşırırlar. Müştəri, cənab Pomfret qırıxıq kostyumlu, qısa boy eynəkli kişidir. O, hər Çərşənbə axşamı haradansa İngiltərənin şimalından Londona yeşik – yeşik perfokart gətirir. O, 7090 – nı həmişə gecəyarısından sonra altı saatlığına icarəyə götürür. IBM-də gəzən şayiələrə görə, bu perfokartlarda Hərbi Hava Qüvvələrinin sifarişləri ilə hazırlanmış yeni bombardmançı təyyarə TSR – 2 – nin aerodinamik sınaqları haqqında məlumat gizlidir.

Son iki həftənin sınaq nəticələrinin normadan kənara çıxması Mister Pomfret və şimalı həmkarları üçün çətinlik törədib. Nəticələr mənasızdır. Ya sınaq məlumatları yanlışdır, ya da təyyarənin planında səhv var. Con 1401 sayılı köməkçi maşında cənab Pomfretin perfokartlarını yenidən oxumalı, səhvin olub-olmadığını yoxlamağı tapşırırlar.

İş gecəyarısına kimi uzanır. O, cənab Pomfretin qalaq – qalaq perfokartlarını kart oxuyucusundan keçirir. Kernerdə problem yoxdur. Nəticələrsə doğrudan da normal deyil, problem var.

Problem var. Təsədüfən cüzi kömək nəticəsində də olsa o, TSR – 2 – nin hazırlanması layihəsinə qoşulub. Britaniya müdafiə qüvvələrinin nəfərinə çevrilərək, Moskvanın bombardman edilməsi planına töhfə verib. İngiltərəyə bunun üçün mü – heç bir xeyir vəd etməyən bu qəddar iş kömək etmək üçün mü gəlib? Romantika bunun harasındadır – bütün gücə yatmayan ki, çamadanı perfokartla dolu olan mülayim və aciz sifətli mühəndis - təyyarəüzəldən mister Pomfret ilk qatara minib laboratoriyasının Cümə səhəri keçiriləcək iclasına çata bilsin?

Anasına məktubunda TSR – 2 –nin aerodinamik sınaqları ilə bağlı gördüyü işdən yazır. Aerodinamik sınaqlar bitir. Mister Pomfret daha Londona gəlmir. O, qəzetlərdə TSR – 2 haqqında xəbərlər axtarır, lakin tapa bilmir. Görünür TSR – 2 layihəsi təxirə salınıb. Artıq gec olsa da, fikirləşir ki, gərəsən TSR – 2 – nin perfokartlarındakı məlumatları gizlicə götürsəydi nə olardı? Bombardmançı təyyarənin layihəsinə alt-üst edə bilərdimi? Şimalı mühəndislər onun müdaxiləsini hiss edərdilərmə? Bir tərəfdən Rusiyanı bombalardan xilas etmək üçün nəse etmək istəyir, digər tərəfdən qonaqpərvərliyindən istifadə etdiyi İngiltərənin hərbi hava qüvvələrinin təkərinə çomaq soxmağa mənəvi haqqı olmadığını düşünürdü. İstənilən halda ruslar haradan biləcəkdilər ki, IBM – in London şöbəsinin rəhmlisi bir əməkdaşı soyuq müharibə zamanı Rusiyaya bir neçə gün nəfəs dərmək imkanı verib?

O, ingilislərin nəyə görə ruslarla qarşı qərəz güddüklərini anlamır. Britaniya və Rusiya 1854-cü ildən başlayaraq bütün müharibələrdə müttəfiq olublar. Ruslar heç vaxt Britaniyanı ərazilərini işğal etməklə hədələməyiblər. Elə isə nəyə görə ingilislər Avropada özünü əsl talançı kimi aparan Amerikanın tərəfini tuturlar? Hər halda səbəb yalnız amerikalılara qarşı duyduqları rəğbət hissi ola bilməz. Karikaturaçılar güllü Havanna köynəkləri geyinmiş, əllərindəki dollar dəstələrini yelləyən, siqar çəkən yekəqarın Amerika turistlərini usanmadan ələ salırlar. Conun fikrincə, ingilislər fransızlardan nümunə götürüb NATO – dan çıxmalı, Rusiyaya diş qıcamağı amerikalıların və təzə dostları qərbi almaniyalıların öhdəsinə buraxmalı idilər.

Qəzetlər NSH – nüvə silahsızlaşdırması hərəkatı – haqqında xəbərlərlə doludur. Əllərində plakat tutub şüarlar söyləyən sısqə oğlanların, çirkin, sısqə qızların qəzetlərdə dərc olunan şəkilləri onda NSH – yə qarşı rəğbət oyatmır. Digər tərəfdən Xruşov bu yaxınlarda çox gözəl bir fənd işlədərək taktiki gediş edib: Rusiyanı mühasirəyə alan Amerika raketlərinin cavabında Kubada raket vuran qurğular yerləşdirib. Kennedi raketlər Kubadan yığışdırılmayacağı halda, Rusiyanı bombardman edəcəyini deyir. NSH də bunun əleyhinə, Amerikanın Britaniyadakı bazalarından da istifadə etməklə Rusiyaya nüvə zərbəsi endirməsinə qarşı çıxış edir. Sözsüz ki, Con onların bu mövqeyini bəyənməyə bilməzdi.

Amerikan casus təyyarələri rusların Atlantikadan keçib Kubaya tərəf gedən yük gəmilərinin fotoşəkillərini çəkiblər. Amerikalılar iddia edirlər ki, gəmilər yeni raketlərlə yükləniblər. Şəkillərdəki raketlər, daha doğrusu onların çadır altındakı qeyri – müəyyən cizgiləri ağ dairələrlə işarələnib. Conun fikrincə, ağ dairəyə alınanlar xilasedici qayıq da ola bilər. Qəzetlərin amerikalıların nağıllarına etiraz etməyə çalışmaması onu təəccübləndirir.

“Oyanın! – NSH tələb edir. – Nüvə faciəsinin astanasındayıq”. Həqiqətənmi belədir? – Con düşünür. Doğrudanmı, o da daxil olmaqla hamı məhv olacaq?

O, NSH – nın Trafalqar meydanında keçirdiyi böyük mitinqə gedir, lakin müşahidəçi olduğunu göstərmək üçün kütlədən kənarda dayanmağa çalışır. Bu onun gördüyü ilk kütləvi mitinqdir: silkələnən yumruqlar, qəzəbli şüarlar. Ümumiyyətlə, ehtirasların coşması Conu qıcıqlandırır. Onun fikrincə, yalnız eşqə və incəsənətə təmənnasız təslim olmaq olar.

Bu mitinq NSH tərəfdarlarının Nüvə Tədqiqat Mərkəzinin yerləşdiyi Oldermastondan başlayan əlli millik yürüşlərinin kulminasiya nöqtəsidir. “Qardian” bir neçə gün ərzində yollarda islanmış yürüş iştirakçılarını fotoşəkillərini dərc etmişdi. İndi burada, Trafalqar meydanında bədbin əhval – ruhiyyə hökm sürür. O, natiqləri dinləyir və tədricən bu adamların, ya da bəzilərinin söylədiklərinə doğrudan da inandıqlarını anlayır. Onlar Londona bomba yağdırılacağına və tezliklə öləcəklərinə həqiqətən inanırlar.

Con Austerlits döyüşündə süngüsünü ona tuşlayıb hipnoz edilmiş dovşan kimi qaçan əsgərə baxan Nikolay Rostovu xatırlayır. “Məni necə öldürmək istəyə bilərlər, - Nikolay öz-özünə etiraz edir, - Axı məni hamı sevir.

Yağışdan çıxıb yağmura düşüb! Fələyin oyununa bax! Səni zorla orduya aparmağa çalışan afrikanderlərdən, dənizdə batırmağa çalışan zəncilərdən qaçıb tezliklə külə dönəcək adaya düşsən. Bu nə dünyadır, o yaşayır? Hara qaçasan, siyasətçilərin bitib – tükənməz ağılsızlıqlarının əlindən hara baş götürüb gedəsən? Bircə İsveç dava – dalaşdan uzaq görünür. Bəlkə hər şeyi atıb elə ilk gəmiylə Stokholma üzsün? İsveçə buraxılmaq üçün isveç dilini bilmək vacibdir? İsveçlilərə proqramçı lazımdır? Ümumiyyətlə orda kompyuter varmı?

Miting bitir. Con öz otağına qayıdır. İndi “Qızıl qədəh”i oxumaq və ya şerlərinin üzərində işləmək olardı, lakin bunun nə mənası var? Ümumiyyətlə nəyinsə mənası varmı?

Bir neçə gündən sonra böhran gözlənilmədən sona çatır. Kennedinin təhdidləri Xruşovu təslim olmağa məcbur edir. Yük gəmilərinə geri qayıtmaq əmri verilir. Ruslar bu addımlarını uzun–uzadı izah edirlər, onlar açıq – aşkar təhqir ediləblər. Böhrandan yalnız kubalılar şərəflə çıxırlar. Onlar qorxmadan and içirlər ki, raketlə və ya raketsiz inqilablarını son damla qanlarına qədər qoruyacaqlar. O, kubalıları da, Fidel Kastronu da bəyənir. Fidel heç olmasa, qorxaq deyil.

Teyt Qalereyasında turist zənn elədiyi bir qızla söhbət edir. Bu eynəkli, yağunayaqlı, çirkin, qız Conun xoşuna gəlməyən, bəlkə də özünün də aid olduğu qəbildən insandır. Qız adının Astrid olduğunu deyir. O, Avstriyalıdır, lakin Vyanada yox Klaqenfurt dandır.

Astrid turist yox, “au pair”dir. Ertəsi gün birlikdə kinoteatra gedir, tezliklə zövqlərinin tamamilə fərqli olduğunu anlayırlar. Buna baxmayaraq Astrid onu işlədiyi evə dəvət edəndə etiraz eləmir. Bir dəqiqəlik Astridin otağına baş çəkirlər: mansarda, göy pərdələr, eyni rəngli yataq örtüyü, yastığa söykədilmiş xovlu oyuncaq ayı.

Sonra aşağıda Astrid və ev sahibəsi, Conu soyuq nəzərlərlə süzüb ağıldan kəm hesab edən ingilis qadınla birlikdə çay içir. “Bura ingilis evidir. Burada müstəmləkələrdən çıxan arsızlara, xüsusən də burlara yer yoxdur”. Qadının gözləri deyir.

İngiltərədə yaşayan Cənubi afrikalıların günləri heç də xoş keçmir. Cənubi Afrika təntənə ilə özünü respublika elan edildikdən sonra, tələm – tələsik Xalqların Britaniya Dostluğundan çıxarıldı. Bu sürgünü izah etmək çox asandır. İngilislər burlardan və burların idarə etdikləri Cənubi Afrikadan, faydasından çox zərəri olan bu müstəmləkədən beziblər. Əgər Cənubi Afrika yavaş – yavaş qeyb olmağa başlasaydı, ingilislər bundan yalnız məmnun olardılar. Valideynlərini axtaran yetimlər uşaqlar kimi qapılarının ağzında boyunlarını buran zavallı cənubi afrikalı ağlar da onlara qətiyyətlə lazım deyillər. Con bu nəzakətli xanımın Astridi onun arzuolunmaz adam olduğuna inandıracağından şübhə eləmir.

Tənhalıqdan, bəlkə də yazdığı gəldiyini üçün o, bu bədbəxt, çirkin, ingiliscə çətinliklə danışan əcnəbi qıza daha bir görüş təyin edir, sonra heç bir səbəbsiz evinə dəvət edir. Astridin hələ heç on səkkiz yaşı da yoxdur. Soyunduranda məlum olur ki, qızın dərisi soyuq və yapışqandır. Con səhv etdiyini başa düşüb qıza qarşı heç bir ehtiras hiss eləmir. Qadınların nə istədikləri hər



zaman müəmma olsa da, Astridin də heç nə hiss etmədiyinə şübhə yoxdur. Lakin geri addım atmaq üçün çox gecdir.

Gələn həftələrdə birlikdə daha bir neçə gecə keçirirlər. Lakin Astrid yalnız dayəlik etdiyi uşaqları yatırıqdan sonra evdən çıxıb bilir. Kensingtona gedən sonuncu qatar yola düşənə qədər birlikdə ən çox bir saat vaxt keçirə bilirdilər. Bir dəfə qız cəsarətini toplayıb bütün gecəni qalır. Con özünü elə aparır ki, guya bu onun ürəyincədir, əslində isə yox. Tək daha yaxşı yatır. Yatağını kiminləsə bölüşəndə narahat yatır, səhər isə yorğun oyanır.

Uzun illər əvvəl o, hələ uşaq olanda var gücləriylə xoşbəxt ailə kimi görünməyə çalışan valideynləri şənbə axşamları rəqsə gedirdilər. Con onların hazırlıqlarını müşahidə edər, gec saatlara qədər oyaq qalmış olsa, rəqsdən sonra anasını sorğu – suala çəkərdi. O, Vursesterin Mason mehmanxanasının rəqs zalında əslində nə baş verdiyini heç vaxt görməmişdi. Valideynləri necə rəqs edirlər? Yəqin rəqs edəndə özlərinin elə aparırlar ki, guya bir – birlərinin gözlərinə baxırlar. Yalnız bir – birləri ilə rəqs edirlər, yoxsa Amerika kinolarındakı kimi yad kişilərə əlini qadının çiyinə qoyub partnyorundan ayırmağa icazə verilir? Kişi isə özünə başqasını tapır ya da qəmgin halda bir küncdə dayanıb siqar çəkir.

O, evli insanların nə üçün qonaq otaqlarında radionu qoşub rəqs etmək əvəzinə geyinib-keçinib mehmanxanaya getdiklərini anlaya bilmirdi. Lakin Mason mehmanxanasındakı şənbə gecələri anası üçün çox vacib idi, atla gəzinti, at olmayanda, velosiped sürmək imkanı qədər vacib. Rəqslər və ata minmək onun üçün ərə getməmişdən, özünün dediyi kimi dustağa çevrilməmişdən əvvəlki həyatını (“Mən bu evdə dustaq olmayacağam!”) təcəssüm etdirirdi.

Bu əyilməzliyi anasına heç nə vermədi. Atasının şənbə axşamları onları rəqsə aparən iş yoldaşı hər kim idisə, başqa evə köçdü ya da rəqsə getməyi tərgitdi. Gümüşü sancaqlı, parıltılı göy paltar, ağ əlcəklər, başa yanakı qoyulan məzəli kiçik şlyapa paltar şkafına qoyuldu. Bununla da hər şey bitdi. Con sevincini bürüzə verməsə də, rəqslərin bitməsindən məmnun idi. Rəqs gecələrinin ertəsi günü anasının üzündən çəkilməyən anlaşılmaz ifadədən xoşu gəlmirdi. O, rəqsin özündə də heç bir mənə görmürdü. Rəqs səhnələrinin vəd edildiyi filmlərə baxmırdı, rəqs edənlərin üzlərindəki küt və sentimental ifadə onu diksindirirdi.

“Rəqs yaxşı idmandır”, anası təkid edirdi. “İnsana ritm tutmağı, hərəkətlərini uzlaşdırmağı öyrədir”. Lakin Con fikrindən dönmürdü. İdman etmək istəyən gimnastika ilə məşğul ola, ağırlıq qaldıra, yaxud məhlədə qaça bilər.

O vaxtdan illər ötsə də onun rəqslə bağlı fikirləri dəyişməyib. O hələ tələbə ikən başa düşmüşdü ki, rəqs etməyi bacarmadan dəvətlərə getmək özünü pis vəziyyətə qoymaqdır. Rəqs kurslarına yazıldı: kvikstep, vals, tvist, ça- ça. Amma əbəs yerə - bir neçə aydan sonra bütün öyrəndiklərini unudurdu, özü də öz iradəsi ilə. Səbəbini də çox gözəl başa düşürdü. Heç vaxt, hətta dərs vaxtı bir anlığa da olsa, bütün fikrini rəqsdə cəmləşdirə bilmirdi. Ayaqlarını lazım olan kimi tərپətsə də daxilən xoşagəlməz bir gərginlik hiss edirdi. Bu günə qədər də heç nə dəyişməyib: qəlbini dərinliklərində hələ də rəqsi mənasız hesab edir.

Rəqs yalnız insanların qəbul etmək istəmədikləri başqa nəyinsə təzahürü kimi müəyyən mənə qazanır. Bax, bu “nə isə” həqiqət, rəqs isə göz boyamaqdır. Qızı rəqsə dəvət etmək cinsi əlaqəyə dəvət etməkdir. Rəqs etməyə razılıq cinsi əlaqəyə razılıq mənasını daşıyır. Rəqs isə bu əlaqənin yamsılanması, seksə hazırlıqdır. Bu o qədər barizdir ki, Con insanların nə üçün əziyyət çəkib rəqs etdiklərinə təəccüblənməyə bilmir. Bu qədər bəzənmək, ritual, bu böyük yalan nəyə lazımdır?

Kobud ritimli, köhnə dəbli rəqs musiqisi, Mason Mehmanxanasının musiqisi onu həmişə darıxdırıb. Yaşlılarının rəqs etdikləri şit amerikan musiqisi isə yalnız ikrah doğurur.

Cənubi Afrikada radiolarında yalnız amerikan musiqisi səslənirdi. Qəzetlər dəli kimi Amerika kino ulduzlarının şıltaqlıqlarını izləyirdi. Amerikanın dəlilikləri təqlid edilirdi. Niyə? Niyə hər sahədə Amerika örnək götürülməlidir?

Əvvəl hollandların, indi də ingilislərin üz döndərdikləri əksəriyyəti həyatında bir dəfə də əsl amerikalı görməmiş cənubi afrikalılar saxta amerikalara çevrilmək fikrinə düşüblər?

O ümid edirdi ki, İngiltərədə Amerikadan – Amerika musiqisindən, amerikalıların qəribəliklərindən xilas ola biləcək. Lakin ingilislərin də amerikalıları təqlid etməyə az can atmadıqlarını görmək onu təəccübləndirdi. Məşhur qəzetlər konsertlərdə özlərini unudub qıy çəkən qızların şakillərini dərc edirlər. Saçları çiyinlərinə çatan oğlanlar qışqırır, saxta amerikan ləhcəsi ilə inildəyir, sonra isə gitaralarını parçalayırlar. O bütün bunları başa düşür.

Britaniyanın xilaskarı Üçüncü Proqramdır. İBM-dəki iş gününün sonunda gözlədiyi bir şey var idisə, o da öz sakit otağına qayıdıb radionu açmaq, indiyə qədər bir dəfə də olsun eşitmədiyi musiqini dinləmək və ya sakit, intellektual söhbətlərə qulaq asmaq idi. Hər axşam heç bir ödəniş tələb edilmədən bircə toxunuşla qapılar üzünə açılırdı.

Üçüncü proqram yalnız uzun dalğada yayımlanır. Əgər qısa dalğada yayımlansaydı, Keyptaunda da tutmaq olardı. Onda Londona köçmək nəyə lazım olardı?

“Şairlər və poeziya” silsiləsində İosif Brodski adlı bir rusdan danışılır. Tüfeylilikdə ittiham olunan İosif Brodski buzlu şimalda, Arxangelsk yarımadasındakı düşərgədə beş il islahedici əməyə məhkum olunub. Cəza müddəti hələ bitməyib. Con Londonda isti otağında əyləşib qəhvə içib fındıq, kişmiş yeyərkən onun yaşlarında bir kişi, onun kimi şair, bütün gün

odun mişarlayır, donmuş barmaqlarını bir təhər isitməyə çalışır, cırıq çəkmələrini yamayır, balıq başı və kələm şorbası ilə qidalanır.

“İynənin içi kimi qaranlıq”, – Brodski şerlərinin birində yazır. Bu misra heç cür onun yadından çıxmır. Həqiqətən diqqətini toplaya bilsə, hər gecə çalışsa, ilham pərisinin səxavətindən ona da pay düşərmə? O da bu misraya bənzər nə işə yarada biləcəkmə? Axı bilir ki, yaza bilər, axı onun da təxəyyülü Brodskininki ilə eyni rəngdədir. Bəs onun sözləri Arxangelskə necə gedib çatacaq?

o, Brodskini yalnız radiodan eşitdiyi şerlərdən tanıyır. Bu, əsl poeziyadır. Brodski işə Londonda yaşayan Con haqqında heç nə bilə bilməz. Soyuqdan donan şairə hər gün, hər saat onunla, onun yanında olduğunu necə desin?

İosif Brodski, İncebor Baxman, Zbiqnev Herbert: sözlər efir dalğaları ilə Conun otağına uçur, ona poeziyanın, deməli özünün nəyə qadir olduğunu anladır. O, bu insanlarla eyni dünyada yaşadığı üçün sevinirdi. “Sıqnal Londonda eşidildi, xahiş edirəm, davam edin” – əlində olsa, onlara göndərəcəyi ismarıq bu olardı.

Cənubi Afrikada o, Şonberq və Berqin bir –iki əsərini eşitmişdi - “Aydın gecə”, skripka konserti. İndi ilk dəfədir, Anton fon Vebernin musiqisini eşidir. Vebern haqqında eşidib. Haradasa oxuyub ki, Vebern həddindən böyük yol qət edib, onun yazdığı musiqi yox, necə gəldi götürülmüş səslərdir. Con radionun üzərinə əyilib dinləyir. Bir not, ikincisi, üçüncüsü – buz parçaları kimi soyuq notlar bir-birlərinin ardınca səmadakı ulduzlar kimi düzülür. Bir və ya iki dəqiqəlik məftunluq, sonra musiqi bitir.

1945-ci ildə Amerika əsgərləri Veberni güllələyiblər. Bu, yanlış anlaşılma, müharibə qəzası adlandırıldı. Bu səsləri, sükutu, səs və sükutu nizamlayan istedad həmişəlik məhv edilmişdi

Con abstrakt ekspressionistlərin sərgisinə, Teyt Qalereyasına yollanır, hiyləgər bir londonlunun əyalət cahilinə göz qoymaq ehtimalına qarşı ağıllı görkəm almağa çalışaraq on beş dəqiqə Cekson Pollokun rəsminin qarşısında dayanıb əsərin ruhuna nüfuz etməyini gözləyir. Amma əbəs yerə. Şəkil ona heç nə demir. Əsərdə onun anlamadığı nə işə var.

Qonşu otaqdakı hündür divarın ağ fonunda qara uzunsov bir ləkədən ibarət nəhəng bir rəsm əsəri asılıb. Robert Mozervel, “İspan Respublikasının xatirəsinə elegiya, 24” – lövhədə yazılıb. Con yerində donub qalır. Vahiməli və eczkar qara ləkə ruhuna hakim kəsilir. Rəsm əsərindən qopan sinc zərbəsinə bənzər səs onu titrədir, dizlərini zəiflədir.

İspaniyaya, ümumiyyətlə, heç nəyə bənzəməyən, lakin Conun ruhunda qaranlıq hisslər oyadan bu formasız qara ləkənin gücü haradan qaynaqlanır? Bu əsər gözəl olmasa da, gözəllik qədər amirənə görünür. Nə üçün bu güc Pollokda, Van Qoqda, Rembrandtda yox, məhz Mozerveldə sezilir? Bu, ürəyin başqalarını yox, məhz bəyəndiyin qadını görəndə titrəməsi kimidir? İspan respublikasının xatirəsinə elegiya Conun ruhunda yaşayan hansısa obrazla səsləşirmi? Bəs onun

taleyinə yazılmış qadın? O qadının cizgiləri artıq Conun daxili zülmətinə qazınıbmı? Onun qarşısına çıxmasını daha nə qədər gözləmək lazımdır? Bəs o gün gələndə Con buna hazır olacaqmı?

O, bu sualın cavabını bilmir. Amma bir gün alın yazısı ilə qarşılaşa bilsə, onların bir – birlərinə qarşı nəvazişləri misilsiz, ölüm ekstazına bənzər olacaq. . Sonra o, həyata yeniləmiş, simasını dəyişmiş halda qayıdacaq. O günə hazır olmaq lazımdır.

“Evrimen” kinoteatrında Sətyacid Reyin retrospektivini nümayiş etdirirlər. O bir-birinin ardınca üç axşam ovsunlanmış halda Apu trilogiyasına baxır. Apunun tələyə düşmüş, kədərli anasında, cazibədar, düşüncəsiz atasında Con öz valideynlərini tanıyır. Lakin onu ilk növbədə musiqi valeh edir, zərb və simli alətlərin bihuş edici səsi, fleyta ariyalarının qamma və ya ahəngi (musiqi nəzəriyyəsinə kifayət qədər yaxşı bilmir) ruhunu oxşayır. Film bitdikdən sonra o, uzun müddət davam edən melankoliyaya qapılır.

İndiyə qədər o, ehtiyacı olan hər şeyi qərb musiqisində, ilk növbədə Baxda tapırdı. İndi isə elə bir musiqi ilə qarşılaşıb ki, Baxda onun yalnız kiçik bir çalarını eşitmək olar: şüür və düşüncənin barmaqların rəqsinə təslim olması.

Con bütün şəhəri dolanıb musiqi mağazalarının birində Ustad Vilayət Xan adlı ud ifaçısının valını tapır; Qrammofonu olmadığından valın yalnız ilk on dəqiqəsini mağazada dinləyə bilər: mükəmməl səs ardıcılığı, titrək emosiyalar, coşğun ekstaz. O, bəxtinin gətirdiyinə inana bilmir. Tamamilə yeni bir materik özü də cəmi doqquz şillinqə! O, valı evə gətirib dinləyə biləcəyi günə kimi iki karton rəfin arasında gizlədir.

Conun yaşadığı evin aşağı mərtəbəsində hindli ər-arvad yaşayır. Onların hərdən boğuc səslə ağlayan körpələri var. Con bəzən kişi ilə pilləkəndə rastlaşır, başlarını tərpedərək bir-birləri ilə salamlayırlar. Qadın nadir hallarda otaqdan çıxır.

Bir axşam qapı döyülür. Hindli qapının ağzında dayanıb, Conu sabah axşam şam yeməyinə dəvət edir.

Con qorxu ilə də olsa, dəvəti qəbul edir. O, tünd ədviyyatlara öyrəşməyib. Görəsən yeməkləri gülünc vəziyyətə düşmədən yeyə biləcəkmi?

Lakin hindlilərin evinə gedəndən sonra sakitləşir. Bu ailə Cənubi Hindistandır; vegetariandırlar. Ev sahibi izah edir ki, acı ədviyyat heç də hind mətbəxinin ayrılmaz hissəsi deyil, ondan yalnız çürümüş ətin dadını ört-basdır etmək üçün istifadə edirlər. Cənubi Hindistanın yeməkləri isə yumşaq dadı ilə seçilir. Doğrudan da belədir. Conu qonaq elədikləri – hilli, mixəkli kokos şorbası, südlü qayğanaq olduqca yüngül idi.

Ev sahibi mühəndisdir. O bir neçə ildir, arvadı ilə birlikdə İngiltərədə yaşayır. “Burada xoşbəxtik”, – o deyir. Bura bu günə qədər yaşadıkları evlərin ən yaxşısıdır. Otaq genişdir, bina

sakit və səliqəlidir. Əlbəttə, İngiltərənin iqlimi xoşlarına gəlmir. Amma, – hindli çiyinlərini çəkir – dözmək lazımdır.

Qadın demək olar ki, söhbətə qoşulmur. Süfrə arxasında əyləşmədən boşqabları aparıb gətirir, heç nə yemədən otağın küncünə, uşağın çarpayısına tərəf gedir. “İngiliscə çox da yaxşı danışa bilmir”, əri izah edir.

Conun mühəndis qonşusu Qərb elmi və texnikası qarşısında baş əyir, Hindistanın geri qaldığından şikayətlənir. Ümumiyyətlə, maşınlar haqqında mədhiyyələr onu darıxdırsa da, qonşusunun sözünü kəsmir. Hindistanlı ər-arvad İngiltərədə onu evlərinə dəvət edən ilk insanlardı, özü də qara dərilidirlər, Cənubi Afrikadan olduğunu bilə-bilə ona əl uzadıblar. Onlara minnətdardır.

Bəs indi bu minnətdarlığın müqabilində edəcək? Onları ağlayan körpələri ilə birlikdə yuxarı, evinə dəvət edib şorba və sosiska olmasa da, pendir souslu makarona qonaq etməkdən söhbət gedə bilməz. Bəs onların qonaqpərvərliyinə necə qarşılıq versin?

Bir həftə keçir, Con heç nə etmir, sonra daha bir həftə. Xəcalət hissi getdikcə artır. O, səhərlər qapıdan gələn səslərə qulaq asmağa başlayır, mühəndisin işə getməyini gözləyir və yalnız bundan sonra bayıra çıxır.

Qarşılığında nə isə etməlidir, adi bir diqqət əlaməti göstərməlidir, amma neyləməli olduğunu tapa bilmir, ya da tapmaq istəmir, sonda isə çox gec olur. Ona nə olub? Niyə ən sadə addımları atmaq onun üçün bu qədər çətinidir? Cavab təbiətinin belə olmağıdırsa, belə təbiət onun nəyinə lazımdır? Niyə təbiətini dəyişmiş?

Doğrudanmı məsələ xasiyyətdədir? Çətin ki. Bu xasiyyətə yox, xəstəliyə bənzəyir, mənəvi xəstəlik: rəzillik, qadınlara qarşı soyuqluğundan fərqlənməyən ruhi kasıblıq. Belə xəstəlikdən incəsənət yaratmaq olarmı? Belə incəsənət ucalıq gətirərmə?

O, Hamsted qəzet köşkünün yanından asılmış lövhədə belə bir elan oxuyur: “Svis Kotecdəki mənzil üçün dördüncü kirayəçi axtarılır. Otaqlar ayrı, mətbəx ümumidir”.

O bölüşməyi xoşlamır, tək yaşamağa üstünlük verir. Lakin tək yaşamaqla özünü təcriddən heç vaxt xilas ola bilməyəcək. Mənzilə zəng vurub görüş təyin edir.

Mənzili Cona özündən bir neçə yaş böyük, əynində Nerunun geyindiyinə bənzər qızılı düyməli göy kitel olan saqqalı bir kişi göstərir. Adı Mikloşdur, Macarıstandandır. Mənzil təmiz və havadardır, Cona təklif edilən otaq indi yaşadığından həm böyük, həm də müasirdir. “Götürürəm”, o düşünmədən Mikloşa deyir, “Beh verim?”

Lakin məlum olur ki, məsələ o qədər də sadə deyil. “Adınızı və telefon nömrənizi qoyun, sizi siyahıya salaram” – Mikloş deyir.

O, üç gün gözləyir. Dördüncü gün zəng vurur. Dəstəyi qaldıran qız deyir ki, Mikloş yoxdur. Otaq? Otaq artıq bir neçə gün əvvəl kirayə verilib.

Qızın səsi azca xırıltılıdır; şübhəsiz ki, o, olduqca gözəl, ağıllı və zərifdir. Con ondan macar olub-olmadığını soruşmur. Əgər otağı tutsaydı, onunla bir mənzildə yaşayardı. Kimdir o? Adı nədir? Bəlkə alına yazılan qadın o imiş və tale yenə ondan üz döndərib? Görəsən ona çatmalı otağı və gələcəyini ələ keçirən bəxtəvər kimdir?

Cona elə gəlmişdi ki, Mikloş evi ona başdansıvdu göstərir. Bunun yalnız bir izahı ola bilər – Mikloşa yalnız kirayə haqqının dördü biri yox, eyni zamanda evə nəşə, stil, romantika gətirən adam lazımdır. Mikloş Conu görəndə kimi onun bu xüsusiyyətlərdən məhrum olduğunu başa düşmüşdü.

Təşəbbüskarlıq göstərmək lazım idi. “Mən göründüyüm kimi deyiləm”, deməli idi. “Zahirən klerkə oxşasam da, əslində şairəm, ya da şair olacağam. Həm də şairlərin çoxundan bunu gözləmək əbəs olsa da, mən ev kirayəsini vaxtılı-vaxtında verəcəyəm”. Amma o, nə özü, nə də istedadı haqqında heç nə demədi, indi isə artıq gecdir.

Necə olur ki, macar dəbdəbəli Sviss Kotecdə mənzildə yaşayır, dəbə uyğun geyinir, yanında şübhəsiz, gözəl, bir az xırıltılı səslə qızla az qala günortaya qədər tənbel-tənbel yatır, o isə bütün gün IBM-də hamallıq edib Arçvey Rouddakı cansıxıcı otaqda yaşayır. Londonun həzz qapılarının açarları Mikloşun əlinə necə keçib? O və onun kimilər belə qayğısız həyat sürmək üçün pulu haradan alırlar?

O, heç vaxt qaydalara riayət etməyən adamları sevməyib. Qaydalara məhəl qoymasan, həyat mənasını itirir: onda İvan Karamazov kimi bileti geri qaytarıb qeybə çəkilmək lazım gəlir. Bununla belə görünür, London qaydalara tüpürüb yaşayan adamlarla doludur və onlar heç də əməllərinə görə cavab verməli olmurlar. Bəlkə də yalnız o oyunu qaydalarına görə oynayacaq qədər səfehdir. O və qatarlarda gördüyü özü kimi eynəkli və qara kostyumlu klerklər. Bəs, nə etməli? İvandən, yoxsa Mikloşdan nümunə götürmək lazımdır? Cona elə gəlir ki, kimi nümunə götürürsə, götürsün uduzan yenə o olacaq. Çünki onda kef çəkmək, dəblə geyinmək qabiliyyəti olmadığı kimi yalan, aldatma, qaydaları pozmaq qabiliyyəti də yoxdur. Onun yalnız bir istedadı var – izzət çəkmək, darıxdırıcı, səmimi izzət. Bəs onun izzətə heç bir qiymət verməyən bu şəhərdə nə işi var?

Hər həftə ona anasından üstü səliqəli çap hərfləri ilə yazılmış açıq mavi rəngli aviapoçt zərfinə qoyulmuş məktub gəlir. Anasının bu sadıq məhəbbət izharı onu hövsələdən çıxarır. Axı anası nə vaxt başa düşəcək ki, o, Keyptaunu tərək edərəkən keçmişlə bütün bağlarını qoparıb? Onu oğlunun tamamilə başqa adam olmaq cəhdləri ilə barışmağa necə məcbur eləsin? Con on beş yaşından bu məqsədə can atır və geridə qoyduğu vətəni, ailəsi haqqında bütün xatirələri yaddaşından silənə qədər bu cəhdlərini davam etdirəcək. Axı anası oğlunun böyüdüyünü, ondan tamamilə yad hesab olunacaq qədər uzaqlaşdığını nə vaxt başa düşəcək?

Anası ailədəki yeniliklərdən xəbər verir, son iş yerləri haqqında danışır (o, xəstələnmiş müəllimləri əvəz edər - edər məktəbdən – məktəbə keçir). O, hər məktubunu Conun sağ-salamat olduğuna, isti geyməyi unutmadığına, bütün Avropanı bürüyən qripə yoluxmadığına ümid etdiyini yazmaqla bitirir. Cənubi Afrikada baş verənlər haqqında isə heç vaxt yazmır, çünki oğlu açıq-aşkar bu məsələlərlə maraqlanmadığını bildirib.

Con qatarda əlcəklərini itirdiyini yazmışdı. Böyük səhv. Dərhal aviapoçtla banderol çatdırılır: qoyun dərisindən bir cüt əlcək. Banderolun üstündəki markalar əlcəyin özündən baha idi.

Anası məktubları bazar axşamları yazır və bazar ertəsi səhər poçt qutusunda atır. Ailəsinin Rondeboşdakı evi satandan sonra köçdüüyü mənzildə oynanılan səhnəni təsəvvür etmək Con üçün çətin deyil. Şam yeməyi qurtarıb. Anası süfrəni yığırdır, eynəyini gözüne taxıb stolüstü lampanı yaxınına çəkir. “İndi nə edirsən?” – “Arqus”u sətir – sətir oxuyub qurtarmış və başqa məşğuliyyəti tapmadığından bazar axşamlarından qorxan atası soruşur. “Cona məktub yazmalıyam” – anası deyir və dodaqlarını sıxır: mane olma. “Əzizim Con” – o məktubuna başlayır.

Bu kütbeyin, inadkar qadın bu məktublarla nəyə nail olmağa çalışır? Məgər o başa düşür ki, nə qədər inadla məhəbbətini göstərməyə çalışsa da, oğlunu yumşaldıb geri qaytara bilməyəcək? Nəyə görə o, Conun adi bir adam olmadığı fikri ilə barışa bilmir? Bütün sevgisini qardaşına verib ondan əl çəkə bilməzmi? Qardaşı sadə, zərərsiz məxluqdur, ürəyi yumşaqdır. Qoy, sevgi yükünü qardaşı çəksin, qoy anasının ilki, ən istəklisi olduğunu o eşitsin. O da yeni – unudulmuş bir adam kimi sərbəstcə öz həyatını qursun.

Anası hər həftə yazır, amma o, hər həftə cavab vermir. Bu onun hisslərinə şərikin olmaq olardı. Con yalnız düşəndən-düşənə yazır, məktubları qısa olur, əgər yazırsa, deməli hələ sağdır.

Ən pisi də elə budur. Anasının qurduğu tələdən hələ xilas ola bilməyib. Əgər bütün əlaqəni kəsib heç yazmasa, anası mümkün olan ən pis ehtimala inanacaq. Nə qədər ki, anası sağdır, o, ölməyə cürət edə bilməz. Nə qədər ki, anası sağdır, onun həyatı özünün deyil. Özünü sevməsə də, anasının xətrinə özünə qayğı göstərməli olur – hətta isti geyinmək, yaxşı yemək, C vitamini qəbul etmək fikri ilə də barışır. İntihar haqqında isə düşünməyə belə dəyməz.

O, Cənubi Afrika haqqında bütün xəbərləri BBC-dən və “Mançester Qardian”dan alır. “Qardian”ın xəbərləri onu qorxudur. Fermer işçilərindən birini ağaca bağlayıb, ölənə qədər döyüb. Polis qələbəliyin üzərinə pərakəndə atəş açıb. Qanı üzündə qurumuş məhbus ədyaldan cırılmış ensiz parça zolağı ilə kamerasında asılmış vəziyyətdə tapılıb. Fasiləsiz dəhşət üstünə dəhşət, zülm üstünə zülm.

Anası hesab edir ki, dünya Cənubi Afrikanı anlamır. Qaralar burada materikin istənilən başqa ölkəsindən daha yaxşı yaşayırlar. Tətil və etirazlara onları kommunist təşviqatçılar təhrik edirlər. Əməklərinin qarşılığında qarğıdalı sıyığı alan, uşaqlarını qışın şaxtasından cutdan torba geyindirməklə qoruyan muzdur kəndlilərə gəldikdə isə anası etiraz eləmir – bəli, biabırçılıqdır. Amma bu yalnız Transvaalda olur. Qəlbi qara, kinli Transvaal afrikanderləri ölkəni bədnam edirlər.

Conun tərəddüd etmədən anasına bildirdiyi fikrinə görə, ruslar BMT-də nitq söyləməkdənsə, yubanmadan Cənubi Afrikaya girməlidirlər. Pretoriyaya hava desantı yeridib dost-tanışları ilə birgə Fervurd u tutmaq, divara dirəyib güllələmək lazımdır.

Lakin o, rusların Fervurdu güllələdikdən sonra nə etməli olduqları haqqında yazmır. Bu haqda heç düşünməyib də. Əsas odur ki, ədalətin bərqərar olsun, qalanı siyasətdir. O isə siyasətlə maraqlanmır. Xatırladığı qədəriylə afrikanderlər insanları əzir və bunu bir vaxt özlərinin əzilməkləri ilə izah edirdilər. Qoy, çarx bir daha fırlansın, qoy bu gücə daha böyük bir güc cavab versin. Yaxşı ki, ordan əkilib.

Cənubi Afrika Conun boğazında boyunduruq kimidir. O bu boyunduruğu çıxarıb dərindən nəfəs almaq istəyir.

“Mançester Qardian” almağa məcbur deyil. Başqa qəzetlər də var, daha mülayim: məsələn “Tayms” və ya “Deyli Teleqraf”. Lakin “Mançester Qardian”ı alanda əmin olmaq olar ki, Cənubi Afrikada baş verən heç bir hadisə diqqətdən kənar qalmayıb. “Mançesteri Qardian”ı oxuyanda heç olmasa, ən pis hadisələrdən xəbərdar olduğunu bilir.

Astridlə artıq bir neçə həftədir görüşürlər. Nəhayət, o, Cona zəng vurur. İngiltərədən getmək vaxtı çatıb, Avstriyaya qayıtmalıdır. “Yəqin ki, səni bir daha görməyəcəm, – Astrid deyir – ona görə zəng vurdum, sağollaşım”.

Qız soyuqqanlı danışmağa çalışsa da, səsindən ağladığı hiss olunur. Con özünü günahkar hiss edib görüşməyi təklif edir. Qəhvə içib Conun evinə gedirlər və Astrid gecəni (“bizim son gecəmiz” – o, deyir) onu qucaqlayıb, səssizcə ağlayaraq keçirir. Ertəsi səhər (bazar günü) erkən saatlarda o, Astridin yataqdan qalxıb geyinmək üçün barmaqlarının ucunda vanna otağına getdiyini eşidir. Astrid qayıdanda özünü elə göstərir ki, guya yatıb. O, bilir ki, xırdaca bir işarə versə, Astrid qalacaq. Əgər Con ona diqqət yönəltməmişdən əvvəl başqa işlərlə, deyək ki, qəzet oxumaqla məşğul olsa, Astrid sakitcə bir küncdə oturub gözləyəcək. Görünür, Klaqenfurtda



qızları belə tərbiyə edirlər: heç nə tələb eləməmək, kişinin diqqət göstərməyini gözləmək və ona qulluq etmək.

Con bu nəhəng şəhərdə tənha olan gənc Astridə qarşı daha mərhəmətli olmaq, göz yaşlarını silib, güldürmək, göründüyü kimi daş qəlblə olmadığını, qızı bağına basıb, anası və qardaşları haqqında hekayələri dinləməyə hazır olduğunu ona sübut etmək istəyirdi. Amma ehtiyatlı olmaq lazımdır. Çox yaxınlıq göstərsə, Astrid bileti geri qaytarıb Londonda qalacaq, onun yanına köçəcək. Bir-birinin ağışında sığınacaq tapan, bir-birini təsəlli edən iki uduzmuş insan: həddən artıq alçaldıcı perspektivdir. O və Astrid beləcə evlənilib ömürlərinin qalan hissəsini iki əlil kimi bir-birlərinə qayğı göstərərək keçirə bilərdilər. Buna görə də Con ona heç bir işarə vermir, pilləkənlərin cırıltısını və qapı kilidinin səsinə eşidənə kimi kirpiklərini tərptəmədən uzanır.

Dekabrdir, hava sərtləşir. Qar yağır, əriyib palçığa dönür, sonra palçıq donur: səkidə yalnız alpinist kimi ayağını qoymağa yer axtara-axtara yerimək mümkündür. Kömür tozu və kükürddən ibarət duman örtüyü şəhəri bürüyüb. İşıq sönür, qatarlar dayanır, qocalar evlərində donurlar. Qəzetlərin yazdığına görə belə soyuq qış son yüz ildə ilk dəfə müşahidə edilir.

Con üzünü şərfə örtüb nəfəs almamağa çalışaraq Arçvey Roudda buzun üstü ilə sürüşə - sürüşə addımlayır. Paltarı kükürd qoxuyur, ağzında iyirənc bir dad var, nə isə qara bəlgəmlə bir öskürək tutub onu. Cənubi Afrikada yaydır. Orada olsaydı, indi nəhəng mavi səma altında Strandfonteyn çimərliyinin ağ qumların üstü ilə qaçardı.

Gecə otağında boru partlayır. Su döşəməyə axır. O, buz örtüyünün əhatəsində oyanır.

“Elə bil bombardman yenidən başlayıb” – qəzetlər yazır. Mətbuat hərbi qadınların evsiz-eşiksizlərə şorba vermək üçün təşkil etdikləri mətbəxdən, bütün gecəni işləyən təmir briqadalarından xəbər verir. “Böhran londonluların ən yaxşı keyfiyyətlərini, fəlakətlərə sakit yanaşmaq və hər vəziyyətdə sarkazm nümayiş etdirmək qabiliyyətlərini üzə çıxardı” – qəzetlər yazır.

Con londonlular kimi geyinə, onlar kimi hər gün əziyyətlə addımlaya0 addımlaya işə gedə, soyuqdan əziyyət çəkə bilər, lakin o, londonlular kimi həzircavab deyil. Londonlular onu asanlıqla aralarına qəbul etməyəcəklər. Əksinə londonlular Cona baxan kimi onun hansısa səfeh bir səbəbdən başqalarının vətəninə yerləşmək fikrinə düşmüş əcnəbilərdən biri olduğunu anlayırlar.

Onu özlərininki, ingilis hesab etmələri üçün İngiltərədə nə qədər yaşamalıdır? Bütün üçün Britaniya pasportu almaq kifayətdirmi, yoxsa qərribə səslənən əcnəbi soyadı onu daim özgə olmağa məhkum edəcək? Ümumiyyətlə, “ingilis olmaq” nə deməkdir? İngiltərədə iki sinfi təbəqə var: birini seçmək lazımdır, orta sinif və ya işçi sinfi. Deyəsən, artıq seçib. O, orta sinfin nümayəndələrinin danışığı tərzini yamsılayır, onlar kimi geyinir, onların oxuduğu qəzetləri oxuyur. Lakin yalnız zahiri bənzərlik giriş bileti üçün kifayət etməyəcək. Görünür, orta sinfə

yalnız ilin müəyyən günləri, müəyyən saatlarda keçərli olan müvəqqəti buraxılış vərəqi yox, daimi giriş biletini əldə etməyin yolu artıq illər, hətta nəsillər əvvəl onun üçün əbədiyyən qaranlıq qalacaq qaydalara əsasən müəyyən edilib.

İşçi sinfə gəldikdə isə, Con onların əyləncələrində iştirak etmir, dediklərini çətinliklə başa düşür. Onlar heç vaxt cüzi də olsa, qonaqpərvərlik nümayiş etdirmirlər. IBM-də işləyən qızların bəzilərinin işçi sinfindən sevgililəri var. Bu qızların arzuları yalnız ərə getmək və uşaq dünyaya gətirməkdir, kişilərin münasibət yaratmaq cəhdlərinə soyuq cavab verirlər. Heç şübhəsiz o, İngiltərədə yaşamağını işçi sinfinə borclu deyil.

Rəsmi mənbələrə inansaq, Londonda minlərlə cənubi afrikalı var. Eləcə də kanadalılar, avstraliyalılar, yeni zelandiyalılar, hətta amerikalılar. Lakin onlar mühacir deyillər, bura ingilise çevrilmək üçün gəlməyiblər. Onlar əylənməyə, oxumağa və ya Avropa səyahətinə çıxmazdan əvvəl bir qədər pul qazanmağa gəliblər. Köhnə Dünyadan bezəndə evlərinə qayıdıb öz həyatlarını yaşayacaqlar.

Londonda dil öyrənən tələbələrdən başqa, Şərq Blokundan, daha əvvəl isə faşist Almaniyasından qaçan avropalılar da kifayət qədərdir. Lakin onların vəziyyəti Conunkundən fərqlənir. O, qaçqın deyil. Daha doğrusu, qaçqınlıq statusu almaq üçün Daxili İşlər Nazirliyinə müraciət etsə, əlinə heç nə keçməyəcək. Sizi kim didərgin salıb? – ondan soruşacaqlar. Nədən qaçmısınız? Sıxıntıdan, o cavab verəcək. Tüfeylilikdən. Mənəvi həyatın atrofiyasından. Rüşvayçılıqdan. Bu bəraətlər ona nə qazandıra bilər?

Bir də Paddington var. O, axşam saat altıda Meyd Veyl və ya Kilburn Hay Roudun şəffaf natrium lampalarının altından keçərkən, evlərinə gedən, soyuqdan qorunmaq üçün möhkəmcə bürünmüş qərbi hindistanlı gəlmələri görür. Onların çiyinləri sallanıb, əlləri ciblərinin dərinliyində gizləniib, dəriləri kül rənginə çalır. Görəsən, onları Yamaykadan, Trinidadan küçədəki daşlarından belə soyuq sızan bu ruhsuz şəhərə gəlməyə, bütün günlərini ağır işdə keçirib axşamlar kirayələdikləri divarları əsən, sınıq-salxaq mebelli otaqda qaz sobasının yanında qızınmağa çalışmağa nə vadar edir? Əlbəttə, onlar bura şair kimi məşhurlaşmaq üçün gəlməyiblər.

Onunla işləyən insanlar xaricdən gələnlər haqqında fikirlərini söyləməyəcək qədər nəzakətliyərlər. Bununla belə Con onların səssizliklərinin bəzi çalarından anlayır ki, bu ölkədə qətiyyətlə arzuolunan deyil. İş yoldaşları Vest- Hindlilərə münasibətdə də susurlar, lakin divarlara yazılmış şüarlarda “ZƏNCİLƏR, EVİNİZƏ RƏDD OLUN!” – deyilir. Evlərin pəncərələrinə yazılıb – “QARALAR ÜÇÜN DEYİL”. Hökumət aydan-aya immiqrasiya qanunlarını sərtləşdirir. Liverpool limanında vest-hindliləri canlarından bezdirib ruhdan salır, sonra geri qaytarırlar. Özünü onlar qədər arzuolunmaz hiss etmərsə, bunu yalnız qoruyucu örtüyə - “Moss qardaşları”ndan alınmış kostyuma və ağ dərisinə borcludur.

“Uzun götür-qoydan sonra belə nəticəyə gəldim...” “Diqqətli özünütəhlildən sonra qərar qəbul etdim...”

O, bir ildən artıqdır ki, IBM-də işləyir: qış, yaz, yay, payız, daha bir qış, indi isə yenə yaz gəlib. Hətta Nyumen küçəsindəki pəncərələri möhürlənmiş qutuya bənzər binanın içində də havanın mülayimləşdiyi hiss olunur. Daha bəsdir, belə davam edə bilməz. O, artıq həyatını indiyə qədər riayət etdiyi, haradan əxz etdiyi özünə də məlum olmayan zülmə çörək pulu qazanmaq prinsipinə qurban verə bilməz. O, Keyptaunda yaşayan anasına uğurlu həyat qurduğunu və narahat olmağa əsas olmadığını sübut eləməyə çalışmamalıdır. Adətən o, özünü dərk etməyə çalışır. Hesab edir ki, həddindən artıq özünütəhlil yaradıcı qılgıcımın sönməsinə gətirib çıxarır. Lakin qətiyyətsizlik bataqlığında itib-batmaq da olmaz. O, IBM-dən getməlidir. Nəticəsi nə qədər alçaldıcı olsa da, buradan canını qurtarmalıdır.

Son illər əlyazısı özündən asılı olmadan getdikcə kiçilərək gizli şifrlərə bənzəməyə başlayıb. İndi o iş stolunun arxasında əyləşib ərizə yazarkən hərfləri böyük və qalın yazmaq üçün böyük səy göstərir, xəttində özünəinam nümayiş etdirməyə çalışır.

“Çox fikirləşdikdən sonra, – nəhayət yazır, – gələcəyimi IBM-də görmədiyimi qət etdim. Buna görə də müqaviləmin şərtlərindən çıxış etməklə bir ay əvvəldən sizi xəbərdar etmək istəyirəm.”

O, ərizəni imzalayır, proqramlaşdırma şöbəsinin müdiri doktor Mak Ayverə ünvanlanmış zərfə qoyub üzərinə səliqəylə DAXİLİ sözü yazılmış səbətə atır. Otaqda ona göz qoyan yoxdur. Yerinə qayıdır. Saat üçə - məktublar toplanana qədər – düşünməyə ərizəni səbətdən çıxarıb cırıb atmağa vaxtı var. Məktub ünvanına çatanda isə artıq gec olacaq. Ertəsi gün xəbər bütün binaya yayılacaq: Mak Ayverin işçilərindən biri, üçüncü mərtəbədəki cənubi afrikalı proqramçı işi atmaq fikrinə düşüb. Daha heç kim başqalarının yanında onunla söhbət etmək istəməyəcək. Onu özlərindən təcrid edəcəklər. IBM-də belə qəbul olunub. Saxta sentimentallığa yol verilmir. Ona qorxaq, satqın, aciz damğası vurulacaq.

Saat üçdə poçtu toplayan qadın peyda olur. Con ürəyi əsə-əsə başını kağızların üzərinə əyir.

Yarım saat sonra onu Mak Ayverin otağına çağırırlar. Mak Ayver soyuq bir hiddət içindədir.

- Bu, nə deməkdir? – o, stolun üstündəki məktubu göstərib soruşur.

- Məni işdən azad etməyinizi xahiş edirəm.

- Niyə?

Con Mak Ayverin bunu yaxşı qarşılamayacağını bilirdi. İş üçün müraciət edəndə, məhz Mak Ayver onunla söhbət etmiş, onu münasib hesab etmiş və IBM-ə qəbul edilmək haqqında ərizəsini imzalamışdı. Məhz Mak Ayver Conun kompyuter sahəsində karyera qazanmaq istəyən, müstəmləkədən çıxmış, adi bir oğlan olduğu barədə nağıla inanmışdı. Mak Ayverin də tabe olduğu insanlar var, o bu səhvini onlara izah etməlidir.

Mak Ayver ucaboy adamdır, səliqəli geyinir, Oksford ləhcəsi ilə danışır. Proqramlaşdırma elm, vərdiş, sənət kimi ya da başqa bir cəhətdən ona maraqlı deyil. O, yalnız idarəçidir. İşini yaxşı bacarır: işçilərə tapşırıqlar verir, zaman bölgüsünü aparır, işi yönləndirir və bütün bunlara görə yaxşı pul alır.

-Nə üçün? – Mak Ayver bir daha səbrsizliklə soruşur.

- IBM-dəki işini insani baxımdan qənaətbəxş hesab eləmirəm. Məni qane eləmir.

- Davam edin.

- Daha çox şey gözləyirdim.

- Məsələn nə?

- Dostluq.

- Sizə qarşı soyuq münasibət göstərib?

-Yox, məsələ bunda deyil. İnsanlar mənə qarşı çox mehriban idilər. Lakin dostyana münasibətlə dostluq eyni şey deyil.

Con sadələhvcəsinə ümid edirdi ki, ərizə onun son sözləri kimi qəbul ediləcək. O bilməliyi ki, ərizəsi savaşa elanı kimi qəbul ediləcək.

-Başqa bir səbəb var? Əgər başqa səbəb varsa, fürsətdən istifadə edib indi deyə bilərsiniz.

-Başqa heç nə.

-Başqa heç nə. Aydındır. Dostluqdan korluq çəkirsiniz. Dost tapmamısınız.

-Elədir. Heç kimi günahlandırmıram. Yəqin ki, öz günahımdır.

-Buna görə də ərizə yazmısınız?

-Bəli.

Tələffüz olunanda bu sözlər necə də səfeh səslənir. Doğrudan da səfeh sözlərdir. Onu barmaqlarında oynadıb səfeh sözlər deməyə məcbur edirlər. Belə də olmalı idi. Bazarın şəksiz

lideri IBM-də verilən işi rədd etməyin əvəzini ondan çıxmalı idilər. O, naşı şaxmatçılar kimi küncə qısdırılıb, yeddi-səkkiz gedisdə mat edilib. Ona yerini göstərilər. Yaxşı, qoy olsun. Qoy, öz gedişlərini etsinlər, o da öz növbəsində rəqibləri usanıb ondan əl çəkənə qədər gözlənilən, asan başa düşülən axmaqlıqlar etsin.

MakAyver kobud bir jestlə onunla söhbətinə son qoyur, yerinə qayıda bilər. Artıq gecəyə qədər işləməyə məcbur deyil. Saat beşdə gedə bilər. O, Mak Ayverlə “oyundan” heç olmasa bir axşam qazana bilmişdi.

Səhər o, Mak Ayverin katibəsindən – Mak Ayver özü salamına cavab vermədən yanından ötmüşdü – dərhal IBM-in Baş Ofisinə, Kadrlar şöbəsinə getmək tapşırığı alır.

O, kadrlar şöbəsinin əməkdaşına şirkətdə məhrum qaldığı dostluq münasibətləri haqqında dəqiq və aydın danışır. Həmsöhbətinin qarısında açıq qovluq var. O, suallarına cavab aldıqca qarşısındakı kağıza nişan qoyur. Çoxdanmı işindən narazıdır? Nə vaxtsa narazılığını rəhbərliklə müzakirə edibmi? Etməyibsə, nə üçün? Yoldaşları ona qarşı açıq düşmənçilik nümayiş etdiriblərimi? Yox? Bu halda narazılığını nə ilə izah edə bilər?

“Dostluq”, “dost”, “dostcasına” sözləri nə qədər tez-tez tələffüz edilirsə, o qədər qəribə səslənir. Ona deyə bilərdilər ki, dost axtarırsınızsa, kluba üzv olun, keqli oynayın, təyyarə maketləri uçurun, marka yığın. Nə ağılla bu istəyinizin elektron hesablayıcılar və kompyuterlər istehsalçısı IBM - “International Business Machines ” tərəfindən təmin edilməsini gözləyirsiniz?

Əlbəttə, onlar haqlıdırlar. Hər kəsin bir-birinə qarşı soyuq olduğu bir ölkədə şikayət etməyə nə haqqı var? İngilislərin bu xüsusiyyətlərinə - təmkinliliklərinə heyran deyildimi? Məgər buna görə boş vaxtlarında ingilis lakonikliyinə yarı-alman tərənnümçüsü Ford Medoks Fordun əsərləri haqqında dissertasiya yazmırmı?

O, utana-utana, duruxa-duruxa şikayətlərini izah edir. Onun izahatları kadrlar şöbəsinin əməkdaşı üçün son dərəcə anlaşılmazdır. Anlaşılmazlıq: onun axtardığı söz budur. Lakin Con həmsöhbətinə yardım eləmək istəmir. Onu işdən çıxarılanların hansı qrupuna aid etməli olduqlarını qoy, özləri fikirləşsinlər.

Kişi Conun bundan sonra nə etmək istədiyini ilə maraqlanır. Bəlkə dostluq haqqında dedikləri yalnız IBM-in rəqiblərindən birinə keçə bilmək üçün gətirdiyi bəhanədir? Hər hansı təklif alıbmı, onu ələ almağa çalışıblarmı?

O, bu şübhələri tam səmimiyyətlə inkar edir. Nə rəqib şirkətlərdə, nə də başqa yerdə özünə heç bir iş axtarmayıb. Müsahibələrə getməyib. O, işdən yalnız IBM-dən getmək üçün azad olunmaq istəyir. O, azad olmaq istəyir, vəssalam.

Nə qədər çox danışarsa, bir o qədər səfeh, iş dünyasında yeri olmayan insan təsiri başlayır. Bununla belə “IBM-dən şair olmaq üçün gedirəm” demir.

Bu qədər qayğının arasında Karolina gözlənilmədən zəng vurur. O, Boqnor Ricisdə, cənub sahillərində istirahət edir. Con bir qatara minib Şənbə gününü onunla keçirməyə gəlməzdimi?

Karolina onu stansiyada qarşılayır. Meyn küçəsindəki mağazadan kirayə velosiped götürür, taxıl tarlaları arasındakı kimsəsiz kənd cığıralarını dolaşırlar. Mövsümə görə hava çox istidir. O, tər içindədir. Geyimi fəsilə uyğun deyil: boz flanel şalvar, gödəkcə. Karolinanın əynində qısa, qırmızı rəngli köynək və səndəl var. Onun sarı saçları parlayır, pedal fırlayan uzun ayaqları bərq vurur. O, ilahəyə bənzəyir.

Boqnor Ricisdə nə edirsən? – Con soruşur. Karolina xalasıgildə qalır. Çoxdan itirilmiş ingilis xala. O, təfərrüatları öyrənməyə çalışır.

Çəpəri keçib yol kənarında dayanırlar. Karolina özü ilə buterbrod götürüb. Şabalıd ağacının kölgəsində yer tapıb qəlyanaltı edirlər. Sonra Con Karolinanın onunla sevişmək istədiyini hiss edir. Lakin o, bir fermer, hətta polis başlarının üstünü kəsib burada nə etdiklərini soruşa biləcəyindən narahatdır.

- İşdən çıxmışam – o deyir.

- Çox gözəl. İndi nə işlə məşğul olacaqsan?

- Bilmirəm. Yəqin, bir müddət heç nə etməyəcəyəm.

Karolina onun planları haqqında daha çox eşitmək istəyirdi. Lakin onun deməyə sözü yox idi, nə bir planı, nə də ideyası vardı. O necə də kütbeyindir! Karolina kimi İngiltərəyə uyğunlaşmış, həyatda müvəffəq olmuş, onu hər mənada geridə qoymuş bir qız nəyə görə onu hələ də yedəyində saxlayır? Bunu yalnız bir izahı ola bilər: Karolina onu hələ də Keyptaunda olduğu kimi, özünü şair adlandırmağa haqqı olduğu vaxtlardakı kimi görür. O vaxt hələ IBM onu indiki kimi – xədimə, tufeyliyə, 8.17 qatarına özünü çatdırmaqdan, iş gecikməməkdən başqa heç nəyə görə narahat olmayan bir adama çevirməmişdi.

İngiltərədə işdən çıxan işçiləri qızıl saatla olmasa da, nahar fasiləsi zamanı yığıncaqla – nitq söyləməklə, alqışlarla, xoş arzularla – səmimi və ya qeyri-səmimi vacib deyil – yola salırlar. Lakin IBM-də belə deyildi. IBM Britaniya deyil. IBM yeni dalğa, yeni həyat tərzidir. Buna görə də IBM ingilis rəqiblərini ötmək istəyir. Onların rəqibləri hələ də köhnəlmiş, səmərəsiz ingilis üsulu ilə işləyirlər. IBM isə əksinə, simic, möhkəm və amansızdır. Buna görə sonuncu iş günündə onun üçün heç bir yolasalma mərasimi təşkil olunmadı. O, səssizcə iş stolunu təmizləyib, proqramçı həmkarları ilə vidalaşır. “Bundan sonra nə edəcəksiniz?” – iş yoldaşlarından biri ehtiyatla soruşur. Şübhəsiz ki, iş yoldaşlarının dostluq haqqında rəvayətdən xəbərləri var, buna görə də əsəbi və narahatdırlar. “Baxarıq, bəlkə nə isə tapdım,” o cavab verir.

Qəribə hissdır, səhər oyanırsan, getməyə yerin yoxdur. Günəşli gündür, o qatarla Lester Meydanına gedir, Çaring Kross Rouddakı kitab mağazalarına baş çəkir. Üzü bir gündə tüklənib:

saqqal saxlamağa qərar verib. Bəlkə saqqallı olsa, dil məktəblərindən çıxıb metroya səpələnən şıq geyimli gənc oğlanlar və gözəl qızlar arasında bu qədər yöndəmsiz görünməz. Sonrasını isə qoy tale özü yoluna qoysun.

O, bundan sonra taleyinə arxalanmaq qərarına gəlib. Romanlar məhəbbətə və ya faciəyə aparan təsadüfi tanışlıqlarla doludur. O, eşqə, hətta faciəyə də hazırdır, o hər şeyə hazırdır, təkli tamamilə yeni bir insana çevrilə bilsin. Londona gəlməyinin səbəbi də budur: köhnə mənliyindən sıyrılıb öz yeni, gerçək, ehtiraslı “mən”ini tapmaq. İndi bu axtarışa heç nə mane olmur.

Günlər keçir, o azad həyat sürməyə davam edir. Əslinə qalsa, qanunu pozur. Pasportuna vurulmuş işləməyə icazə verən möhür ona Böyük Britaniyada yaşamaq imkanı verir. İndi isə işi olmadığından bu icazə etibarsız sayılır. Bəlkə də başısağğı gəzsə, hökumət, polis, cavabdeh hər kimdirsə, onun fərqi varmaz.

Üfüqdə maliyyə çətinlikləri görünür. Yığıdığı pullar gec – tez qurtaracaq. Satmağa heç nəyi yoxdur. O, ehtiyatlı davranıb kitab almır, hava yaxşı olanda, qatara minmək əvəzinə piyada gəzir, çörək, pendir və alma ilə dolanır.

Bəxti ona elə bir xüsusi hədiyyə vermir. Lakin bəxt gözlənilməzdir, ona vaxt vermək lazımdır. Qalır, yalnız hazırlıqlı olub bəxtinin üzünə güləcəyi günü gözləmək.

Artıq azaddır. İstədiyini edə bilər, Fordun əsərlərinin irihəcmli toplusunu qısa müddət ərzində oxuyub qurtarır. Mülahizə yürütmək vaxtıdır. Nə deyəcək? Elmdə mənfi nəticələrdən, nəzəriyyəni sübut etməyin mümkünsüzlüyündən bəhs etməyə icazə verilir. Bəs incəsənətdə? Əgər Ford haqqında yeni heç nə deyə bilmirsə, səhvini etiraf edib aspiranturanı atmaq, təqaüdü qaytarmaq daha şərəfli olmazmı, ya da dissertasiyanın yerinə tədqiqat predmetinin onu nə qədər məyus etdiyi haqqında yazmağa bilməzmi?

Əlində çanta Britaniya Muzeyindən çıxıb Qreyt Rassel küçəsi boyunca hərəkət edən izdihama qoşulur. Onun Ford Medoks Ford ya da başqa nə haqqındasa düşünməsi bu qədər adamın içində bir nəfəri də maraqlandırmır. Əvvəllər o London küçələrindən ötənlərin üzünə cəsarətlə baxıb hər birinin təkrarsız mahiyyətini anlamağa çalışır, sanki “Baxın, mən sizə baxıram!” deyirdi. Lakin tezliklə nə qadınların, nə də kişilərin baxışlarına cavab vermədiklərini, əksinə soyuq tərzdə gözlərini qaçırdıqlarını, cəsur baxışlarının ona heç nə qazandırmayacağını anladı.

O, baxışlarından hər belə imtinanı yüngül bıçaq zərbələrinə bənzədirdi. İnsanlar ona baxıb, yararsız hesab edir, üz döndərirdilər. Tezliklə o, cəsarətini itirməyə, rədd edilməyini gözləmədən özü imtina etməyə başladı. Başa düşdü ki, qadınlara xəlvəti, oğrun baxmaq daha asandır. Ona elə gəlirdi ki, Londonda hamı bir –birinə belə baxır. Lakin bu oğrun baxışlarda onun heç cür xilas ola bilmədiyi tərəddüd, natəmizlik hissi var idi. Heç baxmamaq ondan yaxşıdır. Onlara qarşı laqeyd, etinasız görünmək daha şərəflidir.

O, burada olduğu müddət ərzində çox dəyişmişdi, lakin bu dəyişikləri müsbət adlandırmaq çətin idi. Keçən qış ona elə gəlirdi ki, soyuqdan, dərdədən, tənhalıqdan öləcək. lakin birtəhər vəziyyətdən çıxdı. Gələn il soyuq və əzab onu belə asanlıqla qorxuda bilməyəcək. O vaxta qədər əsl londonlu, qaya kimi möhkəm olacaq. Qayaya çevrilmək onun məqsədlərindən biri deyildi, lakin görünür bununla da barışmaq lazım gələcək.

Ümumiyyətlə, London ona həddini bildirmişdi. İndi onun iddiaları əvvəlkinə nisbətən dəfələrlə kiçilib. Londonlular onu ilk növbədə arzularının kasadlığına görə məyus etmişdilər. İndi özü də onlara bənzəməyə başlayır. London onu hər gün ram edir, cəzalandırır, döyülmüş it kimi əhliləşdirir.

Ford haqqında nə demək istədiyini və ümumiyyətlə, nəyə demək istəyib – istəmədiyini bilmədən, səhərlər yatağında getdikcə daha çox vaxt keçirir. Nəhayət yazı stolunun arxasına keçəndə isə diqqətini toplaya bilmir. Yay fəslini onu daha da çaşdırır. Sükut və həzz üçün yaranmış bu xoş yay günləri sanki onu imtahana çəkir və o hansı xüsusiyyətinin sınağa çəkildiyini belə anlaya bilmir. Hərdən ona elə gəlir ki, onu yalnız sınamaq xətrinə sınayırlar, nə qədər tab gətirə biləcəyini yoxlamaq üçün.

O, IBM-dəki işini atdığına görə zərrə qədər də heyfəsilənmir. Lakin indi danışmağa heç kimi yoxdur, hətta Bill Briqs də. Günlərlə ağızdan bir kəlmə də çıxmır. Bu günləri gündəliyində S hərfi ilə işarələməyə başlayır: sükut günləri.

Metro stansiyasından çıxarkən təsadüfən qəzet satan qoca bir kişiylə toqquşur. “Üzr istəyirəm!” o deyir. “Bax gör, hara gedirsən!” qoca bağırır. “Üzr istəyirəm!” o təkrar edir.

Üzr istəyirəm: Con dodağından qopan bu sözlərin daş kimi ağır olduğunu hiss edir. Qeyri-müəyyən ikicə sözü nitq hesab eləmək olarmı? Qoca ilə onun arasındakı anlıq insani ünsiyyət idi, yoxsa bunu qarışıqların bıçıcıqlarının təmasına bənzətmək daha doğru olardı? Əlbəttə, qoca üçün bu təsadüfün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. O, bütün gün əlində bir dəstə qəzet eyni yerdə dayanıb öz-özünə deyində-deyində yoldan ötənləri təhqir etmək üçün fürsət gözləyir. Lakin bu iki söz bir neçə həftə, bəlkə də bütün ömrü boyu Conun yadından çıxmıyacaq. Adama çırpılıb “üzr istəyirəm!” demək, təhqir eşitmək - fənd işlədib söhbətə başlamağın ucuz yolu. Tənhalığı aldatmaq cəhdi.

O, imtahana çəkilir və hələ ki sınaqdan çıxıb bilmir. Lakin sınağa çəkilən yalnız o ola bilməzdi. Sınaqdan uğurla keçənlərlə yanaşı, bu məşəqqəti yaşamaqdan boyun qaçırmış insanlar



da olmalıdır. O özü də istəsə boyun qaçıra bilər. Məsələn, Keyptauna qaçıb bir daha geri qayıtmaya bilər. Bəs doğrudanmı istədiyi budur? Əlbəttə, yox, hələ yox.

Bəs burada qalıb sınaqdan çıxma bilməsə, rüsvay olsa necə? Otağında tənhalığında oturub ağlamağa başlasa, daha dözə bilməsə nə olacaq? Bir səhər yataqdan qalxmağa cəsarətinin olmadığını, bütün günü, ertəsi günü, ondan sonrakını getdikcə çirklənən yataqda keçirməyin daha asan olduğunu qət etsə nə olacaq? Sınağa dözə bilməyib sınaqların aqibəti necə olur?

Cavab aydındır. Onları xəstəxanaya, yurda ya da sığınacağa – göndərirlər. Onu isə Cənubi Afrikaya geri göndərəcəklər. İngiltərənin sınaqdan çıxma bilməmiş vətəndaşları kifayət qədərdir. Nəyə görə əcnəbilərə də qayğı göstərməlidirlər?

O, Qrik küçəsindəki binalardan birinin qarşısında dayanır. “Ceki – Model”, qapı zənginin üstündəki kağıza yazılıb. Onun insani ünsiyyətə ehtiyacı var: cinsi əlaqədən daha insani nə ola bilər? Oxuduqlarına görə, qədim zamanlardan bəri sənətkarlar tez-tez fahişələrə baş çəkirlər və bundan zərər görmürlər. Əslində sənətkarlar və fahişələr eyni cəbhənin adamlarıdır. “Ceki-Model”: bu ölkədə model sözü həmişəmi fahişəyə aid edilir? Zəngi çalsa, nəyin nə olduğunu anlamağa fürsət qalacaqmı? Birdən Ceki qoca, piyli, ya da eybəcər olsa necə? Bəs etiket qaydaları? Ceki kimi qadınlara xəbərsiz baş çəkmək olar, yoxsa əvvəlcədən zəng vurub vaxt təyin etmək lazımdır? Bəs nə qədər ödəmək lazımdır? Londonda ondan başqa bütün kişilərin bildiyi sabit bir qiymət varmı? Birdən onu avam kəndçi hesab eləyib artıq pul istədilər? O tərəddüd edir və geri qaydır.

Deyəsən, qarşıdan gələn qara kostyumlu kişi onu tanıyır, sanki ayaq saxlayıb onunla söhbət etmək istəyir. Bu, IBM-in böyük proqramçılarından biridir, yaxın münasibətləri olmasa da, Con ona həmişə ehtiram bəsləyib. O, köhnə iş yoldaşına çəkinə-çəkinə başı ilə salam verir və keçib getməyə tələsir.

“Kefiniz istəyən kimi yaşadığınız bu günlərdə nə edirsiniz?” kişi nəzakətlə gülümsəyib soruşa bilərdi. Cavabında nə deyəcəkdi? Deyəcəkdi ki, həmişə işləmək olmaz, həyat qısa, həyatdan mümkün olduqca zövq almaq lazımdır? Nə qədər gülünc və biabırçı vəziyyətdir! Bu da əcdadlarının Karunun bürküsündə toz-torpaq içində tər tökə-tökə sürdükləri ağır, həyatı axırı: yıxdığı pulları yad şəhərdə yeyib fahişələrin ardınca qaçan, sənətkar olmaq xülyasıyla gözən cavan oğlan! Düşüncəsizcə xəyanət etdiyi babalarının ruhlarının ondan qisas almayacaqlarına necə ümid edə bilər? O kişilərin və qadınlərin təbiətlərində şənəlmək, həyatdan zövq olmaq yox idi, Con da yoxdur. O, valideynlərinin doğuşdan əzab çəkməyə məhkum övlədidir. Daşdan sıxılan qan kimi poeziya da əzabsız yarana bilməz.

Cənubi Afrika onun qəlbində yaradır. Bu yara hələ nə qədər qanayacaq? Hələ nə qədər dişini-dişinə sıxıb dözməlidir? O nə vaxt: “Əvvəllər Cənubi Afrikada yaşayırdım, indi isə İngiltərəliyəm”- deyə biləcək?

Yenə bir anlıq özünə kənardan baxa bilir: deyingən, heç kimin ikinci dəfə baxmaq istəməyəcəyi qədər darıxdırıcı, bəsit və təlaşlı bir oğlan-kişi. Bu açıq-aydın həqiqət Conu narahat edir. O bu həqiqəti özündən uzaqlaşdırmaq qaranlığa gömüb unutmğa çalışır. Axı görünüş çox vaxt aldadıcı olur. Oskar Vayldsa deyirdi ki, insanın xarici görünüşündən böyük həqiqət yoxdur. Yalnız zahirən yox, ruhunun dərinliklərində də maraqsız və bəsit olan bir insandan sənətkar çıxarmı? T.S.Eliot qəlbinin dərinliklərində bəsit və maraqsız ola bilərdimi? Sənətkarın şəxsiyyəti ilə əsərləri arasında heç bir uyğunluq olmadığını deyən Eliot öz darıxdırıcılığını ört-basdır etməyəmi çalışırdı?

Bəlkə də, amma heç inanılası deyil. Vayld və ya Eliotun inancını seçmək lazım gəlsəydi, sözsüz ki Eliota üstünlük verərdi. Əgər Eliot maraqsız görünməyi, qara kostyum geyinib bankda işləməyi seçirsə, özünü C. Alfred Prafrok adlandırarsa, çox güman ki, bu müasir dövrün sənətkarları üçün zəruri olan hiyləgərlikdir.

Bəzən o, şəhərin küçələrini dolanmaqdan yorulub Hamsted Hitə pənah aparır. Orada hava mülayim və istidir, yollar uşaq arabalarını itələyən və ya uşaqları ətrafda qaçıb oynayarkən bir-birləri ilə söhbət edən gənc analarla doludur. Sakitlik və Asudəlik! Tər çiçəklər və xəfif meh haqqında şerlər onu qıcıqlandırır. İndi isə belə şerlərin yazıldığı yerə düşüb anlayır ki, günəşin doğuşu necə böyük sevinc bəxş edə bilər.

Bir Bazar günortadan sonra o, yorulduğunu hiss edərək pencəyini balıq kimi büküb başının altına qoyur və çəmənlikdə yuxuya gedir. Bəlkə də şüurunun tamamilə qapanmadığı yavaşladığı yarıyuxulu vəziyyətə qərq olub: dünyanın yavaş-yavaş fırlandığını dərisiylə hiss edir. Uzaqdan gələn uşaq səsləri, quşların cəh-cəhinə, həşəratların vızıltısına qarışaraq təntənəli bir sevinc nəğməsi əmələ gətirib Conun qəlbi fərəhlə dolur. “Nəhayət!”, o düşünür. Nəhayət ki, kainatla vəhdət anı gəlib çatdı! O, bu anın ötüb keçəcəyindən qorxub fikrini yayındırmamağa, bu böyük, misilsiz dünyəvi gücün ötürücüsü olmağa çalışır.

Bu hadisə siqnal adı vaxt ölçüsü ilə cəmi bir neçə saniyə davam etsə də, ayağa qalxıb pencəyinin tozunu çırpanda təmizlədiyini, təzələndiyini hiss edir. Con bu böyük, qaranlıq şəhərə sınaqlardan keçmək, dəyişmək üçün gəlib. İndi, bu yaşıl çəmənün üstündə, mülayim yaz günəşinin altında gözlənilmədən ona doğrudan da irəli gedə bildiyini göstərən bir işarə verildi. Tamamilə dəyişməsə də, heç olmasa bu dünyaya aid olduğuna dair bir işarə ilə mükafatlandırılıb.

Bir yol tapıb pula qənaət etmək lazımdır. Con ən çox mənzilin kirayəsi üçün pul xərcləyir. “Etibarlı, məsuliyyətli işgüzar kişi uzun və ya qısa müddətə evlərə nəzarət etməyi təklif edir” - O, “Hamsted” qəzetinə elan verir. Yoxlamaq fikrinə düşməyəcəklərinə ümid edərək

zəng edən iki nəfərə IBM-də işlədiyini deyir. Özünü ən münasib namizəd kimi göstərmək cəhdləri nəticəsiz qalmır. Tezliklə ona Sviss Kotecdə bir mənzilə göz – qulaq olmağı təklif edirlər.

Təəssüf ki, ev tamamilə onun ixtiyarına verilmir. Svis Kotecdəki mənzil kiçik qızı ilə yaşayan dul bir qadına məxsusdur. Ev sahibəsi Yunanıstana gedir. Con o, evdə olmayanda kiçik qızdan və dayəsindən muğayət olmalıdır. İş çətin deyil: poçtu qəbul etmək, hesabları ödəmək, kömək lazım olanda əl altında olmaq. Ona bir otaq verilir, istəsə mətbəxdən də istifadə edə bilər.

Ev sahibəsinin keçmiş əri hər bazar qızını gəzməyə aparmağa gəlir. İşverənin və ya müdirəsinin dediyinə görə, keçmiş əri “bir az qaynar təbiətlidir”, onun “evdən nəyə aparmağına” imkan verilməməlidir. Məsəl üçün nə götürmək istəyə bilər? – Con maraqlanır. – Uşağı gecə yanında saxlamaq, ora-bura burnunu soxmaq, nə işə götürmək istəyə bilər. Hər halda – qadın Cona mənalı-mənalı baxıb deyir – nəyi bəhanə gətirir-gətirsin evdən heç nə götürməməlidir.

İndi bu evdə nə üçün lazım olduğunu anlamağa başlayır. Cənubi Afrikadan çox da uzaqda olmayan Malaviyadan gəlmiş dayə evə və kiçik qıza qulluğun, uşağı bağçaya aparmağın, bazarlığın öhdəsindən yaxşı gəlir, bəlkə də hesabları da ödəyə bilər. Bacarmayacağı yeganə iş bu yaxınlara qədər itaət etdiyi, hələ də sahib kimi gördüyü keçmiş ərə qarşı çıxmaqdır. Əslində Conun işi evi və evdəkiləri yaxın vaxtlaradək burada yaşamış bir insandan qorumaqdır.

İyunun birində o taksi tutur, sandıq və çamadanını götürüb Arçvey Roudun miskin mühitindən təvazökar, zərif Hampstedə köçür.

Mənzil böyük və genişdir, pəncərələrindən günəş şüası süzülür, döşəmələrə yumşaq ağ xalçalar sərilib, kitab rəflərindəki qalın-qalın cildlər çox şey vəd edir. Bu, ev indiyə qədər Londonda gördüyü mənzillərə bənzəmir, bu dəfə bəxti gətirib.

Kiçik qız – yeni vəzifəsi qapının ağzında dayanıb əşyalarını otağına yerləşdirən Conu diqqətlə izləyir. İndiyə qədər heç vaxt uşağa baxmamışdı. Hələ müəyyən mənada gənc olduğu üçün uşaqlarla arasında təbii bir bağ varmı? O, mülayim, nəzakətli ən xoşagələ təbəssümü ilə gülümsəməyə çalışaraq qapını qızın üzünə örtür. Bir saniyə sonra qız qapını itələyib açıq və onu böyük bir ciddiyətlə incələməyə davam edir. “Bura mənim evimdir”, sanki o deyir. “Mənim evimdə nə işin var?”

Kiçik qızın adı Fionadır, beş yaşı var. Fionayla dostlaşmaq istəyən Con bir qədər sonra qonaq otağında oynayan kiçik qızın yanında dizləri üstə çöməlib axtalanmış, ağır, nəhəng pişiyi tumarlayır. Pişik bütün diqqət təzahürləri kimi onun tumarlarını da sakit qarşılayır.

“Məstan süd istəyir?” – o soruşur. “Bəlkə ona bir az süd gətirək?”

Qız heç qımıldanmır da, sanki onu eşitmir.

O, soyuducuya yaxınlaşıb pişiyin kəsinə süd süzür. Sonra qonaq otağına qayıdıb kəsinə pişiyin qabağına qoyur. Pişik soyuq südü iyləyir, amma içmir.

Uşaq ipə doladığı gəlincikləri camaşır səbətində salıb-çıxarır. Con bu oyunun mənasını anlaya bilmir.

“Gəlinciklərin adları nədir?” Con soruşur.

Qız cavab vermir.

“Bəs bu eybəcərin adı nədir? Qolli?”

“O, eybəcər deyil”,- uşaq deyir.

Con təslim olur. “Bir az işim var” deyib, gedir.

Eşitdiyinə görə dayənin adı Teodoradır. Teodora özünü ona təqdim etmədi. Əlbəttə, Con axı “ağa” deyil. Dayə dəhlizin qurtaracağında uşaq otağının yanındakı otaqda qalır. Aydındır ki, bu iki otaqda və camaşırxanada o yiyəlik edir. Qonaq otağı neytral ərazidir.

Teodora təxminən qırx yaşındadır. O, Merinqtonların Malaviyaya son səfərindən sonra bu evdə işləməyə başlayıb. Coşğun təbiətli keçmiş ər antropoloqdur; Merinqtonlar Teodoranın vətəninə tədqiqat üçün qəbilə musiqisini lentə köçürməyə, çalğı alətlərini toplamağa gediblər. Xanım Merinqtonun dediyinə görə Teodora onun üçün “təkcə xidmətçi yox, həm də ən yaxın dost” olub. Uşaq istə münasibət yaratdığı üçün Merinqtonlar onu özləri ilə Londona gətiriblər. Teodora öz uşaqlarını yedirmək, geyindirmək, məktəbə göndərə bilmək üçün hər ayın məvacibini vətəninə göndərir.

İndi isə yaşı yaşından iki dəfə az olan yad bir adam onun torpaqlarında ağılıq etməyə çalışır. Öz davranışı və susqunluğu ilə dayə Conun varlığından qıcıqlandığını bürüzə verir.

O, Teodoranı qınamır. Doğrudanmı, bu hiddətin arxasında sındırılmış qürur hissi dayanır? Güman ki, Teodora onun ingilis olmadığını bilir. Bəlkə ondan Cənubi Afrikalı, ağ afrikaner olduğu üçün xoşu gəlir. Yəqin ki, o afrikanderlərin kim olduqlarını da bilir. Afrikanderlər – qısa şalvar geyinən, şlyapalı yekəqarın, qırmızı burun kişilər və biçimsiz kök qadınlar bütün Afrikayı, Rodeziyanı, Kenyanı və əlbəttə, Malaviyanı bürüyüblər. Teodoroya Afrikander olmadığını, Cənubi Afrikayla əlaqəsini kəsdiyini başa salmaq üçün nəşə edə bilərmidi? Mavi mətbəx stolunun arxasında əyləşərkən gözlənilmədən “Afrika sizindir, orda ürəyiniz nə istəyir, eləyə bilərsiniz” desəydi, dayənin ona qarşı münasibəti dəyişərdimi?

“Afrika sizindir.” Cənubi Afrikayı vətən adlandırdığı vaxtlar tamamilə təbii hesab etdikləri indi buradan, Avropadan baxanda getdikcə daha mənasız görünür: Vudstok sahilinə soxulmuş bir ovuc holland özlərini birinci dəfə gördükləri yad torpaqların ağası elan edib. İndi də onların nəvə-nəticələri doğulub boya-başa çatdıqları bu yerləri özlərinin hesab edirlər. Quruya çıxan ilk dəstənin əmri səhv başa düşdüyünü, ya da səhv başa düşmək istədiyini nəzərə alsaq, bu,

ikiqat absurddur. Əmr bostan salıb Şərqi Hindistan donanması üçün ispanaq və soğan yetişdirməkdən ibarət idi. İki, üç, uzağı beş ay, vəssalam. Onların Afrikanın ən yaxşı yerlərini mənimsəyəcəkləri heç kimin ağına gəlmirdi. Vaxtilə əmr düzgün yerinə yetirilsəydi, o bu gün burada olmayacaqdı, elə Teodora da. İndi Teodora Malaviya səmaları altında, səadət içində darı döyərdi. Bəs o? O isə yağışlı Rotterdanda iş stolunun arxasında əyləşib mühasibat dəftərçəsinə müxtəlif rəqəmlər yazardı.

Teodora olduqca şişman qadındır. Dayə yanaqlarından şişmiş topuqlarına qədər kökdür. O, bərkdən fısıldaya-fısıldaya, aşağı-aşa yeriyir, evdə başmaqla gəzir, səhərlər uşağı bağçaya aparmaq lazım gələndə isə tennis ayaqqabılarını ayağına pərçimləyir, enli qara palto geyinir və toxuma şlyapa taxır. Teodora həftənin altı günü işləyir. Hər bazar kilsəyə gedir və istirahət günün qalan hissəsini evdə keçirir. Heç vaxt telefondan istifadə etmir, görünür, burada dost-tanışı yoxdur. Teodoranın otağında tək qalanda nə etdiyi barədə onun zərrə qədər təsəvvürü yoxdur. Hətta dayə evdə olmayanda da, Con onun və ya uşağın otağına keçməyə cürət eləmir. Əvəzində heç kimin onun işlərinə qarışmayacağına ümid edir.

O, Merinqtonların kitabları arasında Çin imperiyasına aid pornoqrafik rəsmlərin toplandığı bir albom tapır. Əcaib şlyapalı kişilər xələtlərinin bağlarını açıb şişmiş cinsi orqanlarını itaətkarcasına ayaqlarını aralayıb, yuxarı qaldırılmış cılız qadınların cinsiyyət üzvlərinə tuşlayıblar. Qadınlar arı sürfələri kimi yumşaq və solğun bənizlidirlər, balaca ayaqları sanki qarınlarına yapışmış. Maraqlıdır, çıpaq çinli qadınlar indi də belə görünürlər, yoxsa yenidən tərbiyələndirmə və tarla əməyi onları əsl bədən, əsl ayaqlar qazandırır? Nə vaxtsa bunu öyrənə biləcəkmiz?

Pulsuz yaşayış yerini özünü işgüzar bir adam kimi qələmə verməklə əldə etdiyi üçün özünü elə aparmalıdır ki, guya iş gedir. O, səhər yeməyini yemək üçün adət etdiyindən tez Teodora və uşağdan əvvəl oyanır, sonra öz otağında gözləyir. Teodora uşağı bağçaya qoyub qayıdanda isə guya işə getmək üçün evdən çıxır. Əvvəllər hətta qara kostyumunu da geyinirdi, lakin tezliklə tamaşanın bu hissəsindən imtina edir. Saat beşdə, bəzənsə dördə evə qayıdır.

Yaxşı ki, yaydır, deməli, Britan Muzeyi, kinoteatr və kitab mağazaları ilə kifayətlənməyərək ictimai parklarda da gəzə bilər. Yəqin ki, uzun illər işsiz qalan atası da günlərini təxminən bu cür keçirmişdi. Deməli, bu qədər ciddi-cəhddən sonra onu hələ də atasının aqibəti gözləyir? O da atası kimi əyyaşmı olacaq?

Atasının sevimli içkisi brendi idi. Bir dəfə brendinin dadına baxmışdı, ağzında yalnız xoşagəlməz, metal dadı qalmışdı. İngiltərədə pivə içirlər, o isə pivəni də xoşlamır, çox turşdur. İçkini sevməməklə əyyaşlıqdan xilas ola bilərmiz? Atasının oğlunun həyatında zühur etməsi üçün hələlik ona məlum olmayan başqa yollar da varmı?

Keçmiş əri çox gözləmək lazım gəlir. Böyük, rahat çarpayıda mürgüləyən Con bazar günü səhər tezdən qapının zənginin çalındığını və qifildə açar səsi eşidir. Özünü söyə-söyə yataqdan sıçrayır. “Ay, Fiona, Teodora!” – kimsə çağırır. Sonra qaçan ayaqların tappılısı eşidilir, otağın

qapısı xəbərdarlıqsız açılır. Astanada peyda olan iki nəfər – kişi və qucağındakı uşaq ona baxırlar. O, güclə şalvarını öyninə taxır. “Salam!” kişi deyir. “Bu kimdi belə?”

Bu, ingilislərin – ingilis polislərin – kimi isə cinayət başında tutanda işlətdikləri sözdür. Onun kim olduğunu izah edə biləcək Fiona susmağı seçir və Conu açıq-aşkar soyuq nəzərlərlə süzür. “Atasının qızıdır” – o düşünür. “Eyni soyuq baxışlar, eyni alın”.

“Xanım Merinqton burada olmayanda evə nəzarət edirəm.” – o deyir.

“Hə, hə” kişi deyir, “Cənubi Afrikalı. Tamam yadımdan çıxıb. İcazə ver, özümü təqdim edirəm. Riçard Merinqton. Bir vaxtlar bu malikanənin sahibiydim. Ev xoşunuza gəlir? Rahatdı?”

“Bəli. Rahatdır.”

“Lap yaxşı”

Teodora uşağın paltosunu və çəkmələrini gətirir. Kişi qızın qolları arasından sürüşüb düşməyinə mane olmur. “Maşına minməmiş ayaqyoluna get” qızına deyir.

Teodora və Fiona gedirlər. Con yatağında yatdığı yaraşqlı, dəblə geyinmiş kişi ilə tək qalır.

Burada nə qədər qalmağı planlaşdırırsınız? – kişi soruşur.

Yalnız ay sonuna qədər.

Yox, onu demirəm – İngiltərədə çox qalacaqsınız?

Məlum deyil. Cənubi Afrikadan həmişəlik çıxmışam.

Orada vəziyyət pisdır, hə?

Bəli.

Hətta ağlar üçün də?

Bu suala necə cavab vermək olar? Xəcalət içində yaşamaq istəməyənlər üçün? Yaxınlaşmaqda olan müsibətdən qaçmaq istəyənlər üçün? Niyə bu ölkədə təntənəli sözlər belə yersiz səslənir?

- Bəli – o cavab verir. – Hər halda mən belə düşünürəm.

Kişi, – yaxşı yadıma düşdü – deyib qrammofon vallarının düzüldüyü rəfə yaxınlaşır. Əvvəl vallardan birini, sonra ikincini və üçüncünü çəkib çıxarır.

Ev sahibəsinin dönə-dönə tapşırdığı da elə bu idi. “Bağışlayın”, o deyir, xanım Merinqton mənə tapşırıb ki...”

Kişi qamətini düzəldib ona tərəf baxır: “Diana sizə nə tapşırıb?”

Evdən heç nə çıxmamalıdır.

Boş şeydir. Mənim vallarımdır. Dianaya lazım deyil.

Cənab Merinqton soyuqqanlıqla axtarışına davam edib, başqa vallar da götürür. “Mənə inanmırsınızsa, özünə zəng edin”.

Fiona ağır çəkmələrdə ləngər vura-vura otağa daxil olur. “Gedək, əzizim?” kişi deyir. “Sağ olun, sizə uğurlar! Sağ ol, Teodora. Narahat olma, çimmək vaxtına qədər qayıdırıq”. Kişi qızını və valları götürüb gedir.

Anasından məktub gəlib. Yazır ki, qardaşı maşın alıb: qəzaya uğramış MG. İndi qardaşı oxumaq əvəzinə bütün vaxtını maşının təmirinə həsr edib onu dörd təkər üstünə qoymağa çalışır. Üstəlik o, anası ilə tanış eləmədiyi yeni dostlar da tapıb. Aralarından biri çinliyə oxşayır. Birlikdə qarajda siqaret çəkirlər; anası dostlarının oğluna şərab gətirdiklərindən şübhələnir. Çox narahatdır. Qardaşı səhv yoldadır. Onu necə xilas eləsin?

Bu xəbər Conun marağına səbəb olur. Deməli, qardaşı, nəhayət ki, özünü anasının ağışından xilas eləməyə çalışır. Amma qərribə üsul tapıb: avtomobil mexanikası! Doğrudanmı qardaşı maşınları təmir etməyi bacarır? Haradan öyrənib? Həmişə əl qabiliyyətinin qardaşından yaxşı, mexanikaya qarşı daha həssas olduğunu düşünürdü. Deməli, yanılırdı? Görəsən qardaşının əlindən daha nələr gəlir?

Məktubda başqa xəbərlər də var. Dostu ilə birlikdə düşərgədə istirahət etmək üçün İsveçrəyə gedən əmisi qızı İls yolüstü Londona gələcək. Onları Londonda gözdürə bilərmə? Anası əmisi qızının Örls Kortda hansı yataqxanada qalacağını da yazıb.

Bütün dediklərindən sonra anasının hələ də oğlunun hansısa cənubi afrikalı ilə, özü də atasının qohumları ilə görüşmək istəyəcəyini düşünməsi Conu heyretə gətirir. Uşaqlığından bəri əmisi qızını görməyib. Məktəbi ucqar bir kənddə bitirmiş, heç şübhəsiz, valideynlərinin ödədiyi tətili Avropada, özü də tarix boyu bir böyük sənətkar belə yetişdirə bilməmiş rahat İsveçrədə keçirməkdən yaxşı heç nə fikirləşə bilməyən bir qızla onun hansı ortaq cəhəti ola bilər?

Bununla belə anası xatırladandan bəri o, İlsi ağılından çıxara bilmir. Con onu bir yerdə qərar tuta bilməyən, ayaqdan zirək, sarışın, hörüklü bir uşaq kimi xatırlayır. İndi onun azı on səkkiz yaşı olar. Görəsən, indi necə olub? Açıq səma altında keçirdiyi həyat onu müvəqqəti də olsa gözəlləşdiribmi? O, ferma uşaqlarının bu xüsusiyyətini dəfələrlə müşahidə edib. Onlar həddi-buluğa çatdıqları yay fəslindən sonra kobudlaşmağa, kökəlməyə başlayır, eynilə

valideynlərinə bənzəyirlər. Bu ucaboylu Ari ovçusu ilə London küçələrində yanaşı addımlamaq fürsətindən imtina etməlidirmi?

Nəyə görə əmisi qızları haqqında düşünən kimi içində ehtiras qığılcımlanır? Yalnız qadağan olunduğuna görə? Axı nəşə qadağan ediləndə daha çox arzulanır. Yoxsa səbəb o qədər də mücərrəd deyil. Qızla oğlanın bədən-bədənə çarpışmaları barədə xatirələr indi cinsi istək kimi üzə çıxır? Bəlkə də belədir. Bir tərəfdən də sərbəst ünsiyyət, vədi ortaq keçmişə, ölkəyə sahib iki insan, doğmalığ, hələ doğulmamışdan əvvəl yaranmış qan qohumluğu. Tanış olmağa, münasib sözlər axtarmağa ehtiyac yoxdur.

O, Örls Kortda telefon nömrəsini qoyur. Bir neçə gün sonra ona zəng vururlar. Xətdə İls yox, onun ingiliscə yaxşı danışa bilməyən, şəkilçiləri səhv işlədən rəfiqəsidir. Xəbərələr yaxşı deyil: İls qrip olub, qrip sətəlcəmə keçib. O, indi Baysvoterdə xəstəxanadadır. İls, sağalana qədər səyahəti təxirə salmalı olacaqlar. Con İlsə baş çəkir. Xəyalları alt-üst olub: İls gözəl deyil. Heç hündürboylu da deyil – saçları siçan tükünə oxşayan, ciyildəyə-ciyildəyə danışanda adi yumrusifət qızıdır. Xəstəliyə yoluxmaqdan qorxduğundan o əmisi qızı ilə uzaqdan salamlaşır.

İlsin rəfiqəsi yanındadır. Adı Marianadır. Kök və bəstəboy Mariana velvet şalvar və çəkmə geyinib, üzündən sağlamlıq yağır. Bir müddət hamısı ingiliscə danışirlar, sonra Con qızlara rəhm edib onlar üçün doğma afrikaanscaya keçir. Neçə ildir afrikaans dilində danışmadığına baxmayaraq, dərhal isti vannaya girmiş kimi rahatlaşır. (özünü isti vannaya girmiş kimi rahat hiss edir)

O, qızlara Londonu nə qədər yaxşı tanıdığını nümayiş etdirəcəyini güman edirdi. Lakin İslə Mariananı maraqlandıran London ona qətiyyətlə tanış deyil. O, madam Tüссо, Tauer, Müqəddəs Pol haqqında heç nə deyə bilməz. O, bu yerlərin heç birində olmayıb. Stratford-on-Eyvona necə getmək lazım olduğunu bilmir. Con yalnız hansı kinoteatrlarda xarici filmlər nümayiş olunduğunu, ən yaxşı kitab mağazalarının ünvanlarını deyə bilər. Bu isə qızları maraqlandırmır.

İlsə antibiotik vurulur, xəstəliyi hələ bir neçə gün çəkəcək. O vaxta qədər Mariananın heç bir işi yoxdur. Con Mariananı Temza çayının sahilində gəzintiyə dəvət edir. Səyyah çəkmələri və zövqsüz saçları ilə Fiksburqlu Mariana dəblə geyinən London qızları arasında yöndəmsiz görünür, amma deyəsən, bu onun heç vecinə də deyil. Afrikaansca danışdığının eşidilməsi də Mariananı narahat eləmir. Con isə çox istəyirdi ki, o bir az astadan danışsın. O demək istəyirdi ki, bu ölkədə afrikaansca danışmaq nasist dilində danışmaq kimidir. Əlbəttə əgər belə bir dil olsaydı.

Qızların yaşını düzgün hesablamayıb. Onlar heç də uşaq deyillər: İlsin iyirmi, Mariananın iyirmi bir yaşı var. İkisi də Müstəqil Narıncı Dövləti Universitetinin İctimai iş fakültəsinin son kursunda təhsil alırlar. Con bu barədə heç nə deməsə də, hesab edir ki, ictimai iş - qoca qarılara bazarlıq etməyə kömək eləmək nüfuzlu universitetin baş qoşacağı iş deyil.



Mariana kompüter proqramlaşdırması haqqında heç nə eşitməyib. Bu mövzu onu heç maraqlandırmır da. Əvəzində Conun evə, “tuis”-ə nə vaxt qayıdacağı ilə maraqlanır.

“Bilmirəm” – o cavab verir. Bəlkə də heç vaxt. Bəs Cənubi Afrikadakı vəziyyət Mariananı narahat eləmir?

Qız başını yellədir. Cənubi Afrikada vəziyyət ingilis qəzetlərinin təsvir elədiyi qədər pis deyil, – o deyir. “Heç kim qarışmasa, ağlar və zəncilər birlikdə çox yaxşı yola gedərlər”. Ümumiyyətlə, o, siyasətlə maraqlanmır.

O, Mariananı “Evrimen” kinoteatrına dəvət edir. Conun artıq gördüyü və baş rolda Anna Karina oynadığı üçün dəfələrlə baxmağa hazır olduğu, Qodardın çəkdiyi “Əlahiddə banda” filmi nümayiş olunur. O, bir il əvvəl Monika Vittiyə aşıq olduğu kimi indi də Anna Karinaya vurulub.

Şikayət eləməsə də, Con Mariananın seans boyu yerində qurdalandığını hiss edir. Oğrun nəzərlə qıza baxanda görür ki, Mariana ekrana baxmaq əvəzinə dırnaqlarını təmizləməklə məşğuldur. “Xoşuna gəlmədi?” – Con filmdən sonra ondan soruşur. “Heç nə başa düşmədim”, qız cavab verir. Sən demə, Mariana birinci dəfədir, subtitrlı filmə baxır.

O, Mariananı evinə, daha doğrusu, müvəqqəti yaşadığı mənzilə qəhvə içməyə aparır. Saat on birə yaxınlaşır, Teodora yatmağa gedib. Onlar qonaq otağının qapısını örtüb xovlu xalçanın üstündə bardaş qurublar, alçaq səslə söhbət edirlər. Mariana əmisi qızı deyil, onun rəfiqəsidir. Deməli, Conu həyəcana gətirən qadağa qoyulmuş evə məhrəm bir insandır. O, Mariananı öpür, deyəsən, qızın etirazı yoxdur. Xalçanın üstündə üz-üzə uzanırlar. Con qızın düymələrini, bağlarını açmağa başlayır. Cənuba apan sonuncu qatar 11.30-da yola düşür. Mariana gecikəcək.

Mariana bakirədir. O, bunu qız nəhayət ki, çılpaq halda ikinəfərlik, iri çarpayıda uzananda anlayır. Heç vaxt bakirəylə yatmayıb. Ümumiyyətlə, indiyə qədər bakirəlik haqqında fiziki bir vəziyyət kimi düşünməyib. İndi dərslərini alır. Sevişdikləri müddət ərzində və sonra Marianadan qan axır. Dayəni oyatmaq təhlükəsinə baxmayaraq, Mariana vanna otağına gedib yuyunmalı olur. O gedəndən sonra Con işığı yandırır. Mələfə də, bədəni də qan içindədir. Deməli, – gördüyü mənzərədən diksindir – donuz kimi qanın içində eşələniblər.

Mariana hamam dəsmalına bürünmüş halda qayıdır. “Getməliyəm”, o deyir. “Son qatara gecikmisən,” – o cavab verir. “Bəlkə gecə burada qalasan?”

Qanaxma dayanmır. Mariananın ayaqlarının arasına qoyub yuxuya getdiyi dəsmal getdikcə daha çox islanır. Con təlaş içində onun yanında uzanıb. Bəlkə təcili yardım çağırın? Teodora oyanmazmı? Sanki baş verənlər Mariananı narahat eləmir. Bəlkə Conu sakitləşdirmək üçün belə edir? Bəlkə o, baş verənləri anlamayacaq qədər sadələvh və məsumdur?

O, yata bilməyəcəyindən əmin olsa da, bir müddətdən sonra yuxuya gedir. Danışıq səslərinə və axan suyun şırıltısına oyanır. Saat beşdir: quşlar artıq oxumağa başlayıblar.

Çətinliklə çarpayıdan qalxıb qulağını qapıya dayayıb qulaq asır: əvvəl Teodoranın, sonra Mariananın səsi gəlir. Con onların nə danışdıqlarını eşitmir, amma bu söhbətdən yaxşı heç nə gözləməyə dəyməz.

Mələfəni döşəyin üstündən çəkir. Döşəyin üstünə iri qırmızı bir ləkə düşüb. O, günahkar halda, qəzəb içində döşəyi tərsinə çevirir. Əlbəttə, gec-tez ləkəni görəcəklər. O vaxta qədər aradan çıxmaq lazımdır. Mütləq belə də edəcək.

Mariana özgə xələtində vanna otağından qayıdır. Conun susmağı, qəzəbli baxışı qızı pərt edir. “Danışma deməmişən axı” – Mariana deyir. “Niyə də danışmayım? Gözəl, yaşlı qadındır. Gözəl qoca “aia”.

Taksi çağırır və mənasız da olsa, Mariana geyinənə qədər qapının ağzında dayanıb gözləyir. Taksi gələndə qızla qucaqlaşmaqdan yayınıb, ovcuna bir funtluq əsginas tutuşdurur. Mariana heyrət içində Cona baxır. “Pulum var”, o deyir. Con, çiyinlərini çəkib taksinin qapısını açır.

Con mənzildə qaldığı müddət ərzində Teodoradan qaçır. Səhər tezdən gedib gecə qayıdır. Onun üçün yazılan qeydlərə məhəl qoymur. O, mənzili ərdən qorumalı, lazım olanda əl altında olmalı idi. Bir dəfə vəzifəsini yerinə yetirməyib, indi də yetirmir, amma vecinə deyil. Vahiməli sevişmə, pıçıldaşan qadınlar, qanlı mələfə, ləkəli döşək; o, bu rüsvayçı əhvalatı geridə qoyub, həyatında yeni səhifə açmaq istəyir.

Səsini dəyişib Örls Korta zəng edir, əmisi qızını telefona çağırır. İls və rəfiqəsi artıq gediblər. O, dəstəyi asıb, rahat nəfəs alır. Kifayət qədər uzaqdadırlar, bir də qarşılaşmayacaqlar.

Bəs özünə danışacağı həyat hekayətində bu epizodu necə izah edəcək? Bəli, vicdansız hərəkət edib, özünü əclaf kimi aparıb. O, şillələnməyə, hətta üzünə tüpürülməyə layiqdir. Sillə vuracaq heç kim olmadığı üçün özü-özünü üzməyə başlayır. “Agenbyte of inwit”. Neynək, tanrılarla belə şərt kəsəcək: o, özünü cəzalandıracaq və əvəzində bu qaba davranışının heç vaxt üzə çıxmayaacağına ümid edəcək.

Hərçənd üzə çıxsa nə olacaq? O, bir-birindən tamamilə fərqli iki dünyanın sakinidir. Cənubi Afrikalı Con xəyaldan, tezliklə tamamilə qeyb olacaq sürətlə dağılan tüstü topasından fərqlənir. Londona gəldikdə isə yaxşı ki, burada onu heç kim tanımır. Artıq yeni mənzil axtarışlarına başlayıb. Yeni otaq tapan kimi Teodora və Merinqtonlarla əlaqəni kəsib tanınmazlıq dənizində yoxa çıxacaq.

Lakin bu rüsvayçı əhvalat təkcə xəcalətlə nəticələnməyib. O, Londona Cənubi Afrikada mümkün olmayanı etməyə, dərinlikləri öyrənməyə gəlib. Dərinlərə enmədən sənətkar ola bilməzsən. Bəs dərinlik nədir? O elə bilirdi ki, dərinlərə yalnız tənhalıq içindəki susqun bir ürəklə buzlu küçələrdə dolaşmaqla enmək olar. Lakin görünür əsl dərinlik gözlənilməz üzə çıxır: məsələn, səhər saatlarında qıza qarşı güclü nifrət hiss eləyəndə. Sən demə bu vaxta qədər can

atdığı dərinliyi uzaqlarda axtarmaq lazım deyilmiş. Soyuqluğun, zalımlığın, kobudluğun dərinliyi bu vaxta qədər öz sinəsində gizliymiş. Nəfsini və əxlaqsızlığını sərbəst buraxıb, sonra indiki kimi özünü üzməyi ona sənətkar olmağa kömək eləyərmə?

Nəhayət, bu səhifə qapandı, keçmişə yazıldı, yaddan çıxdı. Amma yox. O, Lüsern poçt markalı bir məktub alır. Ağına heç nə gətirmədən zərfi açıb məktubu oxumağa başlayır. Məktub afrikaans dilində yazılıb. “Əziz Con, düşündüm ki, sizə yaxşı olduğumu bildirməliyəm. Marianna da yaxşıdır. Əvvəllər ona nə üçün zəng vurmadığınızı anlamırdı. Amma sonra kefi açıldı, indi çox yaxşı vaxt keçiririk. O, özü sizə yazmaq istəmir. Mənsə sizə yazmaq, hətta Londonda da olsa, həyatınıza girən bütün qızlarla bu cür rəftar etməməyi arzulamaq qərarına gəldim. Marianna qeyr-adi insandır, bu cür rəftara layiq deyil. Yaxşı olardı ki, sürdüyünüz həyat tərzini haqqında bir daha düşünəsiniz. Əminiz qızı İls”.

“Hətta Londonda da”. Yəni nə demək istəyir? Tutduğu işin hətta Londonda da əclafliq sayıldığını? Müstəqil Narıncı Dövlətinin xarabalıqlarından çıxmış İls və rəfiqəsi London haqqında, buranın meyarları haqqında nə bilirlər? - London təsəvvür elədiyinizdən amansızdır, - o demək istəyir, - tez- tələsik zıncırovlu inəklərin yanına, otlaqlarınıza qayıtmaq əvəzinə burda bir az yubansaydınız, bunu özünüz də hiss edərdiniz.

Amma əslinə qalsa, yeganə günahkarın London olduğuna heç özü də inanmır. Axı o, Henri Ceymsi oxuyub. O, yaxşı bilir ki, pis adam olmaq necə asandır. Şərin dərhal üzə çıxması üçün bir azca özünü sərbəst buraxmaq kifayətdir. Məktubun ən tikanlı yerləri başlanğıcı və sonudur. “Əziz Con” – bu cür sözlərlə qohumlara yox, yalnız yadlara müraciət olunur. Və “əminiz qızı İls”. Kimin ağına gələrdi ki, kəndli qızı bu qədər acıdilli ola bilər!

Əzilib atıldıqdan sonra belə əmisi qızının məktubu günlərlə, həftələrlə onu izləyir. Onu incidən tezliklə yaddaşından silinəcək sözlər yox, məktubu gördüyü anın xatirəsi idi. Axı, məktubun üstündəki İsveçrə markasını, uşaqsayağı xətti görmüşdü. Zərfi açıb məktubu oxudu. Necə də axmaqdır! Başqa nə gözləyirdi ki: minnətdarlıq nəğmələri?

O, pis xəbərləri sevmirdi. Xüsusilə də özü haqqında olanları. Özümə qarşı kifayət qədər amansızam,- deyirdi. “Bu işdə başqalarının köməyinə ehtiyacım yoxdur”.

Bu, öz ünvanına tənqid eşitməmək üçün təkrar – təkrar müraciət elədiyi sofistikaadır: Con bu mövqeyinin necə faydalı olduğunu Jaklin onu otuz yaşındakı bir qadının gözüylə məşuq kimi dəyərləndirəndə başa düşmüşdü. İndi üfüqdə yeni bir münasibət peyda olan kimi dal-dalı getməyə başlayır. Mübahisələrə, qəzəb tutmalarına, acı həqiqətlərə (“Özün haqqında həqiqəti bilmək istəyirsən?") nifrət edir, var gücü ilə onlardan qaçmağa çalışır. Həqiqət nədir axı? Özü üçün müəmmadırsa, başqası üçün müəmmadan başqa nə ola bilər? Həyatına girən bütün qadınlarla saziş bağlamaq istəyərdi. Qadınlar onunla bir sirr kimi davransalar, Con da onlarla örtülü bir kitab kimi rəftar edəcək. Yalnız bu şərtlə onlar arasında münasibətdən söhbət gedə bilər.

O, axmaq deyil. Məşuq kimi heç nəylə fərqlənmədiyini bilir. O, heç vaxt qadın qəlbində böyük bir ehtiras oyada bilməyib. Əslində, nəinki böyük ümumiyyətlə hər hansı həqiqi ehtirasın mənbəyinə çevrilə bildiyini xatırlamır.

Dar çərçivədə seksə gəldikdə isə verə bildiklərini də, cavabımda aldıqlarını da olduqca məhdud hesab edir. Günahkar axtarmaq lazım deyil. Əgər onun hissiyyəti çatmırsa, özünü saxlayırsa, qadın nə üçün başqa cür hərəkət etməlidir?

Yeganə meyar seksdirmi? Seksdə uğursuzluğa düşər olmağı həyatın qalan sınaqlarından da keçə bilməyəcəyini göstərir? Belə olmasaydı, yaşamaq asan olardı. Lakin ətrafına baxanda uzaqbaşı Viktorian dövründən qalmış bir neçə dinozavrı çıxmaq şərtilə seks ilahəsinə pərəstiş etməyən bir nəfər də görə bilmir. Hətta zahirən olduqca ləyaqətli təsir bağışlayan, viktorian Henri Ceymsin də eyhamla belə olsa, hər şeyin kökündə seksin dayandığını anlatdığı səhifələri var.

Özünə örnək seçdiyi yazıçılar içində ən çox Paunda etibar edir. Paundun soyuqqanlılığının sirri nədir? Görəsən, məsələ günah hissini yəhudi allahından çox yunan tanrılarına sitayiş edən Paunda yad olmasındadır? Bəlkə də Paund böyük poeziyaya o qədər aludə olub ki, fiziki varlığı da emosiyaların ahənginə uyğunlaşıb. Qadınlarsa bunu hiss edir, Paunda ürəklərini açırlar. Bəlkə də əksinə, Paundun sirri allahlardan və poeziyadan çox amerikan tərbiyəsindən irəli gələn çevik həyat tərzində gizlidir. Qadınlar bunu kişinin nə istədiyini bildiyini, birlikdə addımlayacaqları yolu mehribancasına, amma qətiyyətlə müəyyən edəcəyini göstərən bir işarə kimi qəbul edirlər. Doğrudanmı qadınlar himayə olunmaq və idarə edilmək istəyirlər ?

O özü isə məhəbbət uğursuzluqlarının artıq təsirini itirmiş, getdikcə inandırıcılığı azalan bir səbəblə izah edir: hələ həyatının qadını ilə qarşılaşmayıb. O qadın Conun dünyaya göstərdiyi kövrək qabığın ardından ruhunun məhrəmlərini görə biləcək, o günəcən içində gizli qalmış ehtirasları üzə çıxaracaq. O qadın, o tale yüklü gün gəlib çatana qədər vaxt öldürmək lazımdır. Ona görə də Mariannanı vecinə almaya bilər.

Lakin bir sual onu hələ də narahat edir. Onun gizli ehtiraslar xəzinəsinin kilidini açacaq qadın (əlbəttə, əgər belə qadın varsa) poeziya axınının qarşısını kəsən bəndi də uçura biləcəkmi? Bəlkə əksinə olmalıdır? O əvvəl şair olub məhəbbətə layiq olduğunu sübut etməlidir? Con bir tərəfdən İncəborq Baxmana, digər tərəfdən Anna Karinaya uzaqdan vurulduğu kimi qisməti olan qadın da onu əvvəl əsərləri ilə tanıyacaq, özünü sevmək kimi bir səfehlik etməzdən əvvəl sənətini sevvəcək.

PROFESSOR HAUARTDAN, Keyptaundakı elmi rəhbərindən bir neçə çətin elmi tədqiqat aparmağını xahiş edən məktub alıb. Hauart XVII əsr dramaturqu Con Vebsterin bioqrafiyası üzərində işləyir, Condan Britaniya Muzeyindəki əlyazmalar arasında Vebsterin gənclik illərində yazdığı bəzi şerləri tapmağı xahiş edir. Ümumiyyətlə, o, qarşısına çıxdıqca Vebsterin qələmindən çıxdığını güman etməyə imkan verən “İ. V” inisiallı istənilən əlyazmanın üzünü köçürsə, yaxşı olar.

Con oxuduğu şerlərdə xüsusi bir məziyyət tapmasa da, Hauartın ona bu tapşırığı “Hersoginya Malfi”nin yaradıcısını yalnız üslubuna görə tanımaq qabiliyyəti olduğu güman edərək verdiyini düşünəndə sevinir. Eliotdan öyrənib ki, tənqidçi olmaq üçün ən vacib şərt müxtəlif müəlliflərin mətnlərini bir-birindən fərqləndirə bilməkdir. Paunda görə isə tənqidçi dəbli hay-küyün arasında əsl ustanın səsini seçməyi bacarmalıdır. O, fortepiano çala bilməsə də, radionu açıb Baxı Telemandan, Haydnı Mosartdan, Bethoveni Şpordan, Brükneri Malerdən ayıra bilir. Deməli, yaza bilməsə də, heç olmasa, Paund və Eliotun təqdir edəcəyi duyuma malikdir.

Bəs bu qədər vaxt sərf etdiyi Ford Medoks Ford əsl yazıçıdır mı? Paund Fordu Henri Ceyms və Floberin İngiltərədəki yeganə davamçısı adlandırır. Paund Fordun bütün yazdıqlarını oxusaydı, fikri dəyişərdimi? Ford bu qədər yaxşı yazıçıdırsa, bəs nə üçün beş mükəmməl əsərlə yanaşı çoxlu zir – zibil də yazıb?

Fordun belletristikası haqqında yazmalı olsa da, Con onun Fransa haqqında yazdıqlarını bəzi əhəmiyyətsiz romanlarından maraqlı hesab edir. Ford üçün Fransanın cənubunda yerləşən, arxa bağçasında zeytun ağacları bitən, zirzəmisində həmişə təmiz kənd şərəbi olan, günəş görün evində ləyaqətli qadınla birlikdə vaxt keçirməkdən böyük xoşbəxtlik yox idi. Fordun dediyinə görə Avropa sivilizasiyasında zərif, lirik, insani olan nə varsa, hamısının beşiyi Provansdır., Provansın ehtiraslı, qartal simalı qadınları isə istənilən şimallı qadını utandırmağa qadirdirlər.

Forda inanmaq olarmı? O özü nə vaxtsa Provansı görəcəkmimi? Provansın atəşli qadınları onun kimi alovdan açıq-aşkar məhrum birinə cüzi də olsa diqqət yetirəcəklərimi?

Ford deyir ki, Provans sivilizasiyası öz məlahətini balıq, zeytun yağı və sarımsağın üstünlük təşkil etdiyi mətbəxə borcludur. Forda olan ehtiramından o, Haygeytdəki yeni mənzilində sosiska əvəzinə aldığı balıq çubuqlarını kərə yağında yoğ, zeytun yağında qızardıb üstünə sarımsaq duzu səpir.

Di gəl ki, yazdığı dissertasiya Ford haqqında yeni heç nə deməyəcək. Bununla belə dissertasiyadan imtina etmək istəmir. Boynuna götürdüyü öhdəlikləri yerinə yetirməmək atasının xasiyyətidir. Atasına oxşamaq istəmədiyindən xırda xətlə yazılmış yüzlərlə əlyazmadan bir-biri ilə əlaqəli nəsr toru hörməyə başlayır.

Günbəzli Oxu Zalında əyləşdiyi günlərin birində nə isə yazmaq üçün həddən artıq yorğun və bezgin olduğunu anlayıb qədim zamanların Cənubi Afrikası haqqında yalnız böyük kitabxanalarda tapılan, Keyptaunda olmuş Dapper, Kolbe, Sparman, Barrou və Barçell kimi

insanların xatirələrindən ibarət, iki əsr əvvəl Hollandiyada, Almaniyada və ya İngiltərədə nəşr olunan kitablara nəzər salmağı özünə rəva görür.

Ətrafındakı başlarını kitabın içində gizlətməmiş insanlar arasında yalnız o, doğma Vaalstraat, Buitenqraxt və Buitensinqel küçələri haqqında oxuyanda qeyri – adi hisslər keçirir. Köhnə Keyptaun haqqındakı hekayələrdən çox onu öküzlərə qoşulmuş furqonlarla, günlərlə heç bir canlıya rast gəlmədən Böyük Karu səhrasının dərinliklərindən getmiş cəsur səyyahların yazdıqları cəlb edir. Svartberq, Liuvrivier, Dvika: o, öz vətəni, doğma yurdu haqqında oxuyur.

Vətənpərvərlik? İndi də bu azara tutulur? Deməli, vətənsiz yaşaya bilmir? Yeni və çirkin cənubi Afrikanın tozunu ayaqqabısından çırpmağa çalışsa belə, hələ də behiştin mümkün olduğu qədim Cənubi Afrikaya can atmırmı? Əhatəsində olduğu ingilislər də kitabda Ridal Maus və ya Beyker küçəsinin adını oxuyanda qəlblərində eyni titrəyişi hiss edirlərmi? Çətin ki. Bu ölkə bu şəhər artıq yüz illərdir ki, sözlə əhatələnib. Çoserin yaxud Tom Consun keçdiyi yerlərdən keçmək ingilislərə qətiyyən qəribə görünmür.

Cənubi Afrika fərqlidir. Bu bir neçə kitab olmasaydı, dünən gecə yuxusunda Karunu görməzdi. Barçeli, xüsusən də onun iri həcmli iki cildliyini də buna görə belə diqqətlə oxuyur. Barçel Flober və ya Ceyms kimi usta nasir olmaya bilər, amma yazdıqları həqiqətdir. Barçeli və onun bitki nümunələri ilə dolu qutularını Karu vadisinin bir düşərgədən o birinə uydurma yox, həqiqi öküzlər daşıyırdı. Barçel və adamları yatanda başları üzərində əsl ulduzlar sayırırdı. Hətta bunu təsəvvür eləmək belə Conun başını gicəlləndirir. Barçell və adamları ölmüş ola bilərlər, bəlkə də furqonları məhv olub, amma onlar həqiqətən mövcud olublar. Sübut isə əlində tutduğu, Britaniya Muzeyinin kitabxanasında qısaca “Barçellin səyahətləri” adlandırılan kitabdır.

Barçelin səyahətlərinin həqiqiliyi “Barçelin səyahətləri” ilə sübut olunursa, nəyə görə başqa kitablarda yalnız fərziyyəyə əsaslanan səyahətləri həqiqətə uyğunlaşdırma bilmirlər? O məhz bunu etmək Barçelinki qədər inandırıcı bir kitab yazmaq və kitabxanaların etalonuna çevrilmiş bu kitabxanada yerləşdirmək istəyərdi. Və əgər kitabın inandırıcılığı naminə Karunun daşlarına çırpılan furqonun altında yırğalanan təkər üçün sürtkü yağının qabına çevrilmək lazım gəlsə, özünü yağ qabına çevirməyə də hazırdır. Axşamlar yolçuların kölgəsində dayandığı ağaclarda oxuyan cırcıramalar çevrilmək lazım gəlsə, cırcırama da özü olacaq. Yağ qabının dınqılısını, cırcıramaların səsini yarada biləcəyindən arxayındır. Çətini bütün bunlara kitabı kitabxanaların rəflərinə aparacaq və beləliklə dünya tarixinə yazacaq ovqatı, həqiqət ab-havasını sirayət etdirməkdir.

Yox, o, saxtakarlıq haqqında düşünmür. Bu yolda artıq çoxları əl atıblar: özlərini elə göstərirlər ki, guya sandıqdan və ya şəhərkənarı evin çardağından rütubətdən üstü ləkələrlə örtülmüş, saralmış vərəqlərində Tartarilərin və ya Böyük Moğolların torpaqlarına səyahətlərin təsvir olunduğu dəftər tapıblar. Belə fırıldaqçılar ona maraqlı deyil. Onun məqsədi sırf ədəbidir: bilik dairəsi Barçel dövründəki – 1820 –ci illərdəki kimi olan, lakin eyni zamanda güclü həyat enerjisinə, ağına, hər şeyi bilmək arzusuna, səbrinə baxmayaraq, bir tərəfdən əcnəbi ölkəyə

səyahət etmiş ingilis olduğuna görə, digər tərəfdən ağıl Pembrukşirdə və evdə qoyub gəldiyi bacılarında qaldığından Barçelin nail ola bilmədiyi dərəcədə ətraf mühitə bələd olan bir kitab yazmaq.

1820-ci illərdəki kimi yazmağı öyrənməli olacaq. Buna nail olmaq üçün lazımsız bilgilərdən xilas olmaq, çox şeyi unutmaq lazımdır. Lakin unutmağa başlamazdan əvvəl nəyi unutmalı olduğunu anlamalıdır. Bilikləri ixtisar etməzdən əvvəl artırmaq lazımdır. Nəyi öyrənməli olduğunu haradan biləcək? Tarixçi kimi heç bir hazırlığı yoxdur, həm də axtardığını tarix kitablarına tapa bilməz. Onun axtarıqları dünyəvi, tənəffüs edilən hava qədər ümumdür. Keçmiş dünyanın ümumi, bilgi olduğunu bilməyəcək qədər sadə biliklərini haradan tapacaq?

Sonrakı hadisələr sürətlə inkişaf edir. Dəhlizdəki stolun üstünə səpələnmiş məktublar arasında ona ünvanlanmış üzərinə “OHMS ” möhürü vurulmuş bir zərf var. O, zərfi otağına aparıb ürəyi əsə - əsə açır. Məktubda deyilir ki, İngiltərədə işləmək üçün icazəsini iyirmi bir gün ərzində yeniləməsə, Birləşmiş Krallıqda yaşamaq hüququndan məhrum ediləcək. İcazəni istənilən iş günü saat 9.00 dan 12.30-a və 1.30-dan 4.00-ə qədər Hollouey Roudda yerləşən Xarici İşlər Nazirliyinin binasına gəlib özünü təqdim etməklə ala bilər. Özü ilə pasport və işverən tərəfindən doldurulmuş İ-48 formasının surətini gətirməlidir.

Deməli, IBM onu satıb. İşdən çıxdığını Nazirliyə xəbər veriblər.

İndi nə etsin? Cənubi Afrikaya gediş biletinə pulu çatar. Amma Keyptauna əli ətəyindən uzun qayıtmaq ağlasığmazdır. Axı, orada nə edəcək? Universitetdə məşğələ keçməyə davam edəcək? Belə nə qədər davam edə bilər? Yenidən təhsil həyatına qayıtmaq üçün həddindən artıq qocadır, özündən yaşca kiçik, qiymətləri ondan yüksən olan tələbələrə rəqabət aparmalı olacaq. Həm də Cənubi Afrikaya qayıtsa, ordan bir də xilas ola bilməyəcək. O da axşamlar çaxır içib bir – birlərinə İbiza da keçirdikləri günlər haqqında danışmaq üçün Klifton çimərliyinə toplaşan insanlara bənzəyəcək.

Əgər İngiltərədə qalmaq istəyirsə, iki yolu var. Ya canını dişinə tutub yenidən məktəb müəllimliyinə qəbul olunmağa çalışmaq, ya da proqramlaşdırmaya qayıtmaq.

Üçüncü yol da var, amma nəzəri. Yaşadığı mənzildən köçüb izdihamın arasında yoxa çıxmaq. Kentə mayaotu toplamağa getmək (bunun üçün sənəd tələb olunmur), tikintidə işləmək olar. Gənclər üçün yataqxanalarda, anbarlarda yata bilər. Lakin bunların heç birini etməyəcəyini bilir. O, qeyri – qanuni işlər üçün həddən artıq xəm, həddən artıq dürüstdür, həbs olunmaqdan həddən artıq qorxur.

Qəzetlərin iş elanı səhifələri proqramçılar üçün iş elanları ilə doludur. Görünür, İngiltərədə kifayət qədər proqramçı yoxdur. Ən çox əməkhaqqı şöbələrinə işçi tələb olunur. Con

onlara məhəl qoymayıb yalnız kompüter şirkətlərinin özlərinin, IBM-in böyük və kiçik rəqiblərinin elanlarına diqqət yetirir. Bir neçə gündən sonra “İnterneşnl kompyuters” şirkətinə iş mü sahibəsinə gedir və onların təklifini tərəddüd etmədən qəbul edir. İş tapdığına görə sevinir, təhlükə sovuşub, ölkədən çıxarılmayacaq.

Amma bir məsələ var. “İnterneşnl kompyuters”in baş idarəsi Londonda olsa da, o, Berkşir əyalətində işləməli olacaq. Ora getmək üçün Vaterloo vağzalına çatdıqdan sonra, bir saat qatarla və avtobusla yol getmək lazımdır. Deməli, Londonda yaşaya bilməyəcək. Yenə də Rotamsteddə üzləşdiyi vəziyyət.

“İnterneşnl kompyuters” yeni əməkdaşına münasib ev almaq üçün lazım olan ilkin ödənişi verməyə hazırdır. Başqa sözlə, o, bir kağız imzalamqla ev sahibi (O! Ev sahibi!) ola bilər. Digər tərəfdən bu imza ilə özünü yaxın on – on beş il ərzində eyni iş yerində işləməyə məhkum etmiş olacaq. On beş ilə o, qoca kişi olacaq. Bircə tələsik qərara görə o, bütün həyatının, sənətkar olmaq ehtimalının üstündən xətt çəkə bilərdi. Cərgə ilə düzölmüş qırmızı kərpicli evlərdən birinə sahib olmaqla, o, britan orta sinfinə qarışib izsiz-tozsuz yoxa çıxacaqdı. Mənzərənin tamamlanması üçün bircə arvad və maşın çatışmır.

O, ssuda müqaviləsini imzalamamaq üçün bəhanə tapır, əvəzində şəhərkənarında yerləşən bir evin yuxarı mərtəbəsində mənzil kirayələyir. Vaxtilə ordu zabiti, indi isə birja dəllalı olan ev sahibi “Mayor Arkrayt” deyə çağırılmağı xoşlayır. O, mayor Arkrayta kompyuterin, proqramlaşdırmanın nə olduğunu, bu peşənin necə böyük gələcək vəd elədiyini izah edir. (Bu sahədə böyük inkişaf gözlənilir). Mayor Arkrayt onu zarafatla ixtiraçı adlandırır (yuxarı mərtəbədə heç ixtiraçımız olmamışdı). Con bu adı dinməz-söyləməz qəbul edir.

“İnterneşnl kompyuters”dəki iş qətiyyəni IBM-dəkinə bənzəmir. Əvvəla qara kostyumu çamadana qoyub unutmqla olar. Parkın dərinliklərində, “İnterneşnl kompyuters”in kompyuter laboratoriyasının qarşısında yerləşən “Kuonset” baraklarının birində onun öz otağı var. Laboratoriyanın Brakneldən iki mil uzaqlıqda yerləşən böyük qədim binasını “Qəsr” adlandırırlar. Güman ki, “Qəsr”in öz tarixçəsi var. Amma bu tarixçəni heç kim bilmir.

Adı kompyuter laboratoriyası ola da, binada heç bir kompyuter yoxdur. Yazmalı olduğu proqramları sınaqdan keçirmək üçün üç “Atlas” kompyuterindən birinin yerləşdiyi Kembric Universitetinə getmək lazım gələcək. Sayı üçdən artıq olmayan bu kompyuterlərin hər biri digərindən cüzi dərəcədə fərqlənir. “Atlas” kompyuterləri, - o, ilk iş günündə qarşısına qoyulan məlumat vərəqəsini oxuyur, - Britaniyanın IBM-ə cavabıdır. “İnterneşnl kompyuters”in mühəndis və proqramçılari öz prototiplərin müntəzəm işinə nail olduqdan sonra “Atlas”, dünyanın açıq bazarda satılan (Amerika hərbiçilərinin iş imkanları məxfi saxlanılan kompyuterləri var, yəqin ki, rusların da). ən böyük kompyuteri olacaq “Atlas”ın Britaniya kompyuter sənayesi adından endirəcəyi zərbədən sonra IBM uzun müddət özünə gələ bilməyəcək. Hədəf budur. “İnterneşnl kompyuters”in aralarında Conun da olduğu istedadlı gənc proqramçılari öz ətrafında toplamasının səbəbi də budur.



“Atlas”ı dünyanın başqa kompyuterlərindən fərqləndirən əsas cəhət onun özünü dərk edə bilməsidir. Müntəzəm fasilələrlə – hər on saniyədən və ya hər saniyədən bir – “Atlas” hansı əməliyyatı yerinə yetirdiyini və optimal məhsuldarlıqla işləyib-ışləmədiyini öz-özündən soruşur. Məhsuldarlıq qənaətbəxş olmayanda, “Atlas” tapşırığı yeniləyir və əməliyyatı daha təkmil üsulla yerinə yetirərək vaxta qənaət edir, vaxt isə puldur.

Cona maşının maqnit lentin hər fraqmentini hesabladıqdan sonra yerinə yetirəcəyi proseduru yazmaq tapşırılıb. Maşın növbəti fraqmenti hesablamaq lazım olub – olmadığını özü qərarlaşdırır. Əksinə fasilə verib perfokartları və perfolentin bir hissəsini hesablamaq daha yaxşı olmazdı? Toplanmış çıxış bilgilərini başqa maqnit lentə yazmaq lazımdır, yoxsa hesablama aparmaq? Bütün bu suallar başlıca səmərəlilik prinsipinə əsasən cavablandırılmalıdır. Con bu sual- cavabları maşının oxuya bildiyi kodlara tətbiq edib optimallığı yoxlamaq üçün istədiyi qədər vaxt sərf edə bilər (amma altı aya bitirsə yaxşı olardı, çünki “İnterneşnl kompyuters” zamanla yarışır). Proqramçı həmkarlarının hər biri bənzər iş qrafiki ilə bənzər tapşırıqları yerinə yetirirlər. Mançester Universitetindəki mühəndislər isə elektron aparat təminatını təkmilləşdirmək üçün gecə - gündüz çalışırlar. İşlər planlaşdırıldığı kimi getsə, “Atlas” 1965 – ci ildə satışa buraxılacaq.

Zamana qarşı yarış. Amerikalılara qarşı yarış. Bu daha başa düşüləndir. Daha çox pul qazanmaqdan başqa məqsədi olmayan “İBM”-ə sadıqlıqdənsə, özünü bu işə həsr etmək asandır. Proqramlaşdırma özü də maraqlıdır. Bu iş “Atlas”ın iki-səviyyəli daxili dilinə hakim olmağı, məharət və ustalıq tələb edir. Con hər səhər nəhayət işə çatıb onu gözləyən tapşırıqları yerinə yetirmək üçün səbirsizləyir. Qavrayışını iti saxlamaq üçün fincan – fincan qəhvə içir, ürəyi döyünür, fikirləri çağlayır, zaman hissini itirir, onu qəlyanaltıya xüsusi dəvət etməli olurlar. Axsamlar kağızları mayor Arkraytın evinə aparıb gecəyə qədər işləyir.

Deməli, özüm də bilmədən buna hazırlaşmışam! – o düşünür. – Deməli, riyaziyyat məni bura yönəltmək üçün imiş!

Payız qışa keçir, o isə bunu demək olar, hiss eləmir. Artıq şer yox, şahmat haqqında kitablar oxuyur, qrossmeysterlərin oyunlarını izləyir, Observerdəki şahmat məsələlərini həll edir. Narahat yatır. Bəzən proqramlaşdırma ilə bağlı yuxular görür. Və özündəki bu dəyişiklikləri xüsusi maraqla müşahidə edir.

Yuxuda məsələ həll edən alimlərə bənzəyəcək?

Bir də artıq darıxmır, gizli ehtirasını üzə çıxaracaq əsrarəngiz, yad qadının intizarını çəkmir. Əlbəttə qismən ona görə ki, Braknel Londonun qızları ilə müqayisədə heç nə təklif edə bilmir. Lakin bu poeziyanın həyatından çıxması ilə intizarın sonu arasındakı əlaqəni görməyə mane olmur. Bu onun böyüdüyünü göstərmirmi? Böyümək intizardan, ehtirasdan, bütün ruhi sıxıntılardan xilas olmaq deyilmi?

İş yoldaşları arasında qadın yoxdur. Onlar IBM-in əməkdaşlarından daha maraqlı, daha enerjili, bəlkə də onun başa düşdüyü mənada daha ağıllıdırlar. Məktəbdə bir şagirdin digərindən ağıllı olmağı kimi. Qəsrin yeməxanasında birlikdə qəlyanaltı edirlər. Burada təklif edilən yemək təmtəraqdan uzaqdır: qızardılmış kartofla balıq, sosiska və püre, xəmirin içində bifşteks, kartof və kələmlə qızardılmış ət, ravənd piroqu və dondurma. Yemək Conun xoşuna gəlir, bəzən günün sonuna kimi tox qalmaq üçün iki porsiya yeyir. Axşamlar evdə özünü bişir – düşürlə yormur, sadəcə şahmat lövhəsinin arxasına keçib pendir-çörək yeyir.

İş yoldaşları arasında Qanapati adlı bir hindli də var. Qanapati tez – tez işə gecikir, bəzənsə, ümumiyyətlə gəlmir. Gələndə də xüsusi səylə işləmir: otağında ayaqlarını stolun üstünə uzadıb açıq – aşkar yatır. İşə nə üçün gəlmədiyini izah etmək üçün özünə çox əziyyət vermir, başdansaovdu “Özümü pis hiss edirdim” deməklə kifayətlənir. Buna baxmayaraq heç vaxt məzəmmət eşitmir. Sən demə, Qanapati “İnterneşnl kompyuters” üçün çox dəyərli tapıntıdır. O, Amerikada təhsil alıb, hesablama texnikası üzrə elmi dərəcəni Amerikada qazanıb.

Proqramçılar arasında iki əcnəbi var: O və Qanapati. Hava münasib olanda, qəlyanaltıdan sonra birlikdə parkda gəzintiyə çıxırlar. Qanapati “İnterneşnl Kompyuters”ə, ümumiyyətlə “Atlas” layihəsinə etinasız yanaşır. Deyir ki, İngiltərəyə qayıtmaqla səhv edib. İngilislər böyük düşünə bilmirlər. Amerikada qalmaqla lazım idi. Bəs Cənubi Afrika necə? Ora getməyə dəyərmimi?

Con Qanapatini Cənubi Afrikaya getmək fikrindən daşındırır. Cənubi Afrika çox geri qalıb, - o, hindliyə deyir, - orada heç kompyuter də yoxdur. Ağdərili olmayan əcnəbilərin vətəninə yaxşı qarşılamaqlarını isə demir.

Havalar pis keçir, günlərlə yağış yağır, külək vıyıldayır. Qanapati işə gəlmir, başqa heç kimi maraqlandırmadığından, Con özü səbəbi aydınlaşdırmaq qərarına gəlir. Qanapati də onun kimi ev almaqdan boyun qaçırıb. O, bələdiyyə binasının dördüncü mərtəbəsindəki mənzildə yaşayır. Uzun müddət heç kim onun qapı döyməyinə cavab vermir. Sonra Qanapati qapını açır. O, pijama və səndəl geyinib, içəridən çürüntü iyi gəlir. “Gəlin, gəlin” Qanapati deyir, “Soyuqda dayanmayın!”

Otaqda televizor, qarşısındakı kreslo və iki elektrik qızdırıcısından başqa mebel yoxdur. Qapının arxası qara zibil torbaları ilə doludur. Üfunət iyi oradan gəlir. Qapı örtüləndə qoxu daha da ürəkbulandırıcı olur. “Niyə zibili atmırsınız?” – o soruşur. Qanapati cavab vermək istəmir, işə gəlməməyinin səbəbini də izah etmir. Deyəsən, ümumiyyətlə, danışmağa həvəsi yoxdur.

Bəlkə də Qanapatinin yataq otağında qadın var – o düşünür, - Berkşirə gələrkən avtobusda gördüyü yerli arsız makinaçılardan ya da mikrorayonda işləyən satıcı qadınlardan biri. Bəlkə də hindlidir. Qanapatinin işə gəlməməyinin səbəbi də budur ki, o, bu mənzildə gözəl bir hind qızı ilə birlikdə yaşayır və “Atlas” üçün kod yazmaqdan, saatlarla orqazma təslim olub Tantranı məşq etməyə üstünlük verir.

Con qapıya tərəf addım atıb getmək istəyəndə, Qanapati başını silkələyir. “Su istəyirsiniz?” o təklif edir.

Qanapati ona kran suyu verir, çünki çay və qəhvə qurtarıb. Yemək də qurtarıb. Əslində o, heç yemək almır, yalnız banan, çünki heç nə bişirmir – xoşlamır və ümumiyyətlə, bişirə bilmir. Zibil torbaları da əsasən banan qabıqları ilə doludur. O, yalnız banan, şokolad və olanda çayla qidalanır. Ona görə yox ki, belə yaşamaq ürəyincədir. Hindistanda ona anası və bacıları baxıb, Amerikada, Kolumbusda, Ohaya ştatında isə ümumi yataqxana adlandırdığı yerdə qalıb, orada yemək özü müntəzəm fasilələrlə stolun üstündə peyda olurdu. Öynələrin arasında acesan, çıxıb hamburger ala bilərsən. Küçədə ümumi yataqxananın yaxınlığında iyirmi dörd saat hamburger satılır. Amerikada həmişə, hər yer açıqdır, daha İngiltərədəki kimi yox. Gələcəyi olmayan İngiltərəyə gəlməməli idi, burada heç istilik sistemi də işləmir.

Con Qanapatidən xəstə olub-olmadığını soruşur. Qanapati onun bu qayğıkeşliyini rədd edir: xalati isti olsun deyə geyinib, vəssalam. Lakin o, buna inanmır. Bananlar haqqında öyrəndikdən sonra o, Qanapatiyə yeni nəzərlərlə baxmağa başlayıb. Qanapati sərçə kimi cansızdır, bir qram artıq əti yoxdur. Üzünün sümükləri çıxıb. Xəstə olmasa da, acdır. Braknelldə, mərkəzi qraflığın göbəyində bir insan aclıq çəkir, çünki özünə baxa bilmir.

O, Qanapatini öz mənzilinə qəlyanaltıya dəvət edib mayor Arkraytın evinə necə gəlməli olduğunu ətraflı izah edir. Sonra küçəyə çıxıb şənbə axşamları da açıq olan mağaza axtarır. Mağazada təklif olunanlardan alır: plastik qabda çörək, vetçina, dondurulmuş yaşıl noxud. Ertəsi gün, günorta süfrə açıb gözləyir. Qanapati gəlmir. Qanapatinin telefonu olmadığından yeməyi onun evinə aparmaqdan başqa edə biləcəyi heç nə yoxdur.

Absurddur, amma bəlkə də Qanapati elə bunu istəyir: bir adam yeməyini gətirsin. Qanapati onun kimi ərköyün, ağıllı oğlandır. Qanapati də onun kimi anasından və onun qatı himayəsindən qaçıb. Amma Condan fərqli olaraq Qanapatini bu qaçış tamam əldən salıb. İndi o, xilas ediləcəyi günü gözləyir, dadına çatacaq anaya və ya ona bənzər birinə ehtiyacı var. Yoxsa o, zibil dolu mənzilində acından quruyub öləcək.

“İnterneşnl kompyuters”ə xəbərdarlıq etmək lazımdır. Qanapatiyə çox mühüm bir vəzifə-kompyuterin bütöv iş rejimini müəyyən edən alt proqramların məntiqinin işləyib hazırlamaq tapşırılıb. Qanapati işini yerinə yetirə bilməsə, layihə ləngiyəcək. Bəs, Qanapatinin dərdini “İnterneşnl kompyuters”ə necə izah eləsin? İngiltərənin sakinləri heç bir bağları olmadığı halda, insanları dünyanın uzaq guşələrindən bura axışdırıb gəlməyə, nifrət etdikləri bu yağışlı, murdar adada ölməyə nəyin məcbur etdiyini anlaya bilərlərmi?

Ertəsi gün. Qanapati heç nə olmamış kimi iş stolunun arxasında oturub. O, təyin olunmuş görüşə niyə gəlmədiyini bircə sözlə belə izah eləmir. Qəlyanaltı zamanı yeməkxanada əhvalı yaxşı, hətta yüksək görünür. Deyir ki, “morris-mini” avtomobillərinin uduşunda iştirak etmək qərarına gəlib. Yüzlərlə lotereya bileti alıb – “İnterneşnl kompyuters”dən aldığı yüksək məvaciblə başqa nə edə

bilər? Əgər udsa, proqramlarını sınaqdan keçirmək üçün birlikdə Kembricə gedə bilərlər – qatarlarda sərgərdan olmaqdan yaxşıdır. Bir günlük Londona da qaçmaq olar.

Görəsən, Qanapatinin qəlyanaltıya gəlməməsinin hindli olması ilə bir əlaqəsi varmı? Bəlkə o, qərblilərlə bir masa arxasında əyləşməyi qadağan edən hansısa kastaya mənsubdur? Elə isə Qəsrin yeməxanasında nə işi var? Bəlkə dəvət daha rəsmi olmalı, yazılı şəkildə təsdiq etdirilməli idi? Bəlkə Qanapati qəlyanaltıya gəlməməklə onu sıxıntıdan, ani bir hissə qapıldığı üçün dəvət etdiyi aruolunmaz qonağı qəbul etmək zərurətindən azad etmək istəyib? Bəlkə Con hansısa yolla dəvətinin səmimi olmadığını bürüzə verib, Qanapati də əsl nəzakət nümayiş etdirərək ona əziyyət verməmək qərarına gəlib. Bölüşəcəkləri xəyali yemək (donuz əti, qaynadılmış noxud və kərə yağı) həqiqətən təklif olunan və birlikdə yeyilən yemək qədər dəyərlidirmi? Bundan sonra münasibətləri necə olacaq, əvvəlki kimi qalacaq, yaxşılaşacaq, yoxsa pisləşəcək?

Qanapati Sətyacit Reyin adını eşidib, amma onun hansısa filminə baxdığını xatırlamır. Onun dediyinə görə belə filmlər hind tamaşaçısının yalnız cüzi bir hissəsini maraqlandır bilər. Ümumiyyətlə, o deyir ki hindlilər Amerika filmlərinə üstünlük verirlər. Hind filmləri isə hələ də çox bəsitdir.

Qanapati onun yaxından tanıdığı ilk hindlidir, əlbəttə şahmat oyunlarını, İngiltərənin Amerikayla müqayisə olunduğu söhbətləri və dəvətsiz evə getməyi tanışlıq adlandırmaq mümkündürsə. Əgər Qanapati təkcə ağıllı yox, həm də intellektual olsaydı, şübhəsiz söhbətləri daha maraqlı olardı. Kompüter sənayesində tanıdığı ağıllı adamların avtomobillər və evlərin qiymətlərindən başqa heç nə ilə maraqlanmamaqları onu heyrətləndirir. Əvvəllər o, bunu ingilis orta sinfinin məşhur meşşanlılığı ilə əlaqələndirirdi, amma Qanapati də onlardan yaxşı deyil.

Görəsən, onların dünyaya laqeydliyi maşınlarla mütəmadi ünsiyyətdən irəli gəlir? Bir gün kompüter sənayesindən gedib mədəni insanların cəmiyyətinə qoşulsa, həyatı necə olar? Uzun illər ərzində bütün enerjisini maşınlarla oyuna sərf etdiyinə baxmayaraq, belə insanlarla söhbət zamanı öz mövqeyini layiqincə müdafiə edə biləcəkmə? Kompüterlərlə uzunmüddətli ünsiyyət ona cüzi də olsa nəşə verəcəkmə? Bəlkə heç olmasa, məntiqli düşünməyi öyrədəcəkmə?

Buna inanmaq istəyərdi, lakin o, kompüter sisteminə xas təfəkkür növlərinin heç birinə rəğbət bəsləmir. Proqramlaşdırma ilə nə qədər çox məşğul olursa, gördüyü işi bir o qədər şahmata – uydurma qaydalarla idarə olunan, zəif iradəli oğlanları özünə cəlb edib yarıdəliyə çevirən kiçik daracıq bur dünyaya bənzədir. Yarıdəli oğlanlar oyun oynadıqlarını zənn etsələr də, əslində oyun onlarla oynayır.

Hələ çox gec deyil, o, bu dünyadan qaçıb canını qurtara bilər. Ya da ətrafındakı gənclər kimi taleyi ilə barışa bilər: evlənmək, ev, maşın almaq, real həyatın təklif etdikləri ilə kifayətlənmək və bütün gücünü işinə sərf etmək. Kədərli olsa da, o, reallıq prinsipinin necə gözəl işlədiyini, tənhalıqdan usanmış sızanaqlı oğlanın cansız saçlı, kök baldırlı qızla kifayətləndiyini, nə qədər çirkin olur- olsun gec-tez hər kəsin özünə həyat yoldaşı tapdığını başa düşür. Bütün bu

müddət ərzində o, öz bazar dəyərini olduğundan yüksək qiymətləndirərək axmaqcasına qismətinin heykəltəraş qadınlar və aktrisalar olduğuna inanıb, halbuki əslində qisməti yaxınlıqdakı uşaq bağçasının tərbiyəçisi, ya da ayaqqabı mağazasının təzəcə işə qəbul olunmuş müdir köməkçisidir.

Evlilik: kimin ağına gələrdi ki, o, nə vaxtsa, az da olsa, nikahın cazibəsini hiss edəcək! Hələlik təslim olmaq fikri yoxdur, hələ yox. Lakin uzun qış axşamları yağış mayor Arkraytın evinin pəncərələrini döyücləyəndə, qaz sobasının yanında əyləşib radio dinləyərkən o, çörək və sosiska yeyə-yeyə bu haqda fikirləşir.

Yağış yağır. Qanapati və o, yeməxanada tək oturub hindlinin cib dəsti ilə şahmat oynayırlar. Qanapati həmişəki kimi udur.

“Amerikaya getməlisiniz”, Qanapati deyir. “Burada vaxt itirirsiniz. Hamımız burada vaxt itiririk”.

Con başını yırğalayıb: “Bu real deyil” deyə cavab verir.

O, Amerikada iş tapmaq barədə dəfələrlə düşünsə də, hər dəfə bu fikrindən daşınıb. Qorxaq, amma düzgün qərardır. Proqramlaşdırma sahəsində xüsusi bir istedadı yoxdur. Atlas qrupundakı həmkarlarının elmi dərəcələri olmasa da, fikirləri daha aydındır, hesablama problemlərinin məğzini ona heç vaxt nəsib olmayacaq qədər tez və dərindən anlayırlar. Qrup müzakirələrində çox vaxt heç nə anlamasa da, özünü anlamış kimi göstərir, sonra iş özü hər şeyi yerbəyer edir. Belə adam Amerikanın nəyinə lazımdır? Amerika sizə İngiltərə deyil. Amerika daha sərt, daha amansızdır. Hətta hansısa möcuzə nəticəsində, yalan satmaqla iş tapa bilsə də, tezliklə bayıra atılacaq. Bundan başqa o, Alan Ginzberqi, Vilyam Berrouzu oxuyub, Amerikanın sənətkarlara necə rəftar etdiyini bilir. Onlar dəli olur, qifil altında saxlanılır, ya da sürgün edilirlər.

“Orada universitet təqaüdü ala bilərsiniz”, Qanapati deyir, “Mən almışdım, sizin üçün də çətin olmayacaq”.

O, diqqətlə Qanapatiyə baxır. Doğrudanmı o, bu qədər sadələvhdür? Soyuq müharibə gedir. Amerika və Rusiya hindlilərin, iraqıların, nigeriyalıların ruhları və beyinləri uğrunda rəqabət aparırlar. Universitet təqaüdü bu millətlərin nümayəndələrinə təklif edilir. Ağ dərililərin ruhları və beyinləri bu ölkələr üçün maraqlı deyil.

Con: “Bu barədə düşünürəm”, deyib söhbəti dəyişir.

“Qardian” qəzetinin birinci səhifəsində fotosəkil dərc olunub: amerikan üslubunda hərbi forma geyinmiş Vyetnam əsgəri alov dənizinin ortasında köməksiz dayanıb. “KAMIKADZELƏR C. VYETNAMİ VİRAN QOYDULAR” başlıqda yazılıb. Vyet-Konq istehkamçılarından ibarət dəstə Amerika hərni hava bazası Pleyka ətrafındakı həlqəni yarıb iyirmi dörd təyyarəni partada bilib, yanacaq dolu çən alov alıb. Dəstənin bütün üzvləri həyatlarını bu əməliyyata qurban veriblər.

Qəzeti ona göstərən Qanapati sevinir. Con özü də qisasın həzzini duyur. O, İngiltərəyə gələndən Britaniya qəzetləri və BBC amerikalıların hərbi şücaətlərindən, amerikalıların heç bir itki vermədiyi, minlərlə vyetnamlının həlak olduğu əməliyyatlardan danışır. Amerikalılara ünvanlanan azsaylı tənqidlər, eşidilməyəcək qədər astadan səslənir. Hərbi reportajlar ürəyini o qədər bulandırır ki, Con özünü məcbur etməsə, onları oxuya bilmir. İndi vyet-konqlular cavab zərbəsi endiriblər və onların qəhrəmanlıqları inkar edilə bilməz.

O, heç vaxt Qanapati ilə Vyetnam haqqında danışmayıb. Elə bilirdi ki, Qanapati Amerikada oxuduğundan ya müharibəni dəstəkləyir, ya da “İnterneşnl kompyuters”də işləyən hər kəs kimi bu məsələyə laqeyddir. Lakin indi gözlənilməz təbəssümü və parıldayan gözləri onun əsl simasını ortaya qoyur. Qanapati nə qədər Amerika işgüzarlığını bəyənsə, Amerika hamburgerləri üçün darıxsada, vyetnamlıların tərəfini saxlayır, çünki vyetnamlılar onun şərqli qardaşlarıdır.

Vəssalam. Bundan sonra onlar bir daha müharibə haqqında danışmırlar. Lakin indi Con Qanapatinin İngiltərənin düz göbəyində nə etdiyini, zərrə qədər də hörmət bəsləmədiyi layihə üzərində nə üçün işlədiyini daha yaxşı anlayır. Bəs o, şərqdə, amerikalılarla savaşırdı, özünü daha yaxşı hiss etməzdimi? Bəlkə Qanapatiyə danışsın, bunu ona desin?

Bəs o özü? Qanapatinin taleyi Şərqlə bağlıdır, bəs onunku? Vyet-konqlular onun mənşəyinə əhəmiyyət verməyib əsgər, ya kamikadze, ya da heç olmasa adi fəhlə kimi xidmətlərini qəbul edərlərmidi? Vyetkonq olmasada, onların dostları və müttəfiqləri çinlilər.

O, Londondakı çin səfirliyinə məktub yazır. Çində kompyuter olduğunu güman etmədiyindən, proqramlaşdırma haqqında heç nə yazmır. Məktubda deyilir ki, o, Çinə gedib ingilis dilini tədris etməyə, dünya gücləri ilə mübarizəyə öz töhfəsini verməyə və istənilən məvəcibə qane olmağa hazırdır. Məktubu göndərüb cavab gözləyir. O vaxta qədər isə “Çin dilini özün öyrən” dərsləri alıb Pekin dialektinin dodaqlar sıxılaraq tələffüz edilən qəribə səslərini məşq etməyə başlayır.

Günlər ötür, çinlilərdən səs çıxmır. Bəlkə Britaniya gizli xidməti məktubu ələ keçirib? Səfirliyə göndərilən bütün məktublar ələ keçirilib məhv edilir? Elə isə Çinə Londonda səfirlik saxlamağa icazə verməyin nə mənası var? Bəlkə gizli xidmət ələ keçirdiyi məktubu “İnterneyşnl kompyuters”də çalışan cənubi afrikalının kommünizmə meyli etdiyini bildirən yazılı xəbərdarlıqla birlikdə Xarici İşlər Nazirliyinə göndərüb? İndi onu işdən azad edib siyasi səbəblərə görə İngiltərədən qovacaqlar? Əgər belə olsa, etiraz etməyəcək. Qoy tale öz sözünü desin.

London səfərləri zamanı əvvəlki kimi kinoteatra baş çəkir, lakin gözləri zəiflədiyindən filmlərdən aldığı zövq get-gedə azalır. Subtitrləri seçə bilmək üçün ön sırada otursa da, hətta oradan da gözlərini qıyıb baxır.

O, oftalmoloqun yanına gedib buynuz çərçivəli eynək alır. Güzgüyə baxıb mayor Arkraytın məzəli ixtiraçısına indi daha çox bənzədiyini görür. Digər tərəfdən pəncərədən baxıb ağaclardakı hər yarpağı gördüyünə heyrətlənir. Axı o, ağacları həmişə biçimsiz yaşıl ləkələr kimi görüb. Deməli uşaqlıqdan eynək taxmaq lazım idi? Kriketi buna görə pis oynayırdı? Top sanki qeybdən peyda olurdu.

Sonda hamımız ideal “Məni”miz kimi görünürük, Bodler deyir. Günahlarımız doğuşdan bizə verilmiş sifəti yavaş – yavaş sıxışdırıb aradan çıxarır. Güzgüdə gördüyü sima xəyallarındakı simadır – uzun, kədərli sifət, yumşaq, həssas dodaqlar və şüşənin arxasında gizlənmiş ifadəsiz gözlər.

Yeni eynəkləri ilə baxdığı ilk film Pazolininin çəkdiyi “Müqəddəs Matveyin İncil”i olur. Film Conu sarsıdıb. O, beş illik katolik təhsilindən sonra Xristos obrazının cazibəsinə qapılmaqdan sığortalandığını güman edirdi. Yanılırmış. Yad təmaslardan qaçan, gələcəkdən xəbər verə-verə, ətrafına tənə yaya-yaya ayaqyalın gəzən, arıq, solğun bənizli İsanın, qəlbi qan ağlayan İsanın bu filmdəki obrazı heç vaxt olmadığı qədər realdır. Mismarlar İsanın ovcunu dəlib keçəndə, Con səksənmişdi, peyğəmbərin qəbrinin boş olduğu aşkara çıxandan sonra mələklər yas tutan qadınlara “Bura baxmayın, çünki o yuxardadır” deyəndə, sadə xalq, alçaldılmışlar və rədd edilmişlər, axsaq və əlillər messanın sədaları altında sevincdən nurlanmış üzlərlə qaçmağa, axsaq ayaqlarını sürüyə-sürüyə müjdəli xəbəri yaymağa başlayanda isə ürəyi az qala partlayacaqdı. Anlaşılmaz sevinc gözyaşları üzünü isladır. Və o, dünyaya qayıtmazdan əvvəl gizlicə üzünü silir.

Növbəti dəfə şəhərə gələndə, Çarinq Kross Roudda yerləşən bukinist mağazasının vitrinindəki bənövşəyi cildli qalın kitab diqqətini cəlb edir: Samuel Bekket- “Vatt” Kitabı Olimpiya Press” nəşriyyatı çap edib. “Olimpiya Press” İngiltərədə pis ad çıxarıb. Bu nəşriyyat yerləşdiyi təhlükəsiz Paris zonasından İngiltərə və Amerikadakı abunəçiləri üçün ingilis dilində pornoqrafiya nəşr edir. Lakin “Olimpiya Press” həm də Vladimir Nabokovun “Lolita”sı kimi cürətli avanqard əsərləri nəşr edir. “Qodonu gözləyərkən” və “Endşpil”in müəllifi Samuel Bekketin pornoqrafiya yazdığını təsəvvür etmək çətindir. Görəsən “Vatt” necə kitabdır?

O, kitabı vərəqləyir. Bu kitab da Paundun “Seçilmiş şeirləri” kimi, Conun özünə doğma saydığı, mötəbərlik əlaməti kimi gördüyü dolğun “serif type” şrifti ilə çap olunub. O, kitabı alıb mayor Arkraytin evinə gətirir. Elə ilk səhifədən dəyərli bir kəşf etdiyini anlayır. Çarpayıda balısa söykənib pəncərədən düşən işığın şüaları altında dayanmadan oxuyur.

“Vatt” Bekketin pyeslərinə zərrə qədər də bənzəmir. Burada ziddiyyət, münaqişə yoxdur – yalnız hekayəni nəql edən səsin axını. Axının qarşısını tez-tez şübhə və tərəddüdlər kəsir. Təhkiyənin gedişi onun düşüncələrinin axını ilə üst-üstə düşür. “Vatt” həm də gülməlidir o qədər gülməlidir ki, Con gülməkdən yatağında yumalanır. Kitabın sonuna çatanda, əvvəldən təkrar oxumağa başlayır.

Nə üçün heç kim ona Bekketin roman yazdığını deməyib? Bekket varkən Fordun üslubunda yazmaq istədiyini ağına necə gətirə bilib? Əslində o, Fordun nişastalı köynəkləri xatırladan xoşagəlməz bir cəhətini hər zaman hiss edib, lakin etiraf etməyə cürəti çatmayıb. Bu cəhət Fordun ən yaxşı sürücü əlcəklərinin “Vest End”in hansı mağazasında satıldığı barədə, ya da “Medok”u “Bond”dan fərqləndirmək üsulları kimi bilgiləri yüksək qiymətləndirməsindən irəli gəlir. Bekkətsə sinifsiz, siniflərin fəvqündə dayanan bir insandır. Con da onun kimi olmaq istərdi.

Yazdıqları proqramları yalnız gecələr – Kembricin “Atlas”dan istədikləri vaxt istifadə etmək imtiyazına malik riyaziyyatçı tələbələrini yatdıqdan sonra sınaqdan keçirə bilirlər. Buna görə də Con iki ya üç həftədən bir kağızlarını, perfolent rulonunu, pijamasını və diş fırçasını çantasına yığıb qatarla Kembricə yollanır. Kembricdə “İnterneşnl Kompyuters”in hesabına Royal mehmanxanasında qalır. Axşam altıdan səhər altıya qədər “Atlas”la işləyir. Səhər tezdən mehmanxanaya qayıdıb, yemək yeyir və yatır. Günorta şəhəri gəzməyə, yaxud kinoteatra getməyə vaxt tapır. Sonra “Atlas”ın yerləşdiyi Riyaziyyat Laboratoriyasına – nəhəng, anqarabənzər binaya gecə növbəsinə getmək vaxtı çatır.

Belə həyat təzi onu tamamilə qane edir. Qatarlar, mehmanxana nömrələrinə xas anonimlik, ingilislərin donuz əti, sosiska, yumurta, qızardılmış çörək, marmelad və qəhvədən ibarət zəngin səhər yeməkləri onun xoşuna gəlir. Kostyum geyinmək məcburi olmadığından küçədə tələbələrin arasına qarışmaq, hətta onlardan biri kimi görünmək çətin olmur. Növbətçi mühəndisi saymasaq bütün gecəni nəhəng “Atlas”la başbaşa keçirir, perfolentə yazdığı



kompyuter kodlarının oxuyucudan keçməyini, maqnit lent çarxının fırlanmağa başlamağını, konsoldakı lampanın onun komandası ilə yanmağını seyr edəndə, özünü qüdrət sahibi kimi hiss edir. Uşaqlıq etdiyini başa düşür, amma nə qədər ki heç kim görmür istədiyi qədər bunun zövqünə vara bilər.

Bəzən o, səhərlər də Riyaziyyat Laboratoriyasında qalıb riyaziyyat fakültəsinin əməkdaşları ilə məsləhətləşməli olur. Çünki “Atlas”ın proqram təminatındakı bütün yeniliklərin müəllifi “İnterneşnl Kompyuters” yox, Kembriçdə çalışan bir ovuc riyaziyyatçıdır. Müəyyən mənada o, Kembriçin Riyaziyyat Bölməsinin öz ideyalarını həyata keçirmək üçün tutduğu peşəkar proqramçılar dəstəsinin bir üzvüdür. Eyni nöqtəyi – nəzərdən “İnterneşnl Kompyuters” də Mançester Universiteti tərəfindən layihəsi hazırlanmış bir kompyuteri ərəsəyə gətirmək üçün muzdlu tutulan texniki şirkətdir. Yenə həmin nöqtəyi – nəzərə görə Con məvacibi universitet tərəfindən ödənilən adi bir ustadır və əsla bu parlaq gənc alimlərlə eyni söz haqqına sahib deyil.

Onlar həqiqətən də parlaq zəkaya sahibdirlər. Bəzən o, gözlərinə inammaqda çətinlik çəkir. Con- ikinci dərəcəli müstəmləkə universitetinin heç nə ilə fərqlənməyən məzunu riyaziyyat professorlarına, söhbətləri başını gicəlləndirən insanlara adları ilə müraciət etmək imkanı əldə edib. Onun həftələrlə üzərində baş sındırdığı məsələləri onlar bir göz qırpımında həll edirlər. Çox vaxt isə onun problem saydıqlarının ardında əsl problemi görür, sonra isə özlərini elə aparırlar ki, guya Con özü də həmin problemlərdən xali imiş.

Doğrudanmı bu insanlar kompyuter məntiqinin elə uca zirvəsinə çatıblar ki, dayandıqları yüksəkliklərdən onun kütbeyinliyi görə bilmirlər? Ya da hansısa naməlum bir səbəbdən saymamazlıq göstərmək əvəzinə, özünü onların arasında təhqir olunmuş hiss etməməsi üçün əllərindən gələni edirlər? Sivilizasiya budur: nə qədər dəyərsiz olur-olsun heç bir insanı alçaltmamaq barədə səssiz razılıq? Bunu Yaponiyaya aid etmək olar. Məgər İngiltərədə də belədir? Hər necə olursa olsun doğrudan da heyranedicidir!

O, Kembriçdə, bu qədim universitetdə dahilərlə yoldaşlıq edir. Hətta istədiyi vaxt girib –çıxsın deyə ona Riyaziyyat Laboratoriyasının arxa qapısının açarını da veriblər. Bundan artıq nə istəyə bilərdi? Lakin ehtiyatlı olmalı, xam xəyallara qapılmamalıdır. Bura yalnız bəxti gətirdiyi üçün düşüb. Heç vaxt Kembriçə qəbul ola bilməzdi, buradan təqaüd alacaq qədər istedadlı deyil. Özünü yenə də muzdlu işçi hesab etməlidir, əks halda Oksford barədə xam xəyallara qapılan Cud Foli kimi fırladaqçı olacaq. Günlərin birində, hətta tezliklə tapşırığı tamamlayıb açarı qaytarmalı olacaq, Kembriçə səfərlər bitəcək. Hələlik sə bacardıqca həzz almağa çalışmalıdır.

İngiltərədə üçüncü yayı yaşayır. Qəlyanaltıdan sonra o başqa proqramçılarla birlikdə Qəsrin arxasındakı çəmənliyə kiçik süpürgə şkafindan tapılmış köhnə çubuq və tennis topu ilə kriket oynamağa gedir. O, məktəbi bitəndən bəri kriket oynamayıb. O vaxtlar komanda

oyunlarının şair və ziyalının həyat tərzinə uyğun gəlmədiyini düşünüb kriket oynamaqdan imtina etmək qərarına gəlmişdi. İndi isə oyundan hələ də zövq aldığını görüb təəccüblənir. Özü də yalnız zövq almır, həm də yaxşı oyunçudur. Uşaqlıqda böyük səylə öyrəndiyi fəndlər gözlənilmədən özüü bürüzə verməyə başlayır. Artıq qolları daha güclü olduğundan və yumşaq topdan ehtiyat etmədiyindən, indi o bütün fəndləri asanlıqla yerinə yetirir. O, topu həmkarlarından qat – qat yaxşı nişan alır, daha yaxşı ötürür. Con gənc ingilislərin məktəb illərini necə keçirdiklərini düşünür. Məgər öz oyunlarını onlara müstəmləkədən çıxmış biri öyrətməlidir?

Tezliklə şahmata qarşı həvəsi ölür, yenidən mütaliyəyə başlayır. Braknellin kitabxanası kasıb və kiçikdir. Kitabxana işçiləri ona lazım olan kitabları qraflığın kitabxana şəbəkəsinə sifariş verməyə hazır olduqlarını deyiblər. O, məntiq tarixi ilə bağlı kitablar oxuyur. Kitablarda onlarda məntiqin varlığın bir parçası yox, insanların uydurması olduğu, kompyuterin bəzi oğlanların (Çarlz Bebbic başda olmaqla) başqa oğlanları əyləndirmək üçün kəşf etdikləri oyuncaq olduğu haqqında intuitiv fərziyyələrinin təsdiqini axtarır. O, çoxlu sayda başqa məntiqlərin olduğundan əmindir (amma nə qədər?). Özü də onların heç biri “və, və ya” məntiqindən pis deyil. Sayəsində çörək pulu qazandığı oyuncağın daşdığı təhlükə kompyuterin istifadəçilərin beyinlərindəki “və, və ya”ya aparıcıları yox edib insanları həmişəlik ikili məntiqin qaranlığına məhkum etməsidir.

O, Aristotelin, Piter Ramusun, Rudolf Karnapın əsərləri üzərində baş sındırır. Oxuduğunun çoxunu başa düşməsə də, artıq başa düşməməyə öyrəşib. İndi əsas “və, və ya”nın seçildiyi, digər alternativlərin isə rədd edildiyi tarixi anı müəyyən etməkdir.

Onun kitabları, boş vaxtlarında üzərində işləyə biləcəyi layihəsi (Ford haqqında dissertasiya yekunlaşmaq üzrədir), yarım günlük kriketi, möhtəşəm “Royal” mehmanxanasında nömrəsi, kompyuter dünyasının ən mükəmməli “Atlas”la təklidə keçirdiyi gecələri var. Subay həyatı bundan daha yaxşı ola bilərmi?

Bütün bunlara kölgə salan yalnız budur ki, onun son şer misrasını yazdığı gündən düz bir il ötür. Ona nə olub? Bəlkə incəsənət doğrudan da yalnız izzətdən doğulur? Yazmaq üçün yenidən izzət çəkməlidir? Məgər poeziya ekstazdan da doğula bilməzmi? Yarım günlük kriketin həzzini ekstazın bir növü hesab etmək olarmı? Poeziyanın hərəkətverici qüvvəsinin nə olduğunun fərqi varmı?

“Atlas” mətnlə işləmək üçün nəzərdə tutulmasa da, Con qaranlıq gecələrdə Nataniel Tarnın tərcüməsində “Maçu Piçu zirvələri”nin ən parlaq sözlərini leksikon kimi seçib Pablo Neruda üslubunda minlərlə sətir çap etmək üçün saatlarla vaxt sərf edir. O, “Royal” mehmanxanasından gətirdiyi qalın kağız dəstələrini, “Çaydanların nostalgiyası”nı, “Pəncərə taxtasının ətri”ni, “Qəddar atlılar”ı diqqətlə araşdırır. Hələ ki ürəkdən gələn şeir yazsa bilmərsə, ürəyi hələ öz poeziyasını yaradacaq səviyyəyə çatmayıbsa, heç olmasa məşinın yaratdığı cümlələrdən yalançı şeirlər qoşa, beləliklə, yazı fəaliyyəti ilə məşğul olub yazdığı təzədən

öyrənə bilməzmi? Sürrealistlər kağız parçalarına müxtəlif ifadələr yazır, şlyapanın içinə atıb qarışdırır, sonra bəxtə - bəxt çıxardıqları sözlərdən şeir qoşurlar. Viliyam Berrouz səhifəni qayçılayıb kağız parçalarını qarışdırır, sonra yenidən yapışdırırdı. O da eyni işi görmürmü? İngiltərədə, ümumiyyətlə bütün dünyada hansı şairin ixtiyarında bu qədər nəhəng bir maşın var? Kompüterin kəşfinin sənətkarın və onun ovqatının əhəmiyyətini azaltdığını iddia etmək olarmı? O, Üçüncü Proqramda Köln Radiosunun studiyasında yazılmış elektrik alətlərinin vızıltısından, küçələrdəki hay-küydən, köhnə qrammofon yazılarının parçalarından və insan səslərinin fraqmentlərindən hazırlanmış musiqi eşidib. Poeziyanın musiqi ilə ayaqlaşmaq vaxtı çatmayıbmı?

O, Nerudanın şerlərindən seçmələrini Keyptauna, orada öz jurnalını nəşr etdirən dostuna göndərir. Yerli qəzetlərdən biri onun kompüter şerlərini təkrar dərc edib, istehza dolu bir şərh yazmağı da unutmur. Bir – iki gündən sonra o, Keyptaunda Şekspiri maşınla əvəz etmək istəyən barbar kimi məşhurlaşır..

Kembric və Mançesterdəki “Atlas”dan başqa üçüncü bir “Atlas” da var. O, Müdafiə Nazirliyinin Braknell yaxınlığında, Oldermastonda yerləşən Nüvə Tədqiqat Mərkəzindədir. Atlas üçün yazılmış proqramlar Kembricdə sınaqdan keçirilib istifadəyə yararlı hesab olunduqdan sonra Oldermastondakı maşına uyğunlaşdırılmalıdır. Uyğunlaşdırma da proqramı yazan proqramçıya həvalə olunur. Lakin əvvəlcə proqramçıların etibarlılığı yoxlanılmalıdır. Onlar ailələri, həyat şəraitləri, iş təcrübələri haqqında suallardan təşkil olunmuş uzun-uzadı bir anketi doldürməlidirlər. Özlərini polis kimi təqdim edən, lakin çox güman ki, hərbi kəşfiyyatdan gəlmiş insanlar hər bir proqramçının evinə baş çəkirlər.

Bütün ingilis proqramçılara Mərkəzə buraxılış vəərəqəsi və Mərkəzdə boyunlarından asmaq üçün üstündə fotosəkilləri olan kart verilir. Onları Oldermastonun girişində peyda olan kimi kompüterlərin yerləşdiyi binaya aparır, orada az – çox sərbəst hərəkət etməyə icazə verirlər.

Lakin o və Qanapati əcənəbi olduqlarından ya da Qanapatinin dediyi kimi amerikalı olmayan əcənəbi olduqlarından belə imtiyazdan məhrum olunurlar. Buna görə də onlar Mərkəzə daxil olduqları andan etibarən nəzərlərini üzərlərindən çəkməyən, suallarına cavab verməkdən imtina edən fərdi gözətçilər tərəfindən addım-addım izlənilir. Ayaqyoluna getmək istəsələr, gözətçilər qapının ağzında gözləyir, yemək yeyəndə başlarının üstünü kəsirlər. Onlara yalnız “İnterneşnl kompüter”in əməkdaşları ilə danışmağa icazə verilir.

İBM – də işləyərkən TSR – 2 təyyarəsinin hazırlanmasında cənab Pomfredə göstərdiyi kömək bu gün o qədər əhəmiyyətsiz, hətta gülünc görünür ki, vicdanını rahatlatmaqda çətinlik çəkmir. Oldermastonda isə bəxti bir başqa cür gətirməyib. O, bir neçə həftə ərzində burada düz on gün keçirib. On günün sonunda maqnit lentlərlə idarə olunan alt proqramlar Kembricdəki kimi yaxşı işləməyə başladı, tapşırığı yerinə yetirib. Şübhəsiz, bu altproqramları yükləyə biləcək başqa insanlar da var. Lakin Con öz yazdığı bu proqramın hər bir xırdalığına dərindən bələddir,

deməli heç kim bu işin öhdəsindən onun qədər qüsuruzuz gələ bilməzdi. Bəli, bu işi başqa insanlar da görə bilərdilər, amma görmədilər. O, bu işdən imtina edə bilərdi (məsələn, özünü elə aparardı ki, daşsifət gözetçi onun davranışlarında, hətta ruhi vəziyyətində nə isə qəribəlik olduğunu düşünərdi), lakin etmədi. Cənab Pomfredə göstərdiyi köməyi boş şey adlandırma bilər, lakin Oldermastonda tutduğu əməli əhəmiyyətsiz kimi qələmə verə bilməz.

O heç vaxt Oldermaston kimi yerdə olmayıb. Bura Kembricə qətiyyən bənzəmir. Onun işlədiyi kiçik otaq binadakı bütün otaqlar və içindəki əşyalar kimi ucuz, funksional və eybəcərdir. Ümumiyyətlə baza və nizamsızca səpələnmiş bütün alçaq tikililəri eybəcərdir. Görünür, bu heç kimin onu görməyəcəyini, görsə belə diqqət yetirməyəcəyini bilən, müharibə başlayarsa, yer üzündən silinəcəyini bilən bir yerin eybəcərlidir.

Əlbəttə, burada demək olar ki Kembricdəki riyaziyyatçılar qədər ağıllı adamlar var. Şübhəsiz, dəhlizlərdə qarşılaşdığı, danışmaq qadağan olunan əməliyyat rəhbərləri, tədqiqatçılar, I, II və III dərəcəli texniki mühəndislər arasında Kembric məzunları var. Yüklədiyi proqramları o özü yazmış olsa da, bu işin arxasında dayanan plan Kembricdəki alimlərə məxsusdur. Bu insanlar Riyaziyyat Laboratoriyasındakı kompyuterin Oldermastonda məkrli bir qardaşının olduğundan xəbərsiz ola bilməzlər. Onların vicdanları da təmiz deyil. Lakin o, Mərkəzə ayaq basıb bu yerin havası ilə nəfəs aldıqca silahlanma yarışının, Soyuq Müharibənin iştirakçısına, haqsız tərəfin əsgərinə çevrilirdi.

İndi qarşısına çıxacaq imtahanlardan məktəb illərindəki kimi əvvəlcədən xəbəri olmur. Hətta bu imtahanların imtahan olduğunu anlamaq da çətinidir. Lakin adını eşidən kimi Oldermastonun onun üçün keçə bilməyəcəyi bir sınaq olacağını başa düşmüşdü. Oldermastonda işləməklə şeytana satılmışdı. Bir tərəfində Britaniyanı və Amerikanın, digər tərəfində Rusiyanın dayandığı bu savaştan kənar bir adam kimi o, bu işdən imtina edəcəkləri halda gələcəkləri üçün böyük təhlükə yaradacaq ingilis həmkarlarından daha çox günahkardır.

Təcrübə. Özünə bu sözlə bəraət qazandırmaq istərdi. Sənətkara yaxşı və ya pisliyindən asılı olmayaraq təcrübə lazımdır. Sənətkarın taleyi həm yaradıcılığın ən böyük sevincini, həm də həyatda zavallı, çirkin, rəzil nə varsa, hamısını yaşamaqdır. Məhz bu təcrübə naminə o, Londondan, İBM – dəki üçüncü günlərdən, 1962 – nin dondurucu qışından, qadınlarla rüsvayçı münasibətlərdən, şair həyatının ruhu sınağa çəkən bütün mərhələlərindən keçib. Oldermastonun pəncərəsindən qazanxananın arxa hissəsi görünən, plastmass mebelli iyirənc otaqlarından birində arxasında silahlı gözetçi dayanarkən gördüyü işə də təcrübə, ruhunun dərinliklərinə aparın yolda növbəti addım kimi baxmaq lazımdır.

Bu bəraət ona qətiyyən inandırıcı görünmür. Sofistikadır, nifrətə layiq sofistika. İnsafsızcasına doğruçu olsa, onun üçün bəraətin olmamağına heç bir bəraət qazandırmaq olmaz. Zəhərli quru qurbağası özü üçün zəhərli olmadığı kimi insan da heç bir həqiqətpərəstliyin dəlib keçə bilmədiyini qabığa bürünür. Səbəblərə ölüm, sözlərə ölüm! Vacib olan yalnız doğru davranışdır. Doğru səbəbdən, səhv səbəbdən ya ümumiyyətlə, səbəbsiz fərqi yoxdur.

Nəyin düz, nəyin səhv olduğunu başa düşmək o qədər də çətin deyil. Hansı addımın düzgün olduğunu anlamaq üçün çox düşünməyə ehtiyacı yoxdur. İstəsə, özünü tamamilə qüsursuz apara bilər. Lakin bir sual onu narahat edir – hər zaman düzgün hərəkət etməklə şair olmaq mümkündürmü? Yalnız və yalnız düzgün davranışdan nə cür poeziya yaranacağını təsəvvür etməyə çalışanda boşluqdan başqa heç nə görmür. Düz olan nə varsa cansıxıcıdır. Onu çıxmaza salan da budur: cansıxıcı olmaqdan, pis olmaq yaxşıdır. Digər tərəfdənsə cansıxıcı olmaqdan, pis olmağa üstünlük verən insanlara, eləcə də bu dilemməni dəqiq sözlərlə ifadə edə biləcək qədər ağıllı olanlara qətiyyətlə hörmət bəsləyir.

Kriketə, kitablara, pəncərəsinin altında alma ağacına qonub nəğmələri ilə günəşin doğuşunu salamlayan quşlara baxmayaraq, istirahət günlərini, xüsusilə bazarı keçirmək onun üçün çətin olur. Bazar səhərləri yuxudan dəhşət hissi ilə oyanır. Bazar günlərini keçirməyə kömək edən ritualları var: qəzet almaq üçün evdən çıxmaq, divanda oturub oxumaq və qəzetdəki şahmat məsələlərini kəşib götürməkdən ibarətdir. Lakin qəzet saat on birə qədər kifayət edir, bazar əlavələrini oxumaq isə açıq – aşkar vaxt öldürmək üsuludur.

O, vaxt öldürür, bazar gününü yola verməyə çalışır ki, bazar ertəsi olsun və yüngüllük, yəni iş başlasın. Sautgemptonda sahilə çıxdığı vaxtdan yeganə məşğuliyyəti bəxtinin gətirəcəyi günü gözləyərək vaxt öldürmək idi. Düşünürdü ki, Cənubi Afrikada taleyi gözləməyin mənası yoxdur. Tale ona yalnız Londonda, Parisdə və ya Vyanada gülə bilər, çünki bəxt yalnız böyük Avropa şəhərlərində məskunlaşıb. Demək olar ki, iki il Londonda əzab çəkə-çəkə taleyini gözlədi. İndi isə Londona dözəcək gücünün qalmadığını anlayıb strateji gediş edib və əyalətə çəkilib. Hətta ingilis əyaləti olsa da, Vaterludən qatarla bir saatlıq məsafədə yerləşsə də, talenin əyalətə baş çəkib – çəkmədiyini dəqiq bilmir.

Əlbəttə, qəlbinin dərinliklərində məcbur etməsə, bəxtinin gətirməyəcəyini bilir. Oturub nə isə yazmaq lazımdır, başqa yolu yoxdur. Lakin doğru an gəlib çatmayıbsa, yazmağa başlaya bilməz, nə qədər özünü toplasa da, stolun üstünü səliqəyə salsın, stolüstü lampanı düz yerinə qoysa, xətlərlə ağ kağızda xətlər çəksə, gözlərini yumub yad fikirləri başından qovmağa çalışsa da, sözlər ona tərəf gəlməyəcək. Daha doğrusu, ağına gələn sözlər çəkisinə, mənasına, tarazlığına görə dərhal tanıyacağı, taleyinin göndərdiyi sözlər, cümlələr deyil.

O, ağ kağızla savaşa nifrət edir. O qədər nifrət edir ki, ondan qaçmağa başlayır. Hər nəticəsiz cəhdəndən sonra qapıldığı ümitsizliyə tab gətirməyə, yenə uğursuzluğa düşər olduğunu anlamağa gücü yoxdur. Yaxşısı budur, bu yolla özünü təkrar – təkrar yaralamasın. Yoxsa vaxtı gələndə onu səsləyəcək sədəyə cavab vermək qabiliyyətini itirəcək, həddən artıq zəifləmiş, taqətdən düşmüş olacaq.

O, yazıçı kimi yararsızlığı ilə sevgili kimi yararsızlığı arasında sıx bağlılıq, hətta eynilik olduğunu başa düşür. O, kişidir, şairdir, yaradıcıdır, fəal başlanğıcdır, kişi qadının yolunu gözləməli deyil. Əksinə, qadın kişini gözləməlidir. Qadın oyanmaq üçün şahzadənin öpüşünü gözləyəndir; qadın günəş şüalarının nəvazişi ilə açılan çiçəkdir. Özünü hərəkət etməyə məcbur

etmədikcə nə məhəbbət, nə də incəsənət olacaq. Lakin o, iradənin gücünə inanmır. Özünü yazmağa məcbur edə bilmədiyi kimi taleyi olduğuna dair kiminsə işarəsi (kimdən? – ondan? – özündən? – yuxarıdan?) olmadan qadına yaxınlaşa bilmir.

Qadına başqa ovqatla yaxınlaşanda isə axırı Astridlə olduğu kimi kədərli sonluqla bitir o, belə münasibətlərdən qaçmaq istəyir.

Eyni sözü daha kobud şəkildə də ifadə etmək olar. Əslinə qalsa, yüzlərlə belə üsul var. Bütün üsulları sadalamaq istəsə ömrü vəfa etməz. Lakin ən kobud üsul qadınlardan, yazmaqdan qorxduğunu deməkdir. “Ambit” və “Agenda”da çap olunmuş şerlərə ağız büzsə də, onlar heç olmasa çap olunublar. Bəlkə də o şerlərin müəllifləri də illərini boş kağızın qarşısında məşəqqət çəkməklə keçiriblər? Məşəqqət çəkməyinə çəkiblər, lakin sonda var güclərini toplayıb yazmalı olduqlarını yazıb poçta aparıb, rədd edilməyin təhqirinə dözüblər. Və onlar yeraltı keçiddə gözəl bir qızla danışmaq üçün əhəmiyyətsiz də olsa bir səbəb tapardılar. Qız üzünü çevirib rəfiqəsinə italyan dilində nə isə təhqiramiz bir söz desə də, zərbəni səssizcə qəbul edib sabahısı bəxtlərini bir daha sınıyardılar. Gec – tez tale bu kişilərin, bu şairlərin üzünə gülür: çox da gözəl olmayan bir qız onlara cavab verir, sonra yavaş – yavaş həyatları yoluna düşür. Məşuqa, yazıçıya küt, hissiyatsız inadkarlıqdan başqa nə lazımdır – inadkarlıq və təkrar – təkrar uğursuzluğa düşər olmağa hazırlıq.

Onun səhvi uğursuzluğa hazır olmamağıdır. O, atdığı hər addıma görə A, “alfa”, ya da səhifənin sonunda böyük bir “ƏLA!” almaq istəyir. Gülüncüdür! Axmaqlıqdır! Uşaqlıqdır! Bunları özü də başa düşür. Lakin yenə də. Yenə də heç nə eləyə bilməz. Ən azından indi. Bəlkə sabah. Bəlkə sabah lazımı ovqat yarandı, bəlkə sabah cəsarətini topladı.

İstiqanlı insan olsaydı, şübhəsiz ki, həyat da, sevgi də, poeziya da ona daha asan görünərdi. Lakin onun təbiətində istiqanlılıq yoxdur. Əslində poeziya heç də istiqanlılıqdan yaranmır. Rembo istiqanlı deyildi. Bodler də. Qaynar, bəli, lazım olanda həyatda, eşqdə odlulovlu, amma isti yox. O da coşğun ehtiraslı ola bilər, buna inamını hələ də itirməyib. Əslində isə soyuqdur, buz kimi soyuq. Bəs istiliyin, qəlbin yoxluğu nəylə qurtarır? Tarlalarında qarğalar qarıldayan, səmasını boz duman örtmüş Berkşir çölündə bir damın altında tək-tənha oturub öz – özünə şahmat oynaya-oynaya qocalmaqla, təmiz vicdanla şam yeməyi hazırlamaq, özünə sosiska qızarda bilmək üçün axşamın düşməyini gözləməklə. On səkkiz yaşında şair ola bilərdi. İndi isə nə şair, nə yazıçı, nə də rəssamdır. O, proqramçıdır, otuz yaşlı proqramçıların olmadığı dünyada yaşayan iyirmi üç yaşlı proqramçı. Otuz yaşında insan proqramçı olmaq üçün çox qoca olur, buna görə də kimsə iş adamı olur, kimsə alınma güllə çaxır. Yalnız gənc olduğuna görə, neyronları az – çox işlədiyi üçün kompyuter sənayesində, ingilis cəmiyyətində, Britaniyada baş çıxara bilib. O və Qanapati bir medalyonun iki üzüdür. Qanapati anası Hindistandan ayrı düşdüyü üçün yox, magistr dərəcəsi olduğuna baxmayaraq düzgün qidalanmadığı, vitaminlərdən, minerallardan və amin turşularından xəbərsiz olduğu üçün aclıq çəkir, hər addımda özünü daha çox taqətdən sala- sala məğlubiyyətə yaxınlaşır. Gec – tez Qanapati üçün “təcili yardım” məşını

gələcək, sanitarlar onun mənzilinə daxil olub üzünü mələfə ilə örtəcək xərəyə qoyub aparacaqlar. Yaxşı olar ki, Qanapaimi gətirdükdən sonra birbaşa onun dalınca gəlsinlər.